

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN ALDIĞI DIŞ
BORÇLARIN ULUSAL BAĞIMSIZLIĞA ETKİLERİ**

M. Semih ÇELİK

**İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliğinin
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI için öngördüğü YÜKSEK
LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.**

(Malatya, Kasım, 2007)

**TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN ALDIĞI DIŞ
BORÇLARIN ULUSAL BAĞIMSIZLIĞA ETKİLERİ**

M. Semih ÇELİK

Danışman: Yrd.Doç.Dr. H. Hüseyin DOĞAN

**İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliğinin
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI için öngördüğü YÜKSEK
LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.**

(Malatya, Kasım, 2007)

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitümüz Kamu Yönetimi Yüksek Lisans öğrencisi M. Semih ÇELİK tarafından Yrd. Doç.Dr. H. Hüseyin DOĞAN danışmanlığında hazırlanan “**Türkiye Cumhuriyeti’nin Aldığı Dış Borçların Ulusal Bağımsızlığa Etkileri**” başlıklı bu çalışma, Jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. S. Kemal KARTAL

Üye : Doç. Dr. Yusuf KARAKILÇIK

Üye : Yrd. Doç. Dr. H. Hüseyin DOĞAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../ 2007

Prof. Dr. S.Kemal KARTAL
Enstitü Müdürü

Onur Sözü

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye Cumhuriyetinin Aldığı Dış Borçların Ulusal Bağımsızlığa Etkileri” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakça da yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

M. Semih ÇELİK

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün önderliğinde her alanda bağımsızlık özlemiyle kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun düştüğü durumdan biraz da ders çıkarılarak dış borçlanmada hep ölçülü hareket edilmiştir.

Atatürk'ün ölümünün ardından yaşanan süreçte; İnönü önderliğinde dış borçlara dikkat edilmiş olsa da İkinci Dünya Savaşı ile beraber ülke içinde ekonomik anlamda sıkıntılar baş göstermiştir. Tek Parti Dönemi uygulamalarından sonra çoğulcu demokrasiye 1946'lı yıllarda geçilmiş, 1950 yılında yaşanan iktidar değişimini takiben devletçilik uygulamalarından liberal ekonomi uygulamalarına geçilmiştir.

1950 – 1960 yıllarını kapsayan bu dönemde Dünyu Umumiye şartlarını aratmayan bir borçlanma yaşanmıştır. Yapılan bu borçlanma günümüz yaşanan borç sorunlarının da başlangıcını oluşturur. Bugüne kadar geline süreçte hem dünyada yaşanan krizler, hem de ülkemizin yönetsel hataları dış borçlarımızı çok yüksek düzeylere taşımıştır. Geline dış borç düzeyi ülkemizi dünyada en borçlu ülkeler sıralamasında neredeyse ilk beşten aşağı düşürmemektedir.

Bu çalışmada ülkemizin aldığı dış borçların bağımsızlığa etkisi araştırılmış ve ulusal bir devlet olarak kurduğumuz bu ülkenin, küreselleşmenin gereklerini yerine getirirken sermaye sahibi ülkelerin yaptırımlarına açık bir ülke profili çizdiği görülmüştür.

Dış borçları incelerken ekonomik bilgiye ve bu bilginin özümsemesine ihtiyacım oldu. Ama Kamu Yönetimi Yüksek Lisans öğrencisi olarak bu araştırmanın gerçekleşmesi sırasında ihtiyaç duyduğum çalışma enerjisini, Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı değerli hocam Sayın Prof. Kemal KARTAL ve bu bölümün değerli hocalarımdan aldım. Ayrıca çalışmalarım sırasında gerek kaynak ve gerekse ekonomi konusunda bana desteğini eksik etmeyen sayın danışmanım Yrd.Doç.Dr. H. Hüseyin DOĞAN'a teşekkürlerimi sunarım. Yüksek Lisans dersleri boyunca ilgilerini benden eksik etmeyen Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim üyelerinden Sayın Yrd. Doç.Dr. Hüseyin ERKUL, Yrd. Doç.Dr. Selahattin BAKAN, Doç.Dr. Yusuf KARAKILÇIK, Yrd. Doç.Dr. Aydın USTA, Doç.Dr. Selma KARATEPE, Yrd. Doç.Dr. Mehmet ARI, Yrd. Doç.Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK

ve Doç. Dr. Mihriban ŐENGÜL’e teőekkürü bir borç bilirim. Yine son güne kadar yardımlarını eksik etmeyen Sosyal Bilimler Enstitüsü Sekreterliğı personeline teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca bana destek veren değerli eşim Mürőide Hanıma ve sevgili çocuklarım Kerem ve Onur’a ne kadar teşekkür etsem azdır. Son olarak bu yüksek lisans tezimde ki her türlü hataların sorumluluğı doğaldır ki benimdir.

M. Semih ÇELİK
Malatya, Ağustos, 2007

TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN ALDIĞI DIŞ BORÇLARIN ULUSAL BAĞIMSIZLIĞA ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

M. Semih ÇELİK

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2007

Danışman: Yrd.Doç.Dr. H. Hüseyin DOĞAN

ÖZET VE ANAHTAR KELİMELE

Gelişmekte olan ölkelerde, kalkınmanın finansmanı ya da yurtiçi ekonomik dengelerde ortaya çıkan birtakım açıkları finanse etmek için başvuru kaynaklardan en önemlisi dış borçlanmadır. Gelişmekte olan ölkelerde, ekonomik kalkınmada gerekli yatırımların yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan fonların iç tasarruflarla karşılanamaması, dış kaynaklara olan ihtiyacı artırmaktadır. Gelişmekte olan ölkeler tasarruf açığı ile döviz açığını gidermek ve yüksek büyüme hızına ulaşabilmek için dış borçlanmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak dış borç akışının gelişmekte olan ölkeler üzerindeki etkileri farklı boyutlardadır.

Bu çalışmada dış borçlanmanın nedenlerinin incelenmesi yanında bu sorununun ölkö bağımsızlığı üzerine etkisi analiz edilmesi hedeflenmiştir.

Çalışma dört kesim yaklaşımıyla irdelenmiştir. İlk kesim çalışmayı tanıtmaktadır.

İkinci kesim genel olarak borçlanma kavramı içinde dış borcun özellikleri, çeşitleri, nedenleri ve dış borçla ilgili kavramlara yer vermektedir.

Üçüncü kesimde Türkiye’nin dış borçları ve Türkiye bağımsızlığına etkileri analiz edilmektedir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise bulgular ve sonuca yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dış Borçlar, Borç Stoku, Gelişmekte Olan Ölkeler, Ekonomi, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye.

INFLUENCES OF THE BORROWING OF TURKISH REPUBLIC FROM OUTSIDE ON NATIONAL FREEDOM

Master Thesis

M. Semih ÇELİK

Institute of Social Sciences, İnönü University, June 2007

Supervisor: Yrd.Doç.Dr.H. Hüseyin DOĞAN

ABSTRACT AND KEY WORDS

In developing countries, the most important source required to finance development or meet the gap of balance of payments is external debt. The fact that the funds needed to realize necessary investments for economic development in developing countries can not be met with domestic savings increases the need for external resources. Developing countries need external debt in order to remove saving gap and foreign exchange gap, and to achieve high growth rates. But the effects of flow of external debt on the developing countries are in different dimensions.

This study, in addition to its analysis of the reason of getting into external debt, also aims at analyzing the effects of this problem on freedom of a country.

The study consists of four main parts. In the first part introduced the study.

The second part features kinds and reasons of external debt in general meaning of the concept of debt.

The third part, external debt of Turkey is analyzed and the effects of external debt on freedom of Turkey.

In the fourth and last part of the study is result and findings.

Key Words: External Debt, Developing Countries, Economy, Ottoman Empire and Turkey.

TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN ALDIĞI DIŞ BORÇLARIN ULUSAL BAĞIMSIZLIĞA ETKİLERİ

M. Semih ÇELİK

KISA İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, DENENCESİ, VE YÖNTEMİ13

İKİNCİ KESİM: DIŞ BORÇLAR

2. FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK DIŞ BORÇLAR19
3. DÜNYADA DIŞ BORÇ SORUNU47

ÜÇÜNCÜ KESİM: TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN DIŞ BORÇLANMASI

4. TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN DIŞ BORÇLANMASININ TARİHSEL
SÜRECİ52
5. DIŞ BORÇ YÖNETİMİ VE TÜRKİYE98
6. BAĞIMSIZLIK VE DIŞ BORÇLARIN ETKİLERİ100

DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME

7. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ111

EK

KAYNAKÇA

TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN ALDIĞI DIŞ BORÇLARIN ULUSAL BAĞIMSIZLIĞA ETKİLERİ

M. Semih ÇELİK

İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası	
Onur Sözü	
Önsöz	
Özet ve Anahtar Kelimeler	
Abstract and Keywords	
Kısa İçindekiler	
İçindekiler	
Çizelgeler ve Haritalar Dizelgesi	
Kısaltmalar	

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, DENENCESİ VE YÖNTEMİ	13
1.1. Araştırmanın Konusu.....	13
1.2. Araştırmanın Amacı	13
1.3. Araştırmanın Denencesi.....	13
1.4. Araştırmanın Yöntemi	14
1.5. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları.....	14
1.6. Anahtar Kavramlar	14
1.7. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	18

İKİNCİ KESİM: DIŞ BORÇLAR

2. FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK DIŞ BORÇLAR.....	19
2.1. Dış Borç Sorunu	19
2.2. Devletlerin Borçlanma Nedenleri.....	23
2.2.1. İç Borçlanma Nedenleri	24
2.2.2. Dış Borçlanma Nedenleri	26
2.3. Gelişmiş Ülkelerin Borç Verme Nedenleri.....	29
2.3.1. Politik ve Askeri Nedenler	29
2.3.2. Ekonomik Nedenler	29
2.3.3. Kültürel ve Tarihi Nedenler.....	30
2.3.4. İnsancıl ve Ahlaki Nedenler	30
2.4. Dış Borç Göstergeleri	30
2.5. Dış Borçların Sürdürülebilirliği	32
2.6. Dış Borç Türleri.....	35
2.6.1. Vadelerine Göre Dış Borçlar	35
2.6.1.1.Kısa Vadeli Dış Borçlar.....	35

2.6.1.2.Orta Vadeli Dış Borçlar	36
2.6.1.3.Uzun Vadeli Borçlar.....	36
2.6.2. Borç Alanın Hukuki Statüsüne Göre Dış Borçlar.....	36
2.6.2.1. Kamu Sektörüne Ait Dış Borçlar	36
2.6.2.2. Özel Sektöre Ait Dış Borçlar	36
2.6.3. Alındığı Kaynağa Göre Dış Borçlar	37
2.6.3.1. Devletlerarası veya Uluslararası Kuruluşlardan yapılan Dış Borçlanmalar.....	37
2.6.3.2. Özel Kaynaklı Dış Borçlanmalar.....	37
2.6.4. Finansman Türlerine Göre Verilen Dış Borçlar	37
2.6.4.1. Kalkınma Kredileri	38
2.6.4.1.1.Proje-Program Kredileri	38
2.6.4.1.2.Serbest ve Bağlı Krediler.....	38
2.6.4.1.3.Satıcı (İhracat) Kredileri	39
2.6.4.1.4.Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri.....	40
2.6.4.2. Askeri Yardımlar	40
2.6.4.3. Teknik Yardımlar	41
2.6.4.4. Bağışlar	41
2.7. Dış Borç Sağlayan Uluslararası Kuruluşlar	41
2.7.1. Uluslararası Para Fonu (IMF).....	42
2.7.2. Dünya Bankası.....	42
2.7.3. Uluslararası Finansman Kurumu (IFC).....	44
2.7.4. Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)	44
2.7.5. Avrupa Yatırım Bankası (EIB).....	44
2.7.6. Avrupa Para Anlaşması (EMA).....	45
2.7.7. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD).....	45
2.7.8. İslam Kalkınma Bankası (IDB)	46
2.7.9. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD).....	46
3. DÜNYADA DIŞ BORÇ SORUNU	47
3.1. Dış Borç Sorununun Tarihsel Süreci.....	47
3.2. Dış Borç Krizlerine Çözüm Arayışları	49
3.2.1. Resmi Borçlar İçin Yapılan Ödeme Planları	49
3.2.2. Özel Borçlar İçin Yapılan Ödeme Planları.....	49
3.2.2.1. Baker Taslağı.....	49
3.2.2.2. Brady Planı.....	50
3.2.2.3. Hükümet Dışı Örgütlerin Çalışmaları.....	50
3.2.2.4. Diğer Çözüm Arayışları	50

ÜÇÜNCÜ KESİM: TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN DIŞ BORÇLANMASI

4. TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN DIŞ BORÇLANMASININ TARİHSEL SÜRECİ	52
4.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemdeki Borçlanmalar	52
4.1.1. Osmanlı Devleti ve Borçlanma Süreci.....	53
4.1.2. Osmanlı Devletinde Dış Borçlar.....	55
4.2. Cumhuriyet Dönemi Borçlanmaları	59
4.2.1. Kalkınma Planları Öncesi Dönem (1923–1960).....	61

4.2.1.1.	Cumhuriyetin Kuruluş Dönemi (1923 – 1930)	61
4.2.1.2.	Dünya Ekonomik Bunalım Dönemi (1930 – 1939) ...	66
4.2.1.3.	İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1939 – 1950).....	69
4.2.1.4.	1950 – 1960 Dönemi	74
4.2.2.	Kalkınma Planları Dönemi (1960 ve Sonrası).....	77
4.2.2.1.	Geçiş Dönemi (1960–1962)	78
4.2.2.2.	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963 – 1967).....	79
4.2.2.3.	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968 – 1972).....	79
4.2.2.4.	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973 –1977).....	80
4.2.2.5.	Ara Dönem (1978 – 1979)	81
4.2.2.6.	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979 – 1983) .	82
4.2.2.7.	Ara Dönem (1983 – 1985)	83
4.2.2.8.	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985 – 1989)	85
4.2.2.9.	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990 – 1994)	89
4.2.2.10.	Ara Dönem (1994 – 1995)	90
4.2.2.11.	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 – 2000)	91
4.2.2.12.	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001 – 2005) ..	92
4.2.2.13.	Ara Dönem (2005 – 2006)	95
4.2.2.14.	Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007 – 2013)	95
5.	DIŞ BORÇ YÖNETİMİ VE TÜRKİYE	98
6.	BAĞIMSIZLIK VE DIŞ BORÇLARIN ETKİLERİ.....	100
6.1.	Türkiye Cumhuriyetinin Bağımsızlığı.....	100
6.2.	Dış Borçların Etkileri.....	103
6.2.1.	Ekonomik Kalkınmaya Etkisi.....	104
6.2.2.	Gelir Dağılımına Etkisi	105
6.2.3.	Üretim Faktörlerine Etkisi.....	106
6.2.4.	Döviz Kurlarına Etkisi	106
6.2.5.	Politik Etkileri.....	106
6.2.6.	Dış Borçların Sonraki Nesillere Etkileri	108
6.2.7.	Dış Borçların Bağımsızlığa Etkileri.....	108
DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME		
7.	BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ	111
7.1.	Bulgular	111
7.2.	Öneriler	112
7.3.	Sonuç	114
7.3.1.	Katkının Özeti.....	115
7.3.2.	Yeni Araştırmacılara Öneriler	116
EK:	Türkiye’de Borç Yönetimi Üzerine Bir Örnek.....	117
KAYNAKÇA		121

Çizelgeler ve Haritalar Dizelgesi

Çizelge 1: Ülkelerin Gelir Düzeylerine Göre Sınıflandırılması	23
Çizelge 2: Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçları (milyar \$).....	28
Çizelge 3: Borçluluk Kavramları.....	32
Çizelge 4: 2003 Yılı İtibari İle Borçlu Ülkeler Sıralaması	48
Çizelge 5: 1854 – 1874 Yıllarında Osmanlı’da Alınan Dış Borçlar.....	57
Çizelge 6: 1923 – 1929 Yılları Arasında Dış Ticaret ve Dolar Kuru	65
Çizelge 7: 1930 – 1938 Yılları Arasında Dış Ticaret ve Dolar Kuru	68
Çizelge 8: Savaş Yıllarının Büyüme Hızı ve Enflasyon Oranları	69
Çizelge 9: Türkiye’nin Savaş Yıllarında Dış Ticareti ve Dolar Kuru	70
Çizelge 10: 1947–1950 Yıllarının İthalat ve İhracatı	71
Çizelge 11: 1946 – 1950 Yılları Arası Büyüme ve Enflasyon Oranları	72
Çizelge 12: 1950 – 1960 Sonu Dış Borç Karşılaştırması (milyon \$)	76
Çizelge 13: 1960 Sonunda Dış Borçların Sınıflandırılması (milyon \$).....	77
Çizelge 14: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Kullanılan Konsorsiyum Kredileri (milyon \$):.....	79
Çizelge 15: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Kullanılan Konsorsiyum Kredileri (milyon \$):.....	80
Çizelge 16: 1960 – 1980 Dönemi Türkiye’nin Dış Borçları (milyon \$).....	82
Çizelge 17: 1975 – 1980 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (milyon \$).....	82
Çizelge 18: Dış Borç Artışları (1981-1986) (milyon \$).....	84
Çizelge 19: Dış Borç Artışları (1987–1990) (milyon \$).....	85
Çizelge 20: Dış Borç Ana Para ve Faiz Ödemeleri (milyon \$).....	87
Çizelge 21: Dış Borç Stoku (1980 – 1990) (milyon \$).....	88
Çizelge 22: Borçlulara Göre Türkiye’nin Dış Borç Profili (milyon \$).....	89
Çizelge 23: Dış Borç Stoku (milyon \$).....	90
Çizelge 24: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yıllarındaki Ekonomik Göstergeler	92
Çizelge 25: 2001 – 2005 Yıllarının Ekonomik Göstergeleri.....	94
Çizelge 26: 2005 ve Sonrası Yılların Ekonomik Göstergeleri	96
Çizelge 27: Dönemlere Göre Büyüme Hızları	110
Çizelge 28: Bulgular ve Öneriler Matrisi.....	111
Harita 1 : Dünya Ülkelerin Aldıkları Dış Borçların Harita Üzerinde Gösterimi ..	128
Harita 2 : Ülkelerin Dış Borçların Toplam Gelirlerine (GSYİH-GNI) Oranları...	128

KISALTMALAR DİZELGESİ

CIA	Central Intelligence Agency
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EIB	Avrupa Yatırım Bankası
EMA	European Monetary Agreement (Avrupa Para Anlaşması)
ESAF	Enhanced Structural Adjustment Facility
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EPU	European Payment Union
FMS	Foreign Military Sales
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IDA	Uluslararası Kalkınma Birliği
IDB	İslam Kalkınma Bankası
IFC	Uluslararası Finansman Kurumu
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
HIPC Initiative	The Enhanced Heavily Indebted Poor Countries Initiative
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
NGO	Non Governmental Organizations
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç eden Ülkeler Birliği)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OEEC	The Organisation for European Economic Co-operation (Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü)
OL	Osmanlı Lirası
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler - BM)

TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN ALDIĞI DIŞ BORÇLARIN ULUSAL BAĞIMSIZLIĞA ETKİLERİ

M. Semih ÇELİK

BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA

Bu kesimde, araştırmanın konusu ve önemi, amacı, denencesi, yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, anahtar kavram tanımları ve sunuş sırası açıklanmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, DENENCESİ VE YÖNTEMİ

Bu bölümde çalışmanın konusuna ve amacına yer verilerek çalışmanın hazırlanmasında kullanılan yöntem ortaya konulmuştur.

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, ülkelerden ve uluslararası kuruluşlardan alınan dış borçların bir ülkenin ulusal bağımsızlığına yaptığı olumlu olumsuz etkilerin, Türkiye Cumhuriyeti açısından ele alınarak incelenmesidir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Türkiye'nin dış borçlarını bağımsızlık kavramı kapsamında inceleyerek, değişimleri saptamak, borç alma nedenleri ile borç alınan ülke ve kuruluşlarla ilişkilerini çözümlmek, araştırmanın amacını oluşturur. Araştırmanın sonunda Türkiye'nin dış borçlarının ulusal bağımsızlığına etkileri üzerinde elde edilen bulgular ve öneriler de sunulacaktır.

1.3. Araştırmanın Denencesi

Bu çalışma tümdengelim yöntemine göre yapıldığından aşağıdaki denenceye dayalı olarak gerçekleştirilmiştir.

Denence: Dış borç, borç alınan ülkelere bağımlılığı artırır. Borç veren ülkeler borç alan ülkelere toplumsal, ekonomik kültürel ve siyasal etki alanlarını genişleterek artırır ve sürekli borçlu kalmalarını isterler. Bu da borç alan ülkenin süreç içerisinde ulusal bağımsızlığını azaltır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

1.5. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Bu araştırma için, basılı ve elektronik ortamdaki yazılı kaynaklar taranması ile bilgi toplanmış, elde edilen bilgiler “niteliksel çözümleme” tekniği ile işlenmiştir.

1.6. Anahtar Kavramlar

Bu çalışmanın konusu bakımından önem taşıyan ve çalışmada kullanılan kavramlar ile tanımları aşağıda sunulmuştur

Ariyere Borç: İhtilatçı firma veya şahıslar tarafından mal bedeli karşılığında TL. olarak TCMB’na yatırılan ve döviz yokluğu nedeniyle alacaklılara ödeyemediği TCMB tarafından ödenemeyen borçlardır (Evgin, 2000, 37).

Bağımsız Devlet: Hiçbir devlete bağlı bulunulmaması durumudur. Devletlerarası ilişkilerin hukuki eşitlik statüsüne dayanması anlamına gelir. Tam manasıyla hür ve bağımsız bir iradeye, gerçek anlamda bir hareket serbestliğine sahip olup olmadığı ise tartışmalı bir durumdur (Kapani, 2005, 57).

Bir ulusun yaşamındaki her konuda özgürce davranıp karar vermesi ve uygulamasıdır (Mumcu, 2000, 73).

“Tam Bağımsızlık elbette siyasal, parasal (mali), ekonomik, yargısal, askeri, kültürel ve diğer her hususta tam bağımsızlık, tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulus ve memleketin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir”(Bek, 2005,573)

Bağlı Krediler: Uluslararası kredilendirme işlemlerinde bazı kredilerin nerelerde kullanılacağını krediyi veren ülke belirler. Bu tip kredilere bağlı krediler adı verilir.

Borç: Taraflar arasında varılan bir anlaşma ile bir tarafın para gibi değerli bir şeyi, belirli bir süre için diğer tarafa ödünç vermesidir (Seyidoğlu, 1999, 63).

Borç Konsolidasyonu: Vadesi gelen bir borcun vadesinin uzatılması işlemidir. Borçlu ülke vadesi gelen borcunu ödeyecek durumda değilse konsolidasyon yoluna gidebilir (Seyidoğlu, 1999, 345).

Borç Stoku: Bir ülkenin herhangi bir dönemdeki iç ve dış borçların toplam miktarıdır (Eğilmez, 1997, 73).

Borç Servisi: Borç yükünün, normal (vadesi geldiğinde mevcut faiziyle geri ödeme) ya da normal dışı yollara başvurularak hafifletilmesidir (Eğilmez, 1997, 74).

Borç Tuzağı: Bir ülkenin aldığı dış borç önceki borçlanmalarından az olması durumunda, borç alan ülkeden, borç alınan ülkeye doğru bir sermaye akışı olur. Ülke bu akışı engellemek için her cari dönemde bir önceki dönemden daha çok borç almak zorundadır. Uzun dönemde borçlar borç alan ülkelerin aleyhine gelişme gösterir ki buna 'borç tuzağı' ya da borç sarmalı denir. (Karakılçık, 2004, 62–63).

Borç Yükü: Bir ülkenin belirli bir dönemdeki toplam borç stokunun o dönemdeki GSMH ya oranı demektir (Eğilmez, 1997,73).

Bütçe: Ekonomik gelişme, verimli çalışma, fiyat istikrarı, ödemeler dengesi gibi ulusal ekonominin gereklerini yerine getiren bir araçtır. Devletin yapacağı hizmetleri sınıflandırarak öncelikle yapılması gerekenleri ele alıp bunların en etkin biçimde yapılmasına katkıda bulunur. Devletin gelir ve gider dengesini sağlar. Bu dengeyi sağlarken, geleceğe ait mali planı yaparak, hizmet programlarına mali kaynak tahsis eder. Aynı zamanda geçmişteki hizmetlerin etkin biçimde yapılıp yapılmadığı hakkında gerek kamuoyuna, gerek parlamento'ya bilgi veren hukuki bir belge, bir araçtır (Coşkun, 2000,13).

Devlet: Devle ile iç içe geçmiş kavramlardan birisi ulus ise diğeri de egemenliktir. Devletin belirleyiciliğinin esas olduğu kesindir. Temel alınması gereken husus egemen devlet kavramıdır (Sönmezoğlu, 2005, 26).

Toplumu yöneten kuralları belirleme yetkisine sahip olan özel bir kurumlar bütünüdür. Kamu politikasının yönü ve kaynakların kullanılması konusunda çeşitli çıkarları temsil eden siyasal eğilimlerin çatışmalarının alanını ve parametrelerini belirleyen bir dizi kurumdan meydana gelmektedir (Marshall, 2003, 146).

Devlet Borçlanması: Devletin, belirlenen bir takvime göre önceden tayin edilen hakların sahiplerine faiz ve anapara geri ödemesi yapmasına ilişkin yasal yükümlülüğünü ifade eder. Borçlanma işlemi devlet adına Hazine Müsteşarlığı ve bağlı olduğu bakanlık tarafından yürütülür (Ulusoy, 2004, 1).

Dış Borç Yüğü: Borç-Servis Oranı, Toplam Dış Borç/GSMH, Toplam Dış Borç/Toplam Döviz Gelirleri, Toplam Dış Borç Servisi/Toplam Döviz Gelirleri gibi bazı göstergeler ile ifade edilen ülkenin ihracatı, döviz kaynakları ya da genel olarak ekonomik faaliyetleri üzerinde baskı oluşturan dış borcu ifade eder (Seyidoğlu, 1999, 114).

Dış Borç-Servis Oranı: Bir yıl içinde ödenecek borç anapara taksitleri ile faizler toplamının, ihracat gelirlerine oranını ifade eder (Seyidoğlu, 1999, 114).

Dış Yardım: Gelişmiş bir ülkenin ya da uluslararası kuruluşların, gelişmekte olan ülkelere, savunmalarını ya da ekonomik ve sosyal kalkınmalarını desteklemek amacıyla sağladıkları sermaye akımları ve kolaylıklardır (İnce, 2001, 136). Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere sağladığı, uygun koşullarda (düşük faiz, uzun süre... vb.) kredi ve teknik öğretimi de yardım olarak kabul edilmektedir (Gümüş, 2001, 15).

Duyun-u Umumiye İdaresi: Maliye Bakanlığı (nezareti) dışında bağımsız bir yönetim ve ayrı bir bütçesi olan Osmanlı iç ve dış borçlarının yönetimini yabancılarla ortaklaşa yapan bir kuruluştur.

Osmanlı Devleti, 1875 yılında iflasını açıklamış ve 1881 yılında mali açıdan dış alacaklılarına teslim olmuştur. Muharrem Kararnamesi'nin 15. maddesine göre alacaklıların menfaatini korumak ve borçların ödenmesini bir plan dâhilinde yürütmek üzere kurulmuştur. İngiltere, Hollanda, Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya, Osmanlı'dan birer temsilci bulunacaktır. Başkanlık 5 yıl süreli İngiltere ve Fransa tarafından yürütülecektir. Üye maaşları Osmanlı tarafından ödenecektir (ATO, 2004, 67).

Egemenlik: Uluslararası hukuk sözlüğünde, 'bir devletin sınırları içindeki tüm kişiler, mülkiyet ve olaylar üzerine yasalarını yapmak ve uygulamak konusunda en yüce bölünmez yetki' olarak tanımlanır. Egemenlik, modern dünyanın en önemli düzenleyici fikirlerinden biri, çağdaş güç yapılarının bir siperidir (Wriston, 1994, 12). Geleneksel olarak egemenlik devlet kavramı ile birlikte incelenir. Devletin temel niteliğini ve onun ayırt edici ölçütünü oluşturur. Fransız kralları ülke içinde iktidarlarını, ülke dışında kendilerinden üstün bir kudret tanımadıklarının ifadesi (souveraineté) olarak kullanmışlardır. Fransız Hukukçu Jean Bodin'in Devletin Altı Kitabı olarak on altıncı yüzyılda yazdığı kitabında egemenliği sınırsız ve mutlak

iktidar olarak tanımlar. Egemenlik tektir, bölünemez ve devredilemez (Kapani, 2005, 56). Siyasal açıdan egemenliğin dışsal yönü yani dış egemenlik; bir devletin diğer devletlerle olan ilişkilerini, herhangi bir başka devlet ya da gücün baskısı, müdahalesi olmadan, serbestçe, dilediği gibi tayin ve tespit edilmesidir (Sönmezoğlu, 2005, 28).

Emperyalizm: Bir devletin başka ülkelerdeki ulusları, siyasal, ekonomik, kültürel ve ideolojik yollarla etkilemek, sömürmek, bağımlı yapmak, dolaylı veya dolaysız olarak onlara egemen olmak isteğini uygulama alanına koymasındır (Mumcu, 2000, 74)

Finansman: Bir işletme ya da kuruma gereksinim duyduğu para veya krediyi sağlama faaliyetidir (Seyidoğlu, 1999, 186).

İç Borç: Yurt içi mali çevrelerden sağlanan finansman kaynaklarını ifade eder. İç borçlar genellikle ulusal para cinsindendir (Seyidoğlu, 1999, 254).

Uluslararası Kurumlar: Ülkeler Kamu Yönetimi kavramı içinde devletlerini iktisadi etkinliği gözetken, özel sektör mantığına sahip, piyasa kurallarına göre hareket eden, sermayenin serbest dolaşımını sağlayacak şekilde düzenleme yapan bir devlet modeli haline getirme çabası içerisindeyler. Böyle bir devlet modeli oluşturma çabası içerisinde Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Avrupa Birliği, Dünya Ticaret Örgütü, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı gibi uluslararası örgütler aktif bir şekilde yer almaktadır.

Yatırım: Ekonomik alanda yatırım, üretim araçları toplamını (sermaye stoku) artırmaya yönelik harcamalardır (Seyidoğlu, 1999, 678).

Kaynaklar: Mal ve Hizmet üretiminde kullanılan faktörlere verilen isim; geleneksel olarak emek, sermaye ve toprak olmak üzere üç guruba ayrılırlar; bunlara yakın zamanlarda dördüncü bir faktör olarak girişimcilik faktörü eklenmiştir. Bu grupların her biri, çok farklı kaynak türleri içerir (Seyidoğlu, 1999, 326).

Sanayi: Sanayi, hammaddeden mamul madde meydana getirmek için yapılan faaliyetler ve kullanılan araçlar olarak tanımlanabilir. Geniş anlamda sanayi kâr sağlayıcı her türlü mal ve hizmet üretimini ifade eder.

Tahkim (Konsolidasyon): Kısa vadeli borçların uzun vadeli veya süresiz borç haline getirilmesidir. Konsolidasyon işleminde yeni borç söz konusu olmayıp eski borcun şartlarında değişiklik yapılmaktadır (Eğilmez, 1997, 75).

Devlet konsolidasyona iki nedenle başvurur. Bunlar; devlet kısa vadeli ve dalgalı borçları ödemede güçlüklerle karşılaşarsa, vadesi gelen borçların ödenmesi esnasında piyasalarda olumsuz etkileşim söz konusu olup ekonomik dengenin sarsılması olasılığı durumunda tahkime başvurulur (İnce, 2001, 363).

Tahvil (Konversiyon): Borç yükünün hafifletilmesi amacıyla borçlunun ödeyeceği faiz oranında indirim yapılmasıdır. Konversiyon (Değiştirme) işlemi faiz oranı yüksek olan borcun faiz oranı düşük olan borç ile değiştirilmesidir (İnce, 2001, 375).

Ticaret: Mal ve Hizmetlerin, mali değerlerin veya hammaddelerin alışı ve satışlarıdır. Mal ve hizmetlerin ticari amaçla değiş-tokuşudur. Ticaret ekonomik bir faaliyettir. Ekonomi ise; sınırlı kaynaklarla, sınırsız olan ihtiyaç ve isteklerin nasıl karşılandığını inceleyen bilimdir. Ekonominin klasikleşmiş bu tarifine göre, insan ihtiyaçları sonsuzdur. Bu ihtiyaçların karşılanması için gereken araç ticarettir (Seyidoğlu, 1999,598).

1.7. Araştırmanın Sunuş Sırası

Türkiye Cumhuriyetinin aldığı dış borçların ulusal bağımsızlığa etkileri dört kesim yaklaşımına uygun olarak yedi bölümde incelenmiştir.

Birinci kesimde Araştırmanın konusu, amacı, denencesi, yöntemi, bilgi derleme ve işlem araçları, anahtar kavramlar ve sunuş sırasına yer verilmiştir.

İkinci kesim de finansman kaynağı olarak dış borçlar ile dünyada dış borç sorunu bölümlerine yer verilmiştir.

Üçüncü kesimde Türkiye Cumhuriyeti'nin dış borçlanması tarihsel bir bakış ile incelenmiş ve borç yönetimi üzerinde durulmuştur. Bağımsızlık ve Dış borçların etkileri irdelenmiştir.

Dördüncü ve son kesimde elde edilen bulgular değerlendirilerek öneriler ve sonuca yer verilmiştir.

İKİNCİ KESİM: DIŞ BORÇLAR

Bu kesimde kavramsal ve teknik olarak dış borçlar ve dünyada dış borç sorunu irdelenmiştir.

2. FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK DIŞ BORÇLAR

Devlet borçları, uygulamada farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Devlet borçlarını sınıflandırmak istediğimizde bu ayrımı iç ve dış borçlar olarak ayırabilmekteyiz. Niteliği ve ekonomik etki ve sonuçları çok farklı olan dış borçlar üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Bu kapsamda dış borç; sorunun ortaya çıkışı, borç alma ve borç verme nedenleri, dış borç göstergeleri, sürdürülebilirliği ve dış borç çeşitleri ve bu borcu sağlayan uluslararası kuruluşlar kümelerinde aşağıdaki alt başlıklarda açıklanmıştır.

2.1. Dış Borç Sorunu

Çağdaş devletin gelir kaynakları içinde borçlanma, ulaştığı büyük miktarlarla verginin başlıca harcama kalemini oluşturur. Ülkeler, vergi gelirleri yetmediğinde kalkınmalarını sürdürebilmek için kaynak arayışına gereksinim duymaktadırlar. Bu kaynak arayışı ise gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların yetersiz olması nedeniyle kendi iç piyasaları aracılığı ile pek mümkün olamamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler zorunlu nedenlerle dış kaynak ve mali piyasalara yönelmek zorunda kalmaktadırlar.

Borç, bir kişi ya da kuruluşun diğerine karşı yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülüktür. Bu yükümlülük daha önce alınmış olan belirli bir paranın anapara, faiz ve öteki ödentilerle birlikte geri verilmesi şeklinde olur. Borçlanma, bir kişi, şirket, kurum veya hükümetin diğerlerinden ödünç mali kaynak sağlamasıdır (Seyidoğlu, 1999, 63–65). Borç ülkeler için vergi gelir kaynaklarından farklı bir gelir kaynağıdır. Vergi bireyler, kuruluşlar ve kurumlar tarafından devlete verilen ve devletin geri ödemeyeceği bir gelir kaynağıdır. Oysaki borç; devletin borçlandığı devlet ve kurumlara geri ödemek zorunda olduğu bir gelir kaynağıdır. Kısaca devlet yönetiminde vergi gelirleriyle borçlanma gelirleri arasında ayrılıklar ve farklılıklar vardır.

Devletin yerine getirmek zorunda olduğu görevleri vardır. Devletin bu görevleri yapabilmesi için mali gücünün de olması gerekir. Kaynak yetersizliği

durumunda devletler borçlanmaya başvurmaktadırlar. Tabi borçlanmanın belli kuralları olmalıdır. Bu kuralların uygulamasında sorumlu birim hazinedir.

Hazine; devletin tüzel kişiliğinin mali yönünü temsil eder. Devletin bütün taşınmaz mallarının, hatta teorik olarak taşınır mallarının sahibi ve devlet adına borçlanmanın yetkilisi Hazine'dir (Eğilmez, 1997, 11). Hazine; devletin malvarlığını temsil ettiği, nakit akımını düzenlediği, para basabilen, borçlanmanın karar vericisi ve uygulayıcısıdır.

Hazine birtakım öğelerden oluşur. Hazinenin bu öğelerini iki kümede toplayabiliriz. Birincisi; bütün devlet gelirlerinin merkezde bir fonda toplanması, ikincisi ise bu fonun merkezden yönetilmesidir. Hazine devlet adına borçlanmanın karar vericisi ve uygulayıcısıdır. Devletin iç ve dış borçlanmasını yürütmek, devlet borçlarının servisini yapmak hazinenin görevlerinden biridir (Eğilmez, 1997, 16). Ayrıca maliye bilimi ile uğraşanlar tarafından hazinenin kabul görmüş temel ilkelerinden biride; paranın istikrarını sağlama, paranın değerini koruma, ekonomiyi düzenleme, ülkenin öz kaynaklarıyla gelir yaratma fonksiyonları da vardır.

Devletin artma eğiliminde olan pahalı gereksinimleri, kalkınma için gerekli büyük yatırımlar, savaş ve benzeri olağanüstü durumlar kamu harcamalarını arttırdığından devlet borçlanma yoluyla bu gereksinimlerini karşılamak durumundadır.

Kamu Harcaması, devletin yüklendiği görevleri ve kolektif hizmetleri yerine getirebilmesi için yaptığı harcamalardır (Uluatam, 1988, 119). Devlet asli görevlerini yerine getirmek, mal ve hizmet üretmek için harcamalar yapar. Devlet Borçları, devletin yurt içi ve yurt dışı kaynaklarından sağladığı kamuya ait borçlardır. Devlet olağan yolla karşılayamadığı görevlerini yerine getirecek parayı bulamadığında borçlanmaya başvurur.

Devleti borçlanmaya iten nedenler şu başlıklar altında toplanabilir (İnce, 2001, 14–32);

- a. Kalkınmanın finansmanı,
- b. Ekonomik krizlerin aşılması ve istikrar programları,
- c. Olağanüstü büyük felaketler,
- ç. Savunma ve Güvenlik giderleri,

- d. Savurganlıklar,
- e. Borçların röfinansmanı (refinancement) ve borç ertelemeleri,
- f. Bütçe uygulama dengesizlikleri,
- g. Bütçe açıkları ve enflasyon.

Devlet yukarıda belirtilen durumlarda vergi gelirlerinin kısa sürede yükseltilmesi teknik, ekonomik ve politik nedenlerle mümkün olmaması ve vergi yükünün çok yüksek olması, devletin finansman ihtiyacını karşılamak için vergi yükü artırımına gitmesinin zorlaştığı durumlarda devlet verginin alternatifi kabul edilen borçlanmaya gidebilir. Borçlanma vergi gelirlerinin önceden kullanılması olarak kabul edilmektedir. Alınan borçlar daha sonra faizi ile birlikte vergi gelirlerinden ödenecektir.

Devletin en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Borçlanmanın, devlet için mali, ekonomik, sosyal ve politik gerekleri vardır. Ancak vergi ile borç arasındaki farklar şunlardır;

- a. Borçlanma devlet için geçici bir gelir kaynağı iken vergiler kesin gelir kaynağıdır. Devlet borçlanma ile sağladığı gelirleri ileride faiz ile birlikte öderken, vergide geri ödeme yoktur.
- b. Vergi vatandaşın rızasına bakılmadan zorla (cebren) alınırken, borçlanmalar ise iki taraf arasında yapılan anlaşmalar ile olur.
- c. Devlet borçlanmaya giderken sağlayacağı parayı nerelere harcayacağını belli ederken, vergi gelirleri ise bütçe içinde serbest harcanır.
- ç. Devlet borçlanmaya özellikle olağanüstü ve büyük gereksinimleri için başvurur (İnce, 2001, 6–7).

Devlet borçları sağlandıkları ya da elde edildikleri piyasaya göre iç ve dış borç olmak üzere ikiye ayrılır.

İç borç ve dış borç ayrımında, borç sağlanan kişinin veya piyasanın milliyeti ölçü olarak kabul edilmektedir. Alacaklının milliyetini esas alan görüş her ne kadar pek kabul görmese de iç ve dış borç ayrımını; devletin kendi vatandaşlarından sağladığında iç borç, yabancı uyruklu kişilerden sağladığında ise dış borç olarak kabul etmektedir.

Piyasanın milliyetini esas alan görüşe göre, devlet borcu iç piyasadan sağlamış ise iç borç, dış piyasadan sağlamış ise dış borç olarak kabul edilmektedir. Burada önemli olan piyasanın uyruğu olup, alacaklının milliyeti, ödemenin milli para veya yabancı para ile yapılmasının herhangi bir fonksiyonu yoktur (Akdoğan, 2003, 419).

İç borçlar, siyasal sınırları içinde yurttaşlardan ya da çeşitli kuruluşlardan elde edilen borçlardır. İç borçlar bir bakıma milli gelirin bir kısmının, tasarruf sahiplerinden (devlet tahvilleri, hazine bonoları vb.) belli bir anlaşmaya göre kamu kesimine aktarılmasıdır (İnce, 2001, 76).

Dış borç, bir ülke veya kuruluşun veya şirketin yabancı ülke kuruluş veya sermaye piyasalarından yabancı para ile elde ettiği borçtur (Erginay, 2003, 220).

Dış borçlar ülke ekonomisine dışarıdan sıcak para girişi olduğundan ek kaynak sağlar, GSMH'ya katkıda bulunurlar. Faizleri ile birlikte ödendiklerinde ise ülkeden kaynak çıkışı söz konusu olduğundan GSMH'da azalma meydana getirirler. Ayrıca dış borçlar döviz olarak alınıp döviz olarak ödendiğinden ödeme esnasında ödemeler bilançosu açık veren ülkelerde döviz yetersizliği sorunu olabilir.

Dış Borçlanmaya başvuran bir ülke iki açıdan yarar sağlamayı düşünür. Bunların birincisi, iç tasarrufların yetersizliği nedeniyle yatırım projelerinin finansmanına kaynak sağlamak, ikincisi ise, döviz dar boğazı nedeniyle karşılaşılan dış ödeme güçlüğünü hafifletmektir. Azgelişmiş ekonomilerde gelir düzeyi düşük olduğundan buna bağlı olarak tasarruf oranı da düşük olmaktadır. Ülke kalkınması için gerekli olan sermaye ihtiyacını iç tasarruflarla sağlamak mümkün değilse ülke için iki seçenek ortaya çıkmaktadır. Ya ülke yatırımlarını kısıp, kalkınma hızını düşürüp tasarrufları oranında yatırım yapacak, yâda tasarruflarının üzerinde bir kalkınma hedefliyorsa yatırım-tasarruf farkını dış borçlanma yolu ile kapatarak yatırım projelerinin gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Kaynakların üretime katkıları ve getirileri ödenen faizden büyük olduğu sürece dış borçlanma karlıdır. Aksi takdirde kaynaklar tüketime aktarılırsa ithalatı arttırır, borç ödeme dönemlerinde ekonomide sıkıntı meydana getirir. Ayrıca ülkenin iç kaynakları ile hedeflediği kalkınma hızına ulaşması mümkün olup da daha önce aldığı dış borç ödemelerinde döviz sıkıntısı çekiliyorsa veya ülkenin ödemeler bilançosu açık veriyorsa ülke ödeme güçlüğü ile karşı karşıya olabilir. Bu güçlüğün

bir süre sonra giderileceğine inanılıyorsa bu süre içinde gerekli olan döviz transferini sağlamanın en akılcı yolu dışarıdan borçlanmaktır (Karluk, 2005, 152).

2.2. Devletlerin Borçlanma Nedenleri

Klasik iktisatçıların bilinen sert ve katı görüşleri dışında günümüzde devletlerin çok çeşitli nedenlerle borçlandıkları görülmektedir. Borçlanma, Devlet için vergi kaynağından daha kolay bir gelir sağlama yoludur. Vergi gelirlerinin kamu giderlerini karşılamada yetersiz kalması durumunda devlet borçlanmaya başvurur. Borçlanma ise genel olarak gelişmekte olan ülkelerin büyük bir sorunu olarak düşünülse de her ülke borç alabilmektedir. Fakat borcu çevirmede ülkelerin gelir durumları çok önemli olmaktadır.

Dünya Bankası, ülkeleri gelirlerine göre sınıflara ayırmaktadır.

Çizelge 1: Ülkelerin Gelir Düzeylerine Göre Sınıflandırılması

Kişi başına düşen Gelir Durumu (\$)	Ülkelerin Gelişmişlik Düzeyi
905 ve daha aşağı	Düşük Gelirli
906 – 3,595	Düşük – Orta Gelirli
3,596 – 11,115	Yüksek – Orta Gelirli
11,116 ve yukarısı	Yüksek Gelirli (Gelişmiş Ülke)

Kaynak: (Dünya Bankası, 2007 a)

Dünya Bankası, ülkeleri gelir düzeylerine göre değerlendirirken dört kümede toplamıştır. Çizelge-1’de belirtildiği gibi düşük gelirli ülkeler 905 \$ ve daha aşağı gelişmiş ülkeler ise 11,116 \$ ve daha yukarı kişi başına düşen gelire göre sınıflandırmıştır. Bütün ülkelerin amacı kişi başına milli geliri artırmak ve geliştirmektir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını kendi olanaklarıyla sağlamaları pek mümkün değildir. Çünkü gelir düzeyi düşük olan bu ülkelerde tasarruf oranı da düşüktür. Kalkınma iktisadının öncülerinden Ragnar Nurkse, *"Bir ülke fakir olduğu için fakirdir"* demiştir. Bu önerme geri kalmış ülkelerde tasarruf sorununun kısır döngülerle ifadesidir (Yavilioğlu, 2002, 57).

Eğer bir ülkede gelir seviyesi düşükse, tasarruflar da düşük olur. Düşük tasarruf düşük yatırım, düşük yatırım yetersiz sermaye oluşumu, yetersiz sermaye oluşumu

düşük verimlilik, düşük verimlilik de düşük gelir demektir. Düşük gelir seviyesi, toplam talebin sınırlı olması düzeyi anlamına gelir. Düşük gelirli ülkelerde beslenme düzeyi de yetersizdir. Kısaca gelişmekte olan ülkeler ekonomistlerin (fasit daire) kısır döngü dedikleri olayla karşı karşıyadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerin yetersiz beslenme, düşük verimlilik ve düşük gelir döngüsü vardır (ILO, 2005 a, 2). Vatandaşları yoksul olan ülkenin yeterli vergi toplayamadığı için devleti de yoksuldur. Demek ki gelir yükseltilmeden tasarruflar artırılmaz, tasarruflar artırılmadan da yatırımlar artırılmaz. Bu kısır döngüyü bir yerden kırmak gerekir. Bu da yabancı sermaye, iç ve dış borçlanma veya dış yardımlarla mümkündür (Bal, 2001, 9).

2.2.1. İç Borçlanma Nedenleri

Dünya genelinde ekonomik alanda yaşanan gelişmelerle sosyal ve siyasal alanda da bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Devletin vatandaşlarına hizmet eden bir kurum olarak görülmesi kendisine sosyal ve ekonomik alanda yeni görevler yüklemiştir. Devlete, sanayinin gelişimine öncülük yapması, enflasyon ve durgunlukla mücadele etmesi, altyapının oluşturulması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, sosyal güvencenin sağlanması gibi yeni görevler yüklenmiştir. Demokratik gelişmeyle beraber bireylerin devlete olan güvenlerinin artması; mal, para ve hizmet akışını hızlandırmıştır. Gelişen dünyanın oluşturduğu bu devlet yapısı harcamaları ve dolayısıyla finansman gereksinimini artırmıştır. Yükselen gelirleriyle tasarruftan artan bireyler kendi iradeleriyle devlete borç vermeye başlamışlardır.

İç borçlanma kamu kesiminin ülke sınırları içindeki kişi ve kurumlardan milli para cinsinden borçlanılmasıdır (Ulusoy, 2004, 19). Borcun iç borç olarak değerlendirilmesi için, borcun ihraç yeri ve milli sermaye ile karşılanıp karşılanmadığına bakmak gerekir.

Devletin kendi iç kaynaklarından borçlanması çok eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Örneğin 1216–1272 yılları arasında İngiliz kralı III. Henry borçlanabilmek için, taht mücevherlerini, elbiselerini ve St. Edward'ın mezarını teminat olarak gösterip borçlanmak durumunda kalmıştır (Ulusoy, 2004, 19). Ancak günümüzdeki devlet yapılarının hükümlerine dayanan eski devlet yapılarından çok farklı olması, iç borçlanma kavramında o günden bugüne anlayış farklarının ortaya

çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, içeriği ve anlamı açısından önemli değişikliklere uğrayan borçlanmanın daha çok 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başından itibaren gündeme geldiğini söyleyebiliriz.

Görüldüğü gibi siyasal, kültürel ve ekonomik gelişmeler devletlere iç borçlanma gibi bir alternatif finansman kaynağı getirmiştir (Ulusoy, 2004, 19). İç borçlanmanın temel niteliği ise, satın alma gücünün özel kesimden kamu kesimine aktarılmasıdır. Böyle bir borçlanmada ülkenin kullanabileceği kaynaklara bir ilave söz konusu değil, yalnızca kaynakların kullanıcıları değişmektedir.

Bütçe gelir ve giderleri arasında yer ve zaman bakımından uyumsuzluk söz konusu ise, bütçe açığından söz edilir. Şöyle ki; devletin tahsil etmiş olduğu gelirler döneme ilişkin harcamaları karşılayamıyorsa zaman bakımından uyumsuzluktan bahsedilir.

Devlet finansman ihtiyacı yanında ekonomide var olan dengesizliği gidermek için iç borçlanmayı bir mali araç olarak kullanabilir. Şöyle ki ekonomide yaşanan enflasyonist baskının hafifletilmesi (daraltıcı işlev) amacıyla da borçlanmaya gidilebilir. Bunu yaparken devletin piyasadaki fazla parayı çekerek (likiditeyi azaltarak) harcamaları kısıcıcı bir etki yaratan iç borçlanma yöntemini seçebilir. Ayrıca, sermaye ve mali piyasaların gelişmesine yardımcı olmak, mali araçları çeşitlendirmek ve rekabeti teşvik etmek amacıyla da iç borçlanmaya başvurulabilir.

Devleti iç borçlanmaya iten nedenler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Ulusoy, 2004, 20):

- a. Devlet gelir ve giderleri arasında yer ve zaman bakımından uyumsuzluk olması (geçici bütçe açıkları),
- b. Finans piyasalarının liberalizasyonunun yaygınlaşması; bu piyasa fonlarına olan talebi ve dolayısıyla uluslararası faiz oranlarını artırmaktadır. Ülke riski de eklendiğinde çok önemli boyutlara ulaşan faiz oranları ülkeleri iç piyasalarından borçlanmaya iten bir başka nedendir.
- c. Dış borç krizi yaşanması, önemli düzeylere ulaşan dış borç servisini finanse için iç borç piyasasına başvurulması kaçınılmazdır.
- ç. Yeni vergi koymanın veya mevcut vergilerin arttırılmasının; siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlerle sınırlanması,

- d. Normal gelir kaynakları ile ödenemeyen iç borcun ödenmesi için yeniden borçlanması,
- e. Başta Kit'ler olmak üzere kamu kuruluşlarının finans gereksinimlerinin karşılanması,
- f. Gelir ve tasarruftan etkileyen iç ve dış şokların yaşanması,

Ekonomik ve siyasi ortam (piyasaların yapısı ve tepkisi) çok iyi bir şekilde analiz edilmeden iç borçlanmaya başvurmak sakıncalı olabilir. Ancak, iyi bir analiz yapıp iç borçlanmaya gidilmesi kalkınmayı hızlandırıcı ve istikrar sağlayıcı etkiler ortaya çıkaracaktır.

2.2.2. Dış Borçlanma Nedenleri

Dış borçlanma, özellikle uzun dönemli ve ülkeye büyük faydalar sağlayacak yatırım projelerinin hayata geçirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Dış borçlanma, borçlanılan yılda ülkenin harcama olanakları arttırdığından, yatırım kapasitesini arttıracaktır. Dış borçlanma iç kaynaklara ilave kaynak sağlar. Dış borçlanmaya başvurma nedenleri şöyle sıralayabiliriz (Ulusoy, 2004, 21);

- a. Devletin kendi sermaye piyasasından borçlanma olanağının olmayışı,
- b. Üretimi gerçekleştirmek için hammadde, ara ve yatırım mallarının zorunlu kıldığı ithalatın finansmanında karşılaşılan güçlüklen aşma ihtiyacı,
- c. Ulusal paranın değerini koruma isteği; dışardan yabancı fon girdiğinde fon arzı artacak, döviz kurları ya eski düzeyini koruyacak ya da daha düşecektir. Bu sayede ulusal paranın değeri korunmuş olacaktır.
- ç. Gelişmiş olan ülkelerde sermaye birikiminin yüksek düzeye ulaşması (dünya faiz oranlarının düşmesi) neticesinde, borçlanmak için eskisine oranla daha elverişli olanakların ortaya çıkması,
- d. Olağanüstü harcamaların (savaş, doğal afet v.s) finansmanı,
- e. Büyük ölçekli yatırım ve ekonomik reformların finansmanı; önemli bir makro ekonomik hedef olan ekonomik kalkınma sürecinin başlatılmasında ve sürdürülmesinde rol oynayan büyük ölçekli yatırımların finansmanı için dış borçlanmaya başvurulmaktadır.

- f. Savunma harcamalarının finansmanı; savunma harcamaları özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının en önemli harcama kalemidir. Genellikle silahlar ithal edilmekte ve önemli bir finansman ihtiyacı doğurmaktadır.
- g. Ödemeler dengesindeki açıkların borçlanmayı zorunlu kılması,
- h. Sürekli artarak kronikleşen bütçe açıklarının (kamu tüketiminin) finanse edilmesi; günümüz ekonomilerinin çoğunda bütçe açıkları en önemli sorun olarak ortaya çıkmaktadır.
- i. Gelişmiş ve siyasal açıdan güçlü olan ülkelerin, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda borçlandırmaları,
- j. Vadesi gelmiş borçlara finansman sağlanması; borçlanmayı diğer kamu gelirlerinden ayıran en önemli özellik, bu kaynağın faiziyle beraber tekrar geri ödenmesidir. Borcun borçla finansmanı borç stokunu ve faiz yükünü sürekli artıracığından tasvip edilen bir uygulama değildir. Buna rağmen, borçların yeni borçlanmayla finanse edilmesi devam etmektedir.

Günümüzde dış borçlanma esas itibariyle tasarrufların ve kaynağın yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler borçlanma yoluyla elde ettikleri kaynağı verimli kullanmalıdırlar.

Gelişmekte olan ülkeler İkinci Dünya Savaşından sonra kurulup gelişen uluslararası finans kurumlarından borçlanmaya başlamışlardır. Uluslararası finans sistemi geliştikçe bu ülkelerin dış borçları artmıştır. 1950 yılından sonra başlatılan kalkınma çabaları çerçevesinde gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları için BM uzmanlarının yapmış olduğu araştırmaya göre gelişmekte olan ülkelere % 2'lik bir gelir artışı sağlanabilmesi için, sosyalist blok dışındaki gelişmiş ülkelerin milli gelirlerinin % 1'ini olumlu koşullu mali yardımlar olarak bu ülkelere tahsis etmeleri gerekiyordu (Zıllıoğlu, 1984, 3).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk on yılda gelişmekte olan ülkelere yapılan dış yardımlar bağış ve mal transferi şeklinde gerçekleşmiştir. Yardımların verilmiş amacı siyasi nitelik taşımaktadır. İlk on yılda en büyük kredi açıcılar ABD, Rusya, İngiltere, Fransa olurken ikinci on yılda ise Avrupa ülkelerinin oluşturduğu konsorsiyumlar da bu piyasada önemli yere sahip olmuşlardır (Bal, 2001, 26).

Çizelge-2’de gelişmekte olan ülkelerin 1955 -1998 dönemindeki borçlanma miktarları gösterilmiştir. Çizelge-2 de görüldüğü gibi aynı dönemlerde dış borç 1955'te 8 milyar dolar iken. 1962 sonunda 22,5 milyar dolara ulaşmış olup yıllık % 15 artış kaydedilmiştir. 1970 yılı sonunda 62 milyar doları aşmıştır (Yaşa, 1971, 226). İlk dönemlerde gelişmiş ülkelerin yaptığı yardımlar başlı başına ağırlıklı iken, zamanla karşılıksız yardımların payı azalıp borçların payı artmış, alınan kredilerin faiz oranlarının giderek artması ve kredi koşullarının ağırlaşması bu ülkelerin borç yükünün ağırlaşmasında etkili olmuştur.

Çizelge 2: Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçları (milyar \$)

Yıl	1955	1962	1970	1974	1977	1980	1986	1987	1988	1989
Dış Borçlar	8	22,5	62,5	128	296	561	1217	1369,2	1333,8	1374,2
Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Dış Borçlar	1480,2	1562,9	1636,2	1783,7	1926,9	2065,7	2177,0	2326	2536	2536

Kaynak: (Yaşa, 1971, 226) ve (DPT, 1997) (İki kaynaktan alınan bilgiler tarafımdan birleştirilmiştir.)

Devlet iç piyasalar yanında gerektiğinde dış piyasalardan da borçlanabilir. Bu borçlanmayı bir ülkeden resmi borç alma, çokuluslu finans kurumlarından borçlanma, ticari bankalara borçlanma veya uluslararası piyasalara tahvil satarak gerçekleştirebilir.

Burada önemli olan devletlerin ne zaman iç ne zaman dış borçlanmaya başvuracağı kararının alınmasıdır. Eğer ülkelerin ekonomik yapıları ve sermaye piyasaları iç borçlanmaya olanak vermeyecek nitelikte ise, dış borçlanmaya başvurmak kaçınılmaz olmaktadır. Böylece hem ekonomideki kaynaklara ilave kaynak sağlanacak hem de döviz cinsinden yeni ödeme olanaklarına kavuşulacaktır (Eğilmez, 1997, 90).

2.3. Gelişmiş Ülkelerin Borç Verme Nedenleri

Tarihe bakıldığında İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmiş ülkelere kaynak aktarımının başladığı söylenebilir. Bu dış yardım ve borçlanmanın altında bazı nedenler yatmaktadır. Genel olarak gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere yaptığı bu yardımların nedenlerini, siyasi, askeri, ekonomik, tarihi ve kültürel, insancıl ve ahlaki nedenler olarak gruplara ayrılrsa da günümüzde bu nedenler politik, askeri ve ekonomik nedenlerde ağırlık kazanmaktadır.

2.3.1. Politik ve Askeri Nedenler

Dış Borçlanma, borcu veren ülkeler yararına az ya da çok siyasi nüfuza yol açar. Ancak bazı borçlarda bu etki çok büyük ölçüde olur ki bu borçlara politik borçlar denir. Dış yardımların politika aracı olarak kullanılmaları çok eski dönemlere kadar uzanır. Bu yardımların temelinde daha çok politik ve askeri nedenler yatar. Politik nedenler yardımı yapan ülke açısından önem taşır. Bu borçların çoğu kez kardeşlik, dostluk, birlikte yaşama arzusu, gerçek barışın kurulması, karşılıklı iyi niyet gösterileri olarak tanıtılmasına çalışılmakla birlikte gerçek niyet gizlidir. (İnce, 2001, 142).

Politik borçlarda borcu veren devlet borç verdiği ülkeyi içinde bulunduğu birliğe çekmeyi veya birlik içinde kalmasını temin etmeyi veya savaşta tarafsız kalmasını sağlamak için vermiş olabilir. Bir ülkeyi siyasi ve ekonomik nüfuz altında bulundurmak, bazı askeri üsler elde etmek, ticari ve ekonomik ayrıcalıklar sağlamak amacıyla verilen borçlar, dış borçların politik yönleridir. İkinci Dünya Savaşından sonra ABD ve SSCB'nin küçük devletlere borç verme yarışı aslında siyasi nüfuz yarışmasından başka bir şey değildir (İnce, 2001, 142).

2.3.2. Ekonomik Nedenler

Dış borç vermenin ekonomik nedenlerini iki kümede toplayabiliriz. Birincisi uluslararası ticaretin gelişmesini sağlamak, böylece diğer ülkelerin kalkınmaları desteklenerek gelişmiş ülkelerin sınaî mallarının pazarlarını genişletme ve ihracatını artırma arzusu, ikincisi ise gelişmiş ülkelerin gittikçe artan hammadde gereksinimlerini karşılama arzusudur (Gümü, 2001, 22). Ülkelerin ekonomisi kalkınmadıkça kalkınmış ekonomiler büyümelerini sürdüremezler. Kalkınmış

Ülkelerin büyümelerini sürdürebilmeleri için, gelişmekte olan ülkelerin de ekonomilerinin gelişmesi gereklidir. Bu nedenle ülke ekonomilerinin gelişmesi teşvik edilerek piyasanın genişlemesi sağlanmış olacaktır. Azgelişmiş ülkelerde milli gelirin yükselmesi ile de uluslararası ticaret artacaktır. Artan bu ticari hacim ile yeni pazarlar ve ham madde kaynakları kazanılmış olacaktır (İnce, 2001, 142).

2.3.3. Kültürel ve Tarihi Nedenler

lkelerarası borçlanmalarda bazen tarihi ve kültürel nedenler de etken olabilmektedir. Buna rnek olarak Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne yaptığı yardımları gösterebiliriz. Genelde gelişmiş ülkelerin eski sömürgelerine kültürel ve tarihi bağlarının olduğunu ileri sürerek yaklaşma ve borç verme niyetinin altında siyasi nüfuzunu koruma ve o ülke pazarına hâkim olma görüşü vardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'ne Türkiye'nin borçlu ülke olmasına rağmen 1992–1996 döneminde 1.423 milyon dolar yardım etmesi tarihi bağlardan kaynaklanmaktadır (İnce, 2001, 142).

2.3.4. İnsancıl ve Ahlaki Nedenler

Yine bu da gelişmiş ülkelerin dünya kamuoyu önünde kendi propagandalarının yapılması, azgelişmiş veya açlık sınırı altında yaşayan ülkelerin sempatisini kazanmak ve onların hammadde kaynaklarına sahip olmak niyetiyle yapılan yardımlardır. Ayrıca gelişmiş ülkelerin uyguladıkları ambargo veya sömürmeleri neticesi açlık sınırının altında yaşayan ülkelere yardım yapmaları dünyanın tepkisini çekmemek için de yapılmış yardımlar olabilir (İnce, 2001, 143).

2.4. Dış Borç Göstergeleri

Genel olarak kabul edilen ve uluslararası kredi kuruluşlarının kredi verirken değerlendirmeye aldıkları dört borç göstergesi bulunmaktadır. Yukarıda bahsedilen bu dış borç göstergelerini kısaca şöyle açıklayabiliriz (Evgin, 2000, 13):

a. Toplam Dış Borç/GSMH göstergesi bir ülkenin dış borç sorunu içinde olup olmadığını gösterir.

b. Toplam Dış Borç/ İHRACAT göstergesi ise ülkenin dış satım gücü ile karşılaştırma yapmaktadır.

Bu iki karşılaştırmada çok borçlu sınıfında olan bazı ülkelerin uluslararası finans piyasalarında gösterdikleri performans ile borç krizine girmedikleri gözlemlenmiştir. Bu iki gösterge bir ülkenin kredibilitesi hakkında kabaca bilgi vermektedir. Bu iki göstergenin yanında ülkenin borçluluğu hakkında bilgi alınabilecek diğer iki gösterge ise;

c. Dış borç Servisi/ İHRACAT göstergesidir ki; borçlu ülkenin bir yıl içinde cari işlemlerden (mal ve hizmet ihracatından) sağladığı döviz gelirlerinin hangi oranda dış borç anapara ve faiz ödemelerinde harcandığını gösterir. Bu nedenle borçlu ülkenin, ihracat gelirlerini arttırabildiği ölçüde borç servis oranı düşecek, dış borç baskısı azalacaktır.

Borçlu ülkenin bir sene içinde cari işlemlerden kazandığı dövizlerin ne kadarını dış borçlarının ödemesine aktaracağını gösteren borç servis oranı, borç servisi kapasitesinin ölçümünde sıkça başvurulan bir yöntemdir. Servis oranının yükselmesi ölçüsünde borç servisinin borçlu ekonomi üzerinde baskısının arttığı varsayılır (Evgin, 2000, 13).

Borç servis oranının en önemli özelliği, kısa dönemde borç servisi ödemelerinin borçlu ülke dış ödemeler dengesi üzerindeki baskısını ortaya koymasıdır.

ç. Faiz Servisi/İHRACAT göstergesi de anapara'nın hariç tutulduğu göstergedir. % 20 üzerinde olması durumunda çok borçlu ülke olarak değerlendirilir.

Gelişmekte olan ülkeleri de borç bakımından üç gruba ayırabiliriz. Bunlar, çok borçlu ülkeler, orta derecede borçlu ülkeler, az borçlu ülkeler olarak üç gruba ayrılır (Evgin, 2000, 13). Dünya Bankası ve IMF'nin kabul ettiği dört borç göstergesinden üçünün belli bir seviyeyi aşması durumunda o ülke çok borçlu ülke olarak kabul edilir. Bunlar;

- Toplam dış borç/GSMH >% 50
- Toplam dış borç / ihracat >% 275
- Borç servisi / ihracat >% 30

— Faiz servisi / ihracat $> \% 20$ ise o ülke çok borçlu ülke olarak kabul edilmektedir. Eğer bu oranlar sırasıyla $\% 30-50$, $\% 165-275$, $\% 18-30$ ve $\% 12-20$ arasında olan ülkelere orta derecede borçlu ülkeler denir (Evgin, 2000, 13).

Çizelge 3: Borçluluk Kavramları

	Toplam Dış Borç/GSMH	Toplam Dış Borç/İhracat	Borç Servisi/İhracat	Faiz Servisi/İhracat
Çok borçlu ülke	$\% 50$ 'den büyük	$\% 275$ 'den büyük	$\% 30$ 'dan büyük	$\% 20$ 'den büyük
Orta dereceli borçlu ülke	$\% 30-50$ arası	$\% 165-275$ arası	$\% 18-30$ arası	$\% 12-20$ arası
Az borçlu ülke	$\% 30$ 'dan az	$\% 165$ 'den az	$\% 18$ 'den az	$\% 12$ 'den az

Kaynak: (Evgin, 2000, 13)

Gelişmekte olan ülkeler son yıllarda borç batağına saplanmış durumdadırlar. Borçlarını borçlanarak ödemek zorunda kalan bu ülkelerin de krizden kurtulmaları için uygun şartlarda kredi almaları veya yabancı sermayeyi ülkelerine çekmeleri gerekir. Bu ülkelerin dış borçlarının artmasının nedenlerinin, yüksek faiz oranı, kaynaklarının verimli alanlarda kullanılmaması ve halkın ithal mallara olan talebi, dünya ekonomisinde görülen durgunluk, ülkelerin ekonomilerinin yapısal zayıflığı ve başarısız, ekonomi politikaları bu ülkeleri borç batağına sürüklemiş ve her geçen gün de daha da sürüklenmektedir (Karluk, 2005, 550–551).

2.5. Dış Borçların Sürdürülebilirliği

Gelişmekte olan ülkelere sermayenin azlığı, tasarrufların da az olması nedeniyle, dış borçlanma ile dengelenmeye çalışılmaktadır. Borçlanma ile elde edilen kaynakların geri dönüş oranı, dış borçlanmanın maliyetini karşıladığı sürece, dış borçlanma sürdürülebilir bir politikadır. Dış borç ödeme kapasitesi olan bir ülke, dış borçlarını her anlamda devam ettirebilir. Bu açıdan, ülkenin dış borç ödeme kapasitesi dış borcun sürdürülebilirliği açısından önemli bir ölçüttür.

Dış borçlanma kapasitesi ithalat harcamalarının döviz rezervlerine oranıdır (Evgin, 2000, 18); bu oran düşük olması istenen bir durumdur. İthalat harcamalarının

ve döviz rezervlerinin bir fonksiyonu olan dış borçlanma kapasitesi, borçlu ülke için borç yönetiminde, uluslararası finans çevrelerinde ise borçlu olan ülkelerin kredi değerliliğinde kullanılır.

Dış borç ödeme kapasitesinde, borçlu ülkenin ulusal gelir ve birikim düzeyleriyle dış ticaretindeki gelişmeler önemlidir. Ülkenin dış borç ödeme olanakları, birikim düzeyi ve döviz ödeme olanaklarıyla birlikte artış gösteriyorsa dış borç ödeme kapasitesinin arttığı söylenebilir. Bu doğal olarak ülke ekonomisinin geliştiğini ve üretim gücünün yükseldiğinin bir göstergesidir. Dış borç ödeme kapasitesi ülkenin borç ödemelerini aksatmadan yürütüleceğinin değerlendirmesidir.

Dış borç ödeme kapasitesini iki unsur etkilemektedir (Evgin, 2000, 19).

1. Borçlu ülkenin, ödemeler için ayırdığı tasarrufları istenen yabancı dövizde dönüştürebilmesidir.

2. Borçlu ülke ekonomisinin borç ödemesine eşit miktarda gelir ve tasarruf olmadan ekonomik faaliyetlerini sürdürebilirliğidir.

Ayrıca artan borç ödemelerine bağlı olarak tasarruf kapasitesinde ve aynı zamanda tasarruflarda ve transfer kapasitesindeki artışı birbiriyle ilişkilendirmek mümkündür. Borç ödeme kapasitesini incelerken borçlanan ülkenin tasarruf, gelir ve aynı zamanda dış ticaretindeki ilerlemelere bakılması gereklidir (Orbay, 2004, 44).

Sürdürebilirlik, borçlanmadan elde edilen kaynaklarla, hükümet gelirlerinin gelecekteki borç servisini karşılayabilecek şekilde arttırılması ile mümkündür. Mali dengesizlik durumunda para otoriteleri, belli bir maliyete katlanarak yeni kaynaklar sağlamaya yönelmektedirler. Söz konusu maliyet, parayı verenlerin talebine göre belirlenen faiz oranıdır. Borç alma sürecinin sürdürülebilirliği, borç olarak alınan kaynakların otoriteler tarafından etkin bir şekilde kullanılmasıyla mümkündür (Boratav, 2002, 12–16).

Ekonomik büyüme hızını belirleyen en önemli iki etken, yatırımların hacmi ve yatırımların hangi alanlara yapıldığıdır. Yatırımların dağılımı büyüme hızına etkisi büyüktür (Akgüç, 1991, 74). Dış borçlar bu kapsamda verimli kullanıldığında ayrıntı olarak kalacaktır.

Dış borca ödenen reel faiz oranı, borcun ulusal gelir üzerindeki genişletici etkisini aşması durumunda ülkenin sürdürülebilir borçlanma politikasının sınırına

ulaşılmaktadır. Bu durum, bir anlamda ülkenin ödeme gücü (solvency) sorununu yansıtmaktadır. Borç miktarı, borçlu ülkenin gelir akımlarının iskonto edilmiş bugünkü değerini aştığında, ülke ödeme gücü sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Ülkelerin ödeme gücünü belirlemede ihracat gelirleri önemli bir göstergedir. Ödeme gücünün temel ölçüsü, ihracatın büyüme oranı ile faiz oranı düzeyidir. Ekonominin büyüme oranı, reel faiz oranını aştığında, bugünkü değer itibarıyla ülkenin serveti yeterlidir ve ödeme sorunu olmayacaktır (Orbay, 2004, 45).

Hükümetlerce uygulanan faiz politikası da önemlidir. Tasarrufları mali piyasalardan uzaklaştıran ve sermaye çıkışlarını arttıran bu politikalar ülkenin borç birikimini arttırmaktadır. Bu durumda oluşan tasarruf açıkları dış borçlanma ile giderilmeye çalışılır. Gelişmekte olan ülkeler genel olarak bu durumda reel faiz politikaları tercih etmektedirler. Ancak bu politikaları sermaye çıkışını önlese de uzun süre uygulanamaz. Bu şekilde bir uygulama bütçeye mali yük getirmekte ve finansal istikrarsızlığı arttırmaktadır (Orbay, 2004, 45).

Gelişmiş ülkelerdeki borç veren bankaların geliştirmekte olan ülkelerin borç yükünü genişletmede önemli etkileri vardır. Borç alan ülkeler borç faizlerini karşılayamadığında, borç veren bankalar bir grup olarak hareket ederek, daha yüksek faiz oranlarında borç verebilmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde yeni alınan borcun önemli bir kısmı, eski borcun faizlerine ayrılmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler gelecekte olan gelir akımlarını karşılayabilmek için borç almaktadırlar. Bu da devamlı borçlanma ile yaşayan bu ülkelerin sermaye akımlarına bağlı bir refah ile yaşamaları demektir.

Gelişmekte olan ülkelerin dış borç ödeme büyüme oranları, GSMH büyüme oranları üzerinde bir gelişim göstermektedir. Bu durum 'Hayat Döngüsü' hipotezi ile açıklanmaktadır (Aklan, 2007, 6). Gelecekteki gelir akımlarının yüksek tahmin edilmesi, cari dönem tüketim ve yatırım harcamalarının dış borçlanma ile finanse edilmesine neden olmaktadır.

Dış kaynaklara bağımlılığı etkileyen en önemli faktörlerden diğeri bir tanesi de, döviz kuru değişimleridir. Döviz kuru değişimleri ve dolaylı sermaye çıkışları dış kaynaklara bağımlılığı birkaç şekilde etkileyebilir (Eğilmez, 2001).

a. Aşırı değerlendirilen ulusal para, ithalatın ulusal para cinsinden fiyatını düşüreceğinden ödemeler dengesi açıkları artmaktadır.

b. Aşırı değerlenen ulusal para, devalüasyon bekleyişlerini arttırarak sermaye çıkışlarını hızlandırmaktadır.

c. Sermaye çıkışları ekonomide likidite darlığı yarattığından faiz oranları üzerinde yükseltici etkilere sahiptir.

ç. Oluşabilecek likidite darlığı aynı zamanda esnek döviz kuru koşullarında ulusal paranın değer kaybına da neden olabilir.

d. Sabit döviz kuru uygulaması durumunda sermaye çıkışı olur ise, ulusal rezervlerde azalma meydana gelmektedir.

Uluslararası dış borç yükünün bir sonucu olarak birçok gelişmekte olan ülkede yatırım düzeyi ve dolayısıyla büyüme oranı düşüktür. Dış borç/GSYİH oranının yüksekliği yatırımlara ayrılacak kaynakları azaltarak gelecek dönem milli gelir düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir. Düşük gelir seviyesine sahip ülkelerde, dış borç fazlası oranı 1.45 iken, yüksek gelir seviyesine sahip ülkelerde 0.33'tür. Düşük gelirli ülkelerin Yatırım/GSYİH oranı 0.19 iken, yüksek gelirli ülkelerin bu oranı 0.24'tür. Bu rakamlar dış borçların sürdürülebilirliğinde ülkelerin dış borç fazlasına önem verilmesi gerekliliğini ifadesidir. Belirli bir seviyeden sonra etkisi aşırı olumsuz olabilmektedir (Aklan, 2007, 7).

2.6. Dış Borç Türleri

Dış borçları, sürelerine, borcu alana, alındığı kaynak ve finansman türlerine göre dört kümede toplayabiliriz. İzleyen alt başlıklarda bu kümelendirmeler açıklanmıştır.

2.6.1. Vadelerine Göre Dış Borçlar

Devlet borçlarının vadelerine göre bölünmesi en çok kullanılan ayrımlardan birisidir. Vadelerine göre dış borçlar, kısa vadeli dış borçlar, orta ve uzun vadeli dış borçlar olmak üzere üçe ayrılır.

2.6.1.1. Kısa Vadeli Dış Borçlar

Vadeleri bir yıla kadar olan borçlara kısa vadeli dış borçlar denilir. Aynı zamanda bu borçlara kontrolü zor olduğundan dolayı dalgalı borçlar da denilir. Kısa

vadeli sermaye akımları, uluslararası faiz ve döviz kuru farklılıklarından yararlanmak için olabileceği gibi, ülkeler dış borç ödeme güçlükleri ile karşılaştıkları durumlarda da kısa vadeli borçlanma yoluyla içinde bulundukları zorluğu aşmaya çalışırlar. Uluslararası ticarete mal alışverişinde ithalat yapan firma, kişi veya ülkeler ödeme için gerekli döviz temin edememeleri durumunda kısa vadeli borçlanmaya başvururlar. Kısa vadeli borçlanmanın rizikosu ve faiz haddi orta ve uzun vadeli borçlanmaya göre yüksek olduğundan ve yönetimi de güç olduğundan kısıtlı tutulmalıdır (İnce, 2001, 36).

2.6.1.2. Orta Vadeli Dış Borçlar

Genel olarak süresi, bir ila beş yıl arasında olan borçlar orta vadeli borçlar olarak kabul edilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler orta vadeli dış borçlanmaya da sıkça başvururlar.

2.6.1.3. Uzun Vadeli Borçlar

Uzun vadeli borçlar, genel olarak beş ve daha yukarı süreli olan borçlardır. Uzun vadeli borçlar para piyasalarından da sağlanabilmektedir. Bu borçlanma türünün para piyasasında değişimi söz konusu olabilmektedir (İnce, 2001, 50).

2.6.2. Borç Alanın Hukuki Statüsüne Göre Dış Borçlar

Borcu olan kurumun statüsüne göre de dış borçlar; kamu kesimi borçları ve özel kesim borçları olarak ikiye ayrırabileceğimiz gibi borcu Hazine garantisine göre de ayırabiliriz.

2.6.2.1. Kamu Sektörüne Ait Dış Borçlar

Kamu sektörü tarafından alınan borçlardır. Devlet, başka devletler veya uluslararası kuruluşlardan aldığı borcu kullandığı gibi, bir başka kamu kurumuna veya özel sektöre de devredebilir. Bu durumda borcun ödemesi de krediyi kullanan (devlet bütçesi, bütçe dışı kamu veya özel kesim) tarafından yapılır (Yaşa, 1971,87).

2.6.2.2. Özel Sektöre Ait Dış Borçlar

Özel sektörün yaptığı anlaşmalarla uluslararası mali kuruluşlardan, sermaye piyasalarından veya yabancı sektörlerden (ticari banka) temin ettiği borçlardır.

Devletin bu borca yalnızca kefaleti söz konusudur. Borcun geri ödenmesi özel sektör tarafından yapılacaktır (Yaşa, 1971, 87).

2.6.3. Alındığı Kaynağa Göre Dış Borçlar

Alındığı kaynaklara göre dış borçlar, bir devletin başka bir devletten aldığı borçlar, uluslararası mali kuruluşlardan alınan borçlar ve özel kaynaklardan alınan borçlar olarak üçe ayrılabilir

2.6.3.1. Devletlerarası veya Uluslararası Kuruluşlardan yapılan Dış Borçlanmalar

Gelişmekte olan ülkeler ve bu ülkelerde bulunan uluslararası kuruluşlar ile gelişmiş ülkeler arasındaki anlaşmalarla oluşan borçlanmadır. Resmi sermaye olarak da adlandırılmaktadır. Bu borçlanmanın büyük bir kısmı askeridir ve ekonomik finansman hesabına dâhil edilmektedir. İngiltere ve Fransa'nın Afrika'da ki kolonilerine yaptığı yardımlar ile İkinci Dünya Savaşı sonunda ABD'nin yaptığı Marshall yardımları örnek olarak verilebilir (İnce, 2001, 139). Bu yardımlarda borç veren ülkenin alan ülke üzerindeki siyasi nüfuzu söz konusu olabilmektedir. Bu yardımlar askeri amaçlı olabileceği gibi, kalkınma amacına yönelik de olabilir. Ayrıca borç veren ülke aktardığı finansmanı serbest bırakabileceği gibi kendisinden bu finansmanla bazı malların ithali vb. bazı şartları da ileri sürebilmektedirler.

2.6.3.2. Özel Kaynaklı Dış Borçlanmalar

Önceleri devletlerarasında görülen borçlanma işlemleri zamanla özel finans kurumlarının da oluşmasıyla özel kuruluşlar düzeyinde de görülmüştür. Özel kurumlardaki kredi işlemleri doğrudan kredi verme ve tahvil ihracı şeklinde görülmektedir. Bu tür borçlanmalara portföy yatırımları da denir.

2.6.4. Finansman Türlerine Göre Verilen Dış Borçlar

Dış yardım, gelişmiş ülkelerin veya uluslararası kuruluşların geliştirmekte olan ülkelere, kalkınmalarını desteklemek amacıyla sağladıkları sermaye ve

kolaylıklardır. Gelişmiş ülkeler sağladıkları kredi ve yardımları dış yardım olarak düşünmektedirler. Gelişmiş ülkelerin azgelişmiş ülkelere para vermek, teknik öğretmek suretiyle kalkınmalarına destek olmak yardım olarak kabul edilmektedir. Ülkelerin aldıkları kalkınma kredileri borç kavramı içinde kabul edilse de, eğer bu kredilerin şartları alan ülke açısından uygun ise ve kalkınmasına katkı sağlıyorsa bu kredileri de yardım kapsamında düşünebiliriz (İnce, 2001,158).

2.6.4.1. Kalkınma Kredileri

Bu krediler gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları için verilen kredilerdir. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları için verilen bu kredileri dört kümede toplayabiliriz. Proje-program kredileri, Bağlı-serbest (yumuşak) krediler, Satıcı (ihracat) kredileri, Borç ertelemeleri ve röfinansman kredileri olarak ayırım ve adlandırmaları yapılmaktadır (İnce, 2001, 159).

2.6.4.1.1. Proje-Program Kredileri

Proje Kredileri: Proje kredileri azgelişmiş ülkelerin kamu sektörü ve özel sektöre ait yatırım projelerinin ger ekleşt rilmesi için uluslararası kuruluş veya devletler tarafından verilen kredilerdir. Kredi isteyen ülkeler veya kuruluşlar kredi talebinde bulunacakları projelerini kredi verecek ülke veya kuruluşlara sunarlar. Sunulan proje uygun görülürse kredi açılır. Proje kredilerin amacı bu kredilerin ülke kalkınmasında kullanılmasını sağlamaktır. Böylece, bir yandan kredi verilen ülke, krediyi verimli alanlarda kullanmaya zorlanmış olur; diğer yandan, kredi veren ülke ve kuruluşlar verdikleri krediyi kontrol etme olanağı bulurlar (İnce, 2001, 159).

Program Kredileri: Program kredileri, üretim kapasitesinin d  finansman ihtiyacını karşılamak için kullanılır. Proje kredilerine göre daha esnek olan bu kredilerle azgelişmiş ülkeler ithalat tıkanıklı ını gidermekte ve ekonomiyi i ler durumda tutmaktadırlar (İnce, 2001, 160).

2.6.4.1.2. Serbest ve Bağlı Krediler

Gelişmekte olan ülkelere verilen krediler, krediyi talep eden ülke veya kurulu a döviz olarak ödeniyorsa ve krediyi alan ülke veya kurulu  da bu fonları istediği şekilde kullanabiliyorsa bu kredilere ‘serbest krediler’ denir (İnce, 2001, 160).

Serbest kredilerde, borçlanan ülke, kalkınmanın finansmanı için gereksinim duyduğu mal ve hizmetleri uluslararası piyasalardan kendine uygun gelen koşullarda ve en ucuz şekilde sağlama olanağına sahip olduğundan herhangi bir sorun ortaya çıkmamaktadır.

Krediyi veren ülke veya uluslararası kuruluşlar, krediyi kullanan ülkeye, kendi piyasalarından ithalat yapma şartını (ülkeye bağlı kredi) veya satın alınacak mal veya mallarda sınırlandırma getiriyorsa (mala bağlı kredi) bu kredilere ‘bağlı krediler’ denir. Bağlı krediler bazen hem ülkeye hem de mala bağlı olarak da verilebilir (İnce, 2001, 160–162).

Bağlı krediler, gelişmekte olan ülkeler açısından ağır maliyetlerin oluşmasına neden olabilmektedir. Azgelişmiş ülkeler, yardımı sağlayanların kalitesi düşük ve diğer piyasalara göre pahalı olan mallarını almak zorunda kalmakta, dünya piyasalarının rekabetçi ortamından istifade edememektedir (İnce, 2001, 161 ve Seyidoğlu, 1999, 43). Ayrıca alınan malların krediyi veren ülkenin taşıma araçlarıyla taşınması, aynı ülke sigorta kurumlarınca sigortalanması ve teknik işlemlerinin de o ülke teknik elemanlarınca yürütülmesi şartları da kredinin gerçek maliyetini daha da artırmaktadır. Bu yüksek maliyet ise gelişmekte olan ülkelerin ticaretini ve rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir.

2.6.4.1.3. Satıcı (İhracat) Kredileri

Bu krediler hükümetlerce değil, özel firmalarca kullanılan kredilerdir. Bu krediler gelişmiş ülkelere mal ve hizmet satın alan ülkelere firmalarca veya bu amaçla kurulmuş kurumlarca sağlanır. Satıcı firmalar krediyi, kendilerine teminat veren özel yâda yan kamu kuruluşu niteliğindeki büyük mali kuruluşların teminatı karşılığında vermektedirler. Bu kuruluşlar %80–90 riski üstlenmekte kalan % 10'u da satıcı üzerinde bırakmaktadırlar. Bu mali kurumlar arasında ABD'de American Export-Import Bank, İngiltere'de Export Credit Guaranties Department, Fransa'da COFACE, Almanya'da Credit Anshtalt, İtalya'da Istituto Nazionale Della Assicurazioni gösterilebilir (İnce, 2001, 162).

Ticari amaçlı olan satıcı kredilerinin vadeleri genellikle kısa olup faiz oranları ise diğer kredilere göre yüksektir. Ayrıca maliyete ek olarak sigorta masrafları da fiyata yansımaktadır. İyi şartlarda sağlanmaları ve iyi kullanılmaları halinde

beklenen fayda sağlanır. İyi kullanılmamaları ve ağır şartlarda alınmaları halinde ise sakıncalar meydana getirir.

2.6.4.1.4. Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri

Borç ertelemeleri, süresi dolan borcun ödenmesinin ilk kredi faizine oranla daha düşük bir faiz oranı karşılığında sonraki yıllara ertelenmesidir. Süresi dolan borcun ödenmesi ve aynı miktarda kredinin yeniden açılması şeklindeki uygulamaya da röfinansman kredisi denir (İnce, 2001, 163). Gelişmekte olan ülkelerin ödeme zorlukları içinde bulundukları devrelerde bu yola başvurmaları başlatmış oldukları yatırımları sürdürmek ya da içinde bulundukları dış ödemeler dengesi zorluklarını atlatabilmeleri için zorunlu olmaktadır.

Alacaklı ülkelerin borç ertelemelerini kabul etmelerinin çeşitli nedenleri vardır. Borçlu ülkelerin borcunu ödemeyecek duruma gelip kriz yaşamasını alacaklı ülke arzu etmez. Diğer taraftan borçların ertelenmemesi durumunda borçlu ülke yeni bir finansman sağlayamazsa, borçlanan projeler duracaktır. Bu durumda alacaklı ülkenin ihracatı olumsuz etkilenir. Diğer yandan alacaklı ülkeler borç ertelemesi nedeniyle borçlu ülkeler bazı taahhütler kabul ettirebilme olanağına da sahiptirler.

2.6.4.2. Askeri Yardımlar

Askeri yardımlar, ülkelere iç ve dış güvenliklerini sağlamak için yapılan yardımlardır. Savunma yardımları da denilen bu yardımlar, çoğu kez ülkeler arasında gizli anlaşmalarla yapılan ve genellikle koşulları açıklanmayan yardımlardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Doğu-Batı askeri bloklaşmasının sonucunda özellikle jeopolitik ve jeostratejik önemi olan ülkelere karşılıksız savunma yardımları geçmişte yapılmış olup günümüzde de sürmektedir. ABD – Rusya bloklaşmasının sonucunda bir bölgede hızla silahlanan bir ülke, diğer ülkelerin de hızla silahlanmasına ve bütçelerinden savunma harcamalarına daha fazla kaynak ayırmalarına neden olmuştur (İnce, 2001, 166). Ayrıca dünya güç merkezleri de olayları kendi çıkarları ve politikaları istikametinde yönlendirmek için askeri ve ekonomik yardım ilişkilerini canlı tutmaktadırlar.

2.6.4.3. Teknik Yardımlar

Teknik Yardımlar, gelişmiş ülkelerin; azgelişmiş ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmak için teknik eleman, malzeme ve o ülke personeline sağlanan eğitim ve staj şeklindeki yardımlarıdır. Bu yardımların yapılmasındaki temel amaç geliştirmekte olan ülkelerin teknik düzeylerini ve bilgi kapasitelerini yükseltmektir.

Görünüşte teknik yardımlar, yardımı yapan ülkeye mali yük yüklememektedir. Ancak yardım yapan ülke kendi tekniğini, alan ülkede yerleştirdiğinden ekonomik pazarları elde etme olanağı olduğu gibi, siyasi saygınlık sağlamak için de yapılabilir. Hibe şeklinde görülen teknik yardım, yardımı yapan ülke teknolojisinin o ülkede yerleşmesi yoluyla ekonomik pazarlar kazanma olanağını elde eder (İnce, 2001, 164).

2.6.4.4. Bağışlar

Bağışlar, karşılıksız olarak gelişmiş ülkelerin azgelişmiş ülkelere yaptığı, daha çok mal şeklindeki yardımlardır. Bu yardımlar daha çok ihrac fazlası malların, çeşitli gıda maddelerinin azgelişmiş ülkelere verilmesi ile olur. Yardımı yapan ülkeye külfeti olmamaktadır. İhracat artıklarının da genellikle tamamı bağış şeklinde değildir. İhracat artığı veren ülke alan ülkeyi kendi parasıyla borçlandırmakta ve sağlanan bu fonlar yardım yapan ülkenin o ülkede yapacağı harcamalarda kullanılmaktadır.

2.7. Dış Borç Sağlayan Uluslararası Kuruluşlar

1945'te üçüncü dünya savaşını çıkmasından duyulan kaygı ile dünya ekonomisinde 1930'ların Büyük Bunalımı'na varan türden bir çöküşün yaşanmasında duyulan kaygılar bir şeylerin yapılmasını gerekli kılar (Falk, 2005, 112). Böylece dış borç sağlayan uluslararası kuruluşlar şekillenir. Savaşın yıkıntılarını gidermek ve geri kalmış ülkelerin kalkınmalarının finansmanını sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. Bu kuruluşlardan IMF ve Avrupa Para Anlaşması (EMA) kısa süreli kredi verirlerken, diğer kuruluşlar uzun vadeli kredi sağlamaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelere kredi sağlayan kuruluşlar: Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)), Uluslararası Finansman Kurumu (IFC), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Avrupa Para Anlaşması (EMA), Avrupa İmar

ve Kalkınma Bankası (EBRD), Avrupa Yatırım Bankası (EIB), İslam Kalkınma Bankası (IDB) ve Ekonomik işbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'dür. Bu kuruluşlar gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak için kredi vermektedir (Önen, 1990, 3).

2.7.1. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Birleşmiş milletlere bağlı bir kuruluş olarak Washington'da görev yapan IMF finansal işlemlerine Mart 1947'de başlamış olup konjonktürel (toplu durum) dalgalanmaları düzeltmeye yönelik likidite ihtiyacını karşılamak için kısa vadeli kredi veren bir kuruluştur. IMF'ye girişte her ülkeye bir 'kota' tahsis edilmekte ve her 5 yılda bir gözden geçirilmektedir. Türkiye, IMF'ye 19 Şubat 1947 yılında 5016 sayılı hükümete yetki veren yasa ile katılmıştır.

IMF'nin bir ülkeye finansman desteği sağlaması için, ilgili hükümetin bir niyet mektubunu IMF başkanına göndermesi ve hazırlanan ekonomik programı uygulamaya koymayı bu mektupla taahhüt etmesi koşulu vardır. İlgili ülke hükümeti, IMF'den finansman desteği alabilmek için IMF'ce hazırlanan Stand-by düzenlemesine konu olur ve niyet mektubunda yer verdiği ekonomik istikrar programını uygulamaya koyar (Eğilmez, 1997, 83).

2.7.2. Dünya Bankası

Dünya Bankası 1-22 Temmuz 1944 yılında Bretton Woods'da (New Hampshire, ABD) 44 ülkenin katılımıyla kurulmuş ve 15 Kasım 1947 tarihinde Birleşmiş Milletlerin bir uzmanlık kuruluşu olmuştur.

Banka birçok ülkenin, yeniden yapılanma ve kalkınma gereksinimleri için yeterli döviz ve bu fonları ticari bankalardan borçlanarak karşılayabilecek kredibiliteye sahip olmadıkları düşüncesinden hareketle kurulmuştur. Bu boşluğun, çok taraflı resmi bir kuruluş statüsündeki Dünya Bankası tarafından doldurulabileceği düşünülerek bankaya, uluslararası sermaye piyasalarından borçlanıp, üyelerine ticari bankalardan daha ucuza kredi sağlama görevi verilmiştir (Karluk, 2002, 239).

Dünya Bankası, Gelişmekte Olan Ülkelerde yoksulluğun azaltılması ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasını amaçlamaktadır. Dünya Bankası'nın amaçları, Ana sözleşmesi'nin birinci maddesinde sayılmıştır.

Dünya Bankası'nın örgütü, IMF' olduğu gibi Guvernörler Kurulu, İcra Direktörleri Kurulu, Başkan (President) ve Banka personelinden oluşmaktadır (Eğilmez, 1997, 170).

Dünya Bankası kredi açarken bazı hususları göz önünde bulundurur. Bunlar;

a. Kredi almak isteyen ülkenin özel piyasadan ve makul şartlarda kredi temin edemeyeceği kanaatine varılmış olmalı.

b. Kredi kullanılacak projenin bankaya sunulması ve bankanın projeyi uygun bulması. *Bu şart bankanın özel yabancı sermayeye garanti vermesi halinde de söz konusudur.*

c. Kredi talep eden eğer devlet değilse, bu durumda banka, o ülke Merkez Bankası'nın veya hazinesinin garantisini istemektedir. *bankaca muteber bir mali kurumun, ana para ve faizlerin, krediye ilişkin diğer masraflarla, ücretlerin ödenmesinin garanti edilmesi için, kefaletini talep etmek zorundadır. Banka doğrudan özel sektöre kredi açamamaktadır.*

ç. Banka üye ülkelerle sadece hazine, merkez bankası veya resmi kurumlarla muhatap olup üye ülkelere bu kurumlar vasıtasıyla kredi sağlar.

d. Banka kredi talep eden ülkenin, bu krediyi ödeyebileceği bir limit içinde olup olmadığının belirlenmesi için, ilgili ülkenin mevcut ve muhtemel borç ve dış finansman kaynaklarını değerlendirmeye tabi tutar (Önen, 1990, 50–51).

Dünya bankası geliştirmekte olan ülkelere üç tip kredi verir. Bunlar;

a. Tek bir yatırım projesini,

b. Ekonominin tüm sektörlerini teşvik edecek yatırımları,

c. Yeni sanayileşen ülkenin ekonomisindeki yeniden yapılanma önlemlerini finanse etmek için verilen kredilerdir.

Kredi verilirken projenin karlılığı, kendini kısa dönemde finanse edip, edemeyeceği banka tarafından analiz edilir. Borç alan ülkenin ekonomik durumu, dış

ödemeler dengesindeki gelişmeler ile borç yükümlülüğünü zamanında karşılayıp karşılayamayacağı da araştırılır. Türkiye 2005 yılı itibariyle Dünya Bankasına 5.829 milyon dolar borçludur (Dünya Bankası, 2006).

2.7.3. Uluslararası Finansman Kurumu (IFC)

20 Temmuz 1956 tarihinde faaliyete başlayan IFC, Dünya Bankası'nca kurulmuş bir kurumdur. Amacı az gelişmiş bölgelerde özel teşebbüsün verimli yatırımlarını desteklemektir. Türkiye IFC'na 1 Eylül 1956 tarih ve 6850 sayılı yasa ile katılmıştır.

2.7.4. Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)

Uluslararası Kalkınma Birliği, Dünya Bankasının mali faaliyetlerini tamamlamak amacıyla bankaya bağlı bir kuruluş olarak 26 Eylül 1960 tarihinde kurulmuştur (Önen, 1990, 66). Kalkınma birliğine üye olabilmek için Dünya Bankasının üyesi olmak gerekir. Uluslararası Kalkınma Birliği'ne üye olan bir ülke Dünya Bankası üyeliğinden çıkarsa veya üyeliği askıya alınırsa birliğe üyelikte aynı şekilde sona ermekte veya askıya alınmaktadır. Birliğin amacı ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, verimliliği artırmak, gelişmekte olan ülkelerin hayat standartlarını yükseltmektir.

Birlik tarafından verilen krediler 35–40 yıl vadelidir. Kredi veriliş tarihinden itibaren 10 yıl ödemesiz süre söz konusudur. Krediyeye faiz uygulanmamakta, ancak % 0.5 oranında taahhüt komisyonu her kredi dilimi ödemesi sırasında alınmaktadır. Ayrıca yıllık % 0.75 oranında da servis komisyonu ödenmektedir. Krediler, ilk 10 yılı ödemesiz olup, ikinci 10 yılda % 10 ve daha sonraki yıllarda % 3 oranlarında birliğe geri dönmektir (Önen 1990, 74).

2.7.5. Avrupa Yatırım Bankası (EIB)

Avrupa Yatırım Bankası AET'nu kuran ülkeler tarafından 1958 yılında kurulmuştur. Bankanın üç yönetim organı olup bunlar; Governörler konseyi, Yönetim Kurulu ve Yönetim Komitesidir (Karluk, 2002, 356). Bankanın açmış olduğu krediler governörler konseyince aksine bir karar alınmadıkça Avrupa

kıtasında yer alan projeler için kullanılır. Bankanın faaliyetleri önceleri AET ülkeleri ile sınırlı iken sonradan genişletilmiştir.

Bankanın kredi verirken dikkat ettiği hususlar şunlardır;

- a. Geri kalmış bölgelerde yatırımları teşvik etmek,
- b. AET üyesi ülkeler arasında ekonomik farklılıkları azaltmak,
- c. Altyapı sorunlarını çözüme kavuşturmak,
- ç. Enerji darboğazı genişletilmesine yardımcı olmak (Karluk, 2002, 357).

2.7.6. Avrupa Para Anlaşması (EMA)

5 Ağustos 1955'de Paris'te kurulan EMA kısa süreli kredi veren ve uluslararası ödemelerin kolaylıkla yapılabilmesini sağlayan bir kuruluştur. İlk yardım verdiği ülkeler Yunanistan, İspanya ve Türkiye olmuştur (İnce, 2001, 248). Kredilerin süreleri 1-2 yılı ödemesiz, 5 yılı bulmakta ve kredilerin ertelenmesi ve yenilenmesi de mümkün olmaktadır.

2.7.7. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD)

1989 yılında Strasburg'da gerçekleştirilen AT zirvesinde ve 13 Aralık 1989 tarihinde OECD toplantısında bankanın kurulması benimsenmiş olup, 29 Mayıs 1990 tarihinde EBRD sözleşmesinin ilgili ülkelerin bankaları tarafından imzalanması ile kurulmuştur. Türkiye de 13 Aralık 1989'da bankaya katılmaya karar vermiştir (Karluk, 2002, 348).

Bankanın temel amacı, piyasa ekonomisine açılmak ve bu süreci hızlandırmak isteyen Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin ekonomik, teknik ve kültürel gelişimini teşvik etmek, merkezi idareye bağlı ekonomilerin pazar ekonomisine geçişini hızlandırmaktır. EBRD ticari bankacılık ve kalkınma bankacılığı yapan iki bölümden oluşur. Kaynakların % 60'ı özel sektörün geliştirilmesi, % 40'ı da iki yıllık dönem için kamu sektörüne kullanılır (Karluk, 2002, 349).

2.7.8. İslam Kalkınma Bankası (IDB)

İslam Kalkınma Bankası 20 Ekim 1975 tarihinde faaliyete geçmiş olup merkezi Cidde'dir. Kuruluş amacı üye İslam ülkelerinin ekonomik kalkınmalarına yardımcı olmaktır. Bankaya üyelik için iki şart vardır. Bunlar, İslam Konferansı Örgütüne üye olmak ve guvernörler kurulunun olumlu kararıdır. Türkiye yönetim kuruluna kendi temsilcisini doğrudan atayan 5 ülkeden birisidir. Türkiye bankanın finansman kaynaklarından en fazla yararlanan ülkelerin başında gelmektedir (Karluk, 2002, 111).

2.7.9. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

Ekonomik işbirliği ve kalkınma örgütü 14 Aralık 1960 tarihinde Paris'te imzalanan ve 30 Eylül 1961'de yürürlüğe giren anlaşma ile kurulmuştur. Türkiye 29 Mart 1961 tarih ve 293 sayılı yasa ile OECD'ye katılmıştır. OECD'nin ana organı, üye devletlerin temsilcilerinden oluşan konseydir (Karluk, 2002, 34–36).

OECD-Türkiye ilişkilerinde iki önemli organ vardır. Bunlardan ilki Türkiye'ye yardım konsorsiyumudur. Türkiye'nin ekonomik kalkınma programlarının finansmanına katkıda bulunmak için kurulmuştur. İkincisi ise Türkiye'nin dış borçları çalışma grubudur. Bu kuruluşun amacı Türkiye'nin dış borçlarının ödenmesine yardımda bulunmaktır. Nitekim 1979 yılında 16 OECD üyesi ülke, Türkiye'ye 962 milyon dolar yardım talebinde bulunmuş ve ayrıca bu ülkelerle 1 milyar dolarlık borç ertelenmesini de karara bağlamıştır. Nisan 1980'de 1,2 milyar dolarlık ikinci yardım paketi onaylanmış, üç ay sonra da Türkiye'nin dış borçlar çalışma grubu Türkiye'ye açılan garantili ihracat kredilerini 3 milyar dolara çıkarmıştır (Karluk, 2002, 52).

3. DÜNYADA DIŞ BORÇ SORUNU

Bir az gelişmiş ülkenin en başta gelen özelliği büyük dengesizlikler ve çelişmeler ülkesi olmalarıdır. Bütün bu dengesizlik ve çelişmeler ise, çözülmesi çok güç sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bütün sorunların çözümü ise kalkınma ve bağımsızlık sorunudur (Tanilli, 2006, 295).

Ulus devletlerin ortaya çıkışından beri kamu maliyesi alanında yapılan gözlemler, kamu harcamaların gittikçe arttığını ortaya koymaktadır. Devletin, bu harcamaları karşılaması için kamu geliri elde etmesi kaçınılmazdır. Devlet, artan harcamalarını esas alarak vergi ve benzeri gelirleri ile karşılamaya çalışır. Ancak harcamaları gelirleri aştığı dönemlerde kamu kesimi açığı ile karşı karşıya kalınır. Bu açığı kapatmak için devlet iç ve dış borçlanmaya gider. Devletlerin borçlanmaya başvurmaları yeni bir olay değildir. Kralların borçlanması şeklinde kendini gösteren borçlanma 1287'lere kadar gitmektedir (Ulusoy, 2004, 2). Bu bölümde dış borçların nedenleri tarihsel yaklaşımla açıklanmıştır.

3.1. Dış Borç Sorununun Tarihsel Süreci

Daha önce açıklandığı gibi devletlerin borçlanması çok eskiye gitmekle birlikte asıl borçlanmalar İkinci Dünya Savaşından sonra artmıştır. Savaşın ortaya çıkardığı yıkımı ortadan kaldırmak ve ülkelerin gelişmesine katkı da bulunmak için gelişmiş ülkeler ve uluslararası kuruluşlar geliştirmekte olan ülkelere değişik biçimde borç vermişlerdir.

1950 – 1960 yılları arasında batılı ülkeler hızla büyürken, bu büyümenin olumlu yansımaları yine bu ülkelerde artan iç tasarruflar yaratmıştır. Bu ülkeler geliştirmekte olan ülkelere yardım yaparak kalkınmalarına katkıda bulunmaya çalışmışlardır.

Diğer taraftan ise 1970'li yıllardan itibaren Avrupa Para Piyasaları gelişmeye başlamış, uluslararası kuruluşlar ve ticari bankalar geliştirmekte olan ülkelere borç verme olanaklarını araştırmaya başlamıştır.

Dünyada, 1980'li yıllardan itibaren küreselleşme bağlamında piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi ve kamu girişimlerinin özelleştirilmesi ile dış borçlanma hareketleri de hızlanmıştır. Değişik dönemlerde yaşanan petrol

şoklarından sonra gelişmekte olan ülkelerin özellikle uluslararası kuruluşlardan artan oranda borç almayı sürdürdükleri görülmektedir. Öyle ki, 1990 yılında borç alan ülkelerin dış borç tutarı 1.2 trilyon dolara yükselmiştir. Yine bu dönemde dünya genelinde Dış Borç/GSMH oranı %38 dolaylarındadır. Dış Borç/İhracat oranı %182, Dış Borç servisi/İhracat oranı; %33, Faiz servisi/ihracat oranı ise %25 değerlerine gelmiştir(Orbay, 2004, 64).

Günümüzde ise yani 2000’li yıllarda dış borç stoku Amerika Birleşik Devletleri hariç 2 trilyon dolar üzerindedir (H.Bağcı, 2001). Borçlu ülkelerin dış borç stoklarının durumları Çizelge-4’te gösterilmiştir. Harita-1’de ise dünya genelinde borçlu ülkeler renklerle belirtilmiştir.

Çizelge 4: 2003 Yılı İtibari İle Borçlu Ülkeler Sıralaması

Ülke Adı	Dış Borç Stoku (Milyar Dolar)	Dış Borç Yüğü (Borç/GSYİH)
Brezilya	235,4	46,6
Çin	193,6	13,7
Rusya	175,3	40,8
Arjantin	166,2	130,6
TÜRKİYE	145,7	60,7
Meksika	140,0	21,9
Endonezya	134,4	56,3
Hindistan	113,5	19,7
Polonya	95,2	45,4
Filipinler	62,7	80,2
114 Ülke TOPLAMI	2.554,1	

Kaynak: (Dünya Bankası, 2007 b)

Çizelge-4’te ki ülkelere bakıldığında ülkelerin ortak özelliğinin düşük gelir ve vergilerden elde edilen geliri az olan ülkeler olmalarıdır. Gelişmekte olan bu ülkeler dış finansmana ihtiyaç duymaya devam etmektedirler.

Yine bu ülkelerde yaşayan insanlar ülkelerinde yaşanan bu istikrarsızlıklar yüzünden, varlıklarını bu ülkelerde bulundurmamaktadır. Sermayenin bu kaçıışı daha

düşük yatırım ve üretim olarak yansımaktadır. Dolayısıyla iç finansman kaynakları yeterli olmayan ülkeler ülke ekonomisinin kaynak ihtiyacını dış borç alarak karşılamak zorunda kalmaktadır.

3.2. Dış Borç Krizlerine Çözüm Arayışları

Birçok ülke dış borçlarını ödemeyince oluşan bu soruna çözüm arayışları başlamıştır. Bu çözüm arayışları şöyle sıralanabilir (Orbay, 2004, 67–74).

3.2.1. Resmi Borçlar İçin Yapılan Ödeme Planları

Dış Borçlarını düzenli ödeyemeyen gelişmekte olan ülkeler, bu borçlarından kurtulma ve çözüm arayışlarına, 1960'larda sanayileşmiş ülkeler arasında oluşturulan Paris Kulübü'ne başvurarak çözümlemişlerdir.

Dış ödeme açıkları içinde bulunan bu ülkelere, kısa vadeli kredi sağlayacak ve böylece o ülkelere yatırım yapmadan kaçışları önlemeye katkıda bulunacak kuruluş Uluslararası Para Fonudur. Son yıllarda Paris Kulübü'ne yaklaşımın zorunlu bir koşulu IMF programları olmuştur.

3.2.2. Özel Borçlar İçin Yapılan Ödeme Planları

Borçların ödenememesi karşısında, çoğu borçlu ülkeler borç veren gelişmiş ülke bankalarıyla borç erteleme anlaşmaları imzalamaya başladılar. Bu anlaşmalar IMF'nin aracılığıyla yapılmıştır. Görüşmelerde IMF, borçlu ülkelere ithalatı daha da kırmayı, enflasyonu ve ücret artışlarını düşürmeyi ve kalkınmayı sürdürülebilir bir temele oturtmayı öngören kemer sıkma politikaları öneriyordu.

Ancak, ağır borçlu Latin Amerika ülkeleri IMF'nin önerdiği kemer sıkma politikalarını reddettiler. Daha sonra Amerika kaynaklı borçların ödeme krizinin aşılması için girişimlerde bulunulmuştur. İlk olarak Baker Planı üzerinde durulacaktır.

3.2.2.1. Baker Taslağı

Borç ödeme krizinin aşılmasında bir çözüm yolu olarak; IMF ve Dünya Bankasının Güney Kore'nin başkenti Seul'de yaptığı toplantıda, ABD Maliye Bakanı

James Baker tarafından gündeme getirilen bir taslaktır. Gelişmekte olan ülkelerden en borçlu 15 ülkeyi hedef almıştır. bu ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçişlerini sağlayarak dış ticaret gelirlerini yükseltmeyi amaçlamıştır. Vadelerin uzatılması ve taze para girişi gerektiren bu girişim bankaların daha fazla risk istememeleri nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Sarı, 2004, 16).

3.2.2.2. Brady Planı

Dış borçların azaltılması için 1980’li yılların sonunda uygulamaya konulan bir plandır. Oluşan güvensizlik ortamını kaldırmaya yönelik bir plan olmasına çalışılmıştır. Bu plan; borç verenlerin, borç indirimi yapması gerekliliğinin kabul edilmesi açısından önemlidir (Sarı, 2004, 18).

3.2.2.3. Hükümet Dışı Örgütlerin Çalışmaları

Borç vermede sosyal boyutun önemsenmediği gerçeği ile bazı hükümet dışı örgütlerin (Non-Governmental Organizations – NGO’s) bu sorunun çözümünde başarılı çalışmalara imza attıkları görülmektedir.

Hükümet dışı örgütler kapsamında; dini gurupların koalisyonu şeklinde ortaya çıkan ‘Jüilee 2000’ oluşumu ve IMF ve Dünya Bankası önderliğinde başlatılan ‘High Indebted Poverty Countries Initiative (HIPC Initiative) ve yapısal uyum programlarının sağlanması için yapılan ‘Enhanced Structural Adjustment Facility Initiative (ESAF Initiative) çalışmaları önemli başarılar elde etmiştir (Orbay, 2004, 70).

3.2.2.4. Diğer Çözüm Arayışları

Gelişmekte olan ülkeler için borç almadan kalkınmalarını sağlamak pek mümkün görülmemektedir. Borçlarını ödeyemeyen ülkeler için çözüm arayışlarından biri de hisse senedi değiş tokuşu (swapı) yapılmasıdır. Ülkeler borçları karşılığında kuruluş hisselerine sayarak özelleştirmeler yapmışlardır. Bu durumu çevre sorunlarının ele alınması ve karşılığında dış borçların satın alınması şeklinde de uygulamalar yapılmıştır.

Bunun dışında, Dünya Yaban Hayatı Fonu ve Yeşil Barış gibi kuruluşların desteği ile gelişmekte olan ülkelerin elinde olan fakat dünya yaşamını etkileyen önemde çevreye sahip bulunan bazı ülkelerin harcamalarının borçlarına sayılması ön plana çıkarılmıştır(Orbay, 2004, 70).

Ülkelerin geçmişiyle ve bugünüyle ilgili iki temel gerçeği Tanilli bize şöyle aktarıyor (2006, 300);

a. Az gelişmiş bir ülke, başta iktisadi bakımdan emperyalizme ‘bağımlı’ bir ülke olup bağımlılığı gittikçe artmaktadır.

b. Emperyalizme bağımlılık ve onun bir pazarı olma, siyasal yaşamda kendini göstermekte, ülke bağımlı hale geldikçe iktidarların işbirlikçiliği artmakta, onların bu niteliği arttıkça da emperyalizmin sızması aynı oranda çoğalmaktadır.

ÜÇÜNCÜ KESİM: TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN DIŞ BORÇLANMASI

Cumhuriyet dönemindeki ekonomik gelişme, İmparatorluktan devir alınan bir yapı üzerinde oluşmuştur. Bu durum, yalnız üretim yapısı için değil ekonomik gelişmenin diğer öğeleri için de geçerlidir. Genç Cumhuriyet, kurulduğunda Osmanlı İmparatorluğunun borçlarını da üstlenmiştir. İşte bu kesimde Türkiye Cumhuriyeti'nin dış borçları, dış borç yönetimi ve bağımsızlık başta olmak üzere dış borçların etkileri incelenmiştir.

4. TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN DIŞ BORÇLANMASININ TARİHSEL SÜRECİ

Türkiye Cumhuriyeti de dış borçlar karşısında olumsuz etkilenmiş ve dış borç karmaşası olarak nitelendirebileceğimiz bu iktisadi sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu bölümde; Osmanlı İmparatorluğundan başlayarak günümüze kadar olan dönemde Türkiye'nin dış borçlarının incelenmesi, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olmak üzere iki kümede ele alınmıştır.

4.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemdeki Borçlanmalar

Osmanlı İmparatorluğu yükselme döneminde zengin mali kaynaklara sahipti. Eyaletlerden alınan vergiler ve sağlanan savaş ganimetleri hazinenin kaynaklarını arttırıyordu. Yükselme devrinde altı milyon kilometrelik imparatorluk topraklarında kırk milyonu Müslüman, yirmi milyonu gayrimüslim olmak üzere altmış milyon Osmanlı vatandaşı yaşıyordu. Bu insanların hemen hemen tamamından çeşitli adlarda 83 adet vergi toplanabiliyordu (Pur, 2006, 47). Fakat on altıncı yüzyılın sonlarında imparatorluk yeni toprak kazanımının sonuna gelmiş, bu yoldan sağlanan gelirler kesilmiştir. Bununla eş anlı olarak dünya ticareti Akdeniz limanlarının dışına kaymıştır. Dönemin büyük devletlerinin tersine Osmanlı sermaye birikimi için değil varlığını sürdürmek için sürekli savaşmak durumunda kalmıştır. Kamu gelirlerinin giderleri karşılamaması sonucu ağır koşullarla borçlanmaya başlamıştır. Osmanlı da sermayenin dış kaynakları önemli ve belirleyicidir. Bunlar; dış borçlar ve yabancı sermayedir (Kepenek, 2005, 11).

4.1.1. Osmanlı Devleti ve Borçlanma Süreci

Tanzimat, onu izleyen diğer düzeltme (ıslahat) hareketleri batı kapitalizminin ileri kuruluşlarını Türkiye'ye getirmiştir. Kapitülasyonlar ve ticari imtiyazlar Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik teslimi için ilk adımlardır. Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu ekonomik bunalım doruk noktasına 1846 yıllarında ulaşmıştır. Osmanlı Hükümetini borç almama konusunda ki direncinin kırılmasında Kırım Savaşının etkisi büyüktür. Osmanlı Devletini ilk dış borçlanması bilindiği üzere Kırım Savaşı sırasında savaşın finansmanını sağlamak amacıyla alınmıştır. Elbette ki ilk borcun öncesinde de bazı teşebbüsler yaşanmıştır. Bilinen ilk kaynak arayış teşebbüsü 1783 yılında yine Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmesi sırasında yaşanmıştır. Fas Defter Emmini Hasan Efendi Fransa, Felemenk ve İspanya devletlerinden 5–10 bin akçe ödünç alınabileceğini teklif etmiş fakat diğer Emin Süleyman Feyiz Efendi Müslüman ülke olarak dış borç alınacak ülkenin Fas olmasını teklif etmiştir (Akar ve Al, 2003, 3). Fakat bu borç alma girişimi başarı ile sonuçlanmamıştır. İhtiyaç olan miktar iç borçlanma ile halledilmiştir (Tabakoğlu, 2005, 212). Bu iç borçlanma Aydın eyaletindeki bazı sadrazam has'larının Malikâne olarak verilmesi yolu ile karşılanmıştır (Açba, 1995, 6).

1783–1854 yılları arasında Osmanlı Devleti gelir kaynaklarını hızla kaybetmiş ve bu durumu gören diğer devletler ki önemli bir payını İngiltere üstlenmiştir (Açba, 1995, 34) Ülkenin içinde bulunduğu durumu görerek gerekli hazırlıklarını önceden yapmışlardır. Osmanlının içinde bulunduğu mali durum incelendiğinde durum daha iyi anlaşılacaktır.

II. Viyana Kuşatması (1683) Osmanlı genişleme sürecinin ve aynı zamanda gerileme sürecinin başlangıcı olarak tarihçiler tarafından da kabul edilmektedir. Mali açıdan bakıldığında ise Klasik Mali ve İktisadi yapının işlemez hale gelişinin de başlangıcını oluşturur. Dinamik bir görüntü veren bu yapı kuruluş ve yayılma döneminin idari düzeninin temelini oluşturur. Fetihlerin etkin finansmanını sağlayan ve merkeze bağlı olmadan uygulanan bir sistemdir. Fethedilen toprakların gelirleri birtakım mükellefiyetler karşılığında sipahi denen askerlere tahsis edilen tımar sistemiyle.

II. Viyana Kuşatması sonrasında savaşlar önemli bir gelir kaynağı olmaktan çıkıp bir yük haline gelmiştir. 1699 yılında Avusturya ile imzalanan Karlofça ve

1700 yılında Rusya ile imzalanan İstanbul anlaşmalarıyla Osmanlı Devleti toplam 356 bin kilometrekarelik bir alanı boşaltmak zorunda kalmıştır. Avrupa Devletlerinin ödediği vergilerde dolayısıyla bitmiştir(Açba, 1995, 8–11).

Osmanlı Devletinin başlıca gelirlerine bakacak olursak; Mukataa, Cizye, Avarız adıyla üç vergi çeşidi söylemek mümkündür.

Mukataa, Emanet ve iltizam yöntemleri ile işletilmekteydi (Erdem, 2006, 24). Tımarlı sipahilerin bıraktığı toprak gelirleri mültezimler vasıtasıyla toplanmak istenmişse de iltizam (kayıрма) yöntemlerindeki başarısızlıklar nedeniyle, nakit ihtiyacı ‘Malikâne’ yöntemiyle karşılanmaya başlanmıştır (Çizakça, 2007, 4). ‘Malikâne’ sistemi gerileme dönemi ile başlayan ve ömür boyu verilen iltizamdır. İlk Malikâneler devlet ve askerlik işlerinde yararlılığı görülen kimselere verilirken artan nakit ihtiyacı ile beraber önceleri birkaç yıllığına iltizama verilen bu gelir kaynakları (mukataa’lar) ömür boyu tasarruf yetkisi ile satılmaya başlanır. Böylece Padişahın has’ı olan bu topraklar bölgelerin özellikle güneyde ki eyaletlerde görevleri gelirleri tahsil olan vali, muhassıl, boyhoda vs.lere iltizama veriliyordu. Fakat bu kişiler görevlerini mültezimlere devrederek görevlerini yapmıyorlardı. Mültezimler ise mali darlıkla iltizam süreleri kısalan bu görevlerini umursamayarak köylünün gereksinimlerini karşılamıyorlar ve böylece vergi ve kaynak için aldıkları borçlarının yükü arasında kalan köylüler işlerini terk ediyor veya verimleri düşüyordu. Malikâne uygulaması ile hazinenin vergi gelirleri bu ayanların eline geçmiş olduğundan bu kişiler kendi mültezimlerini bularak bu işi üstlenmiş oldular. Acil giderlerin kaynak arayışında bu malikânelerden gelen gelirler kullanıldığından bu uygulamayı terk etmekte mümkün olmamıştır.

Cizye (İnalcık, 2001, 6); İslam devletlerinde zımnî statüsündeki Müslüman olmayan azınlıktaki faal erkek nüfustan alınan cizye, Osmanlı Devleti’nin de en önemli gelir kaynaklarından birini teşkil etmiştir. Rahipler ergen olmayanlar, devlet hizmetinde bulunan aileler, iş yapamaz durumda olanlar cizyeden muaftırlar. Bundan başka Rumeli’deki Eflak, Boğdan voyvodalıkları ile Erdel krallığı ve Dubrovnik (Raguza) Cumhuriyeti bedel-i cizye denen maktu cizye öderlerdi. Mısır, Bağdat, Basra gibi eyaletlerin maktu cizyeleri de irsaliyeleri içinde yer alırdı.

Belli bir yerde ikamet etmeyen ve belli bir işi olmayan gayr-i Müslimlere yava (kaçkun) ve bunlardan alınan cizyeye de yava cizyesi denirdi. Yabancı tüccarlar yava

sayılmaz, dolayısıyla onlardan cizye alınmazdı. 17. yy sonlarında, 1691 de bir reform yapılmış, bunun artan mali darlığı gidermeye katkıda bulunacağı düşünülmüştü. Evvelce hane başına alınan cizye vergisi, tıpkı klasik dönemde olduğu gibi yükümlünün mali durumuna göre üç sınıfa ayrılarak farklılaştırılmıştır. Bu tür cizyeler Cizye muhasebesi kalemi tarafından toplanırken tabi devlet vergisi vasfındaki cizyeler ise Maden kalemi tarafından toplanırdı. Cizye gelirlerinin toplam bütçe gelirleri içindeki payı %23–48 arasındadır ve 1691 reformundan sonra büyük artışlar göstermiştir.

Cizye gelirlerinde Rumeli bölgesinin önemi belirgindir.

Avarız (İnalçık, 2001, 7), Osmanlı Devletinin diğer önemli bir gelir kaynağı gerileme döneminin ilk yüzyılında ‘Avarız Gelirleri’ idi. Başlangıçta savaş harcamalarının finansmanı içi konmuş bir vergi idi. 17. yüzyılın sonlarından itibaren normal gelir haline dönüşür. 1700–1748 yılları arasında toplanan bütçe gelirlerinin içindeki payı % 10–20 arasında değişmekteydi (Açba, 1995, 10).

4.1.2. Osmanlı Devletinde Dış Borçlar

Tanzimat ve takip eden ıslahat hareketleri batı kapitalizmini Anadolu topraklarına getirmişti. Türkiye’nin idam fermanı olan 1838 ticaret anlaşması Türkiye’yi yalnız ekonomik planda değil, politik ve askeri alanda da Avrupa’nın baş hedefi yapmıştı (Avcioğlu, 2001, 104). Borçlandırma da bu sistemin eskimeyen bir müdahale aracı olarak bu topraklara girmiştir (DPT, 1973, 15).

Batı’dan borç almak kolay olmamıştır. Osmanlı borç almada her zaman gönülsüz davranmıştır. Batı bir anlamda zorla borç vermiştir. 1846 yılında ekonomik bunalım doruk noktasına ulaştığında Abdülmecid (1839–1861) borç almamıştır. İngiltere’nin elçisi Sir Stratford Canning, 22 Ağustos 1850 de Sultan Abdülmecid’e bir rapor sunarak, Osmanlı’nın yapması gereken reformlar konusunda önerilerde bulunmuştur. Bu reformlar için ise cazip ödeme koşulları ile borç almasını teklif etmiştir. Batılı çevrelere yakın paşa ve yöneticiler borcun alınmasını savunurken, Abdülmecid’in kayınbiraderi Mehmet Ali Paşa’nın liderlik ettiği bir gurup kendi aralarında para toplamaya karar vermişlerdi (DPT, 1973, 16).

Osmanlı Devleti'nde dış borçlar Sultan Abdülmecid'in 4 Ağustos 1854'te hükümete beş milyon İngiliz Lirası kadar borçlanma yetkisi vermesi ile başladı ve Vahdettin'e kadar sürdü. 1876'da Hükümet borçları ödeyemeyecek duruma geldiğinde, aslında borçlarının büyük bir bölümünü, yani borç senetlerinde yazılı ana paranın çoğunu faizleriyle birlikte ödemiş bulunuyordu. Fakat alacaklılar hala 141.5 milyon lira istemekteydi. Ve Türkiye'nin bu tutar için faiz ödemesi gerekiyordu (Parvus Efendi, 2005, 276). Nisan 1876'da "moratoryum – borç erteleme" ilan edildi. Başlangıçta dış borçlar Osmanlı Devleti tarafından yönetilirken özellikle İngiltere ve Fransa'nın baskısı ile Osmanlı Maliyesi 1881 yılında yürürlüğe giren 'Muharrem Kararnamesi' ile Düyun-u Umumiye İdaresi'nin denetimine girer.

1897 tarihli İstatistik Yıllığına göre 1881–1897 arasında Osmanlı Devleti'nin borçları 159,9 milyon lira artarak (anapara ve faiz olarak) toplam 184,4 milyon liraya ulaşmıştır. Bu miktar gelirin 10 katı nispetindedir (Tokgöz, 2004, 25).

Osmanlı Devletinin borçlanma nedenlerine baktığımızda ise,

- a. Devletin, savaş harcamaları ve maaş ödemeleri (ulufe ve cülus bahşişleri vs.) gibi nedenleriyle devlet giderlerindeki harcama artışları,
- b. Savaşlar neticesinde arazi kayıpları nedeniyle devlet gelirlerinde meydana gelen azalmalar,
- c. Alınan borçların verimli alanlarda kullanılmayıp askeri harcamalar ve saray masrafları gibi getirisi olmayan alanlarda kullanılması ve borç yönetimindeki yanlış politikalar Osmanlı Devleti'ni borçlanmaya iten nedenlerdir.

Osmanlı Devleti'nin ilk dış borçlanma teşebbüsü ve ilk dış borçlanması 1854 Kırım Savaşı'nın finansmanını sağlamak için yapılmıştır (Açba, 1995, 4). Üç milyon sterlinlik bu borç sözleşmesinin komisyonlar ve tahvil satış maliyetleri düşüldükten sonra hazineye 2.286.285 sterlin kaynak girişi oldu. İkinci anlaşma ise İngiliz ve Fransız hükümetleri ile 27 Haziran 1855'de imzalandı. Fransa ve İngiltere 5 milyon sterlin Osmanlı Devleti'ne borç verdiler (Açba, 1995, 44).

1854 yılında başlayan dış borçlanma 1875'e kadar hızlanarak artmış, devlet dış borçlarını ödeyebilmek için piyasalara yeni dış borç tahvilleri sürmüştür. Bu durum da tahvillerin değerlerinin yitirilmesine neden olmuştur (Karluk, 2005, 159).

Çizelge 5: 1854 – 1874 Yıllarında Osmanlı’da Alınan Dış Borçlar

Yıl	Alınan Borç (£)	İhraç Bedeli (%)	Hazineye Giren Sterlin (£)	Faiz	Borç Veren
1854	3.300.000	80	2.640.000	6	Palmer ve Ort. Gold Schmid ve Ort. (£)
1855	5.500.000	102	5.644.375	4	Fransa ve İngiltere (£)
1858	5.500.000	76	4.180.000	6	Deu. Palmer ve Ort. (£)
1860	2.240.942	63,5	1.400.588	6	Mires (Fr)
1862	8.800.000	68	5.948.000	6	Osmanlı Bankası (Fr)
1863	8.800.000	68,72	6.248.000	6	Osmanlı Bankası (Fr)
1865	6.600.000	66	4.356.000	6	Osmanlı Bankası (Fr)
1865	40.000.000	50	20.000.000	5	General Credit ve Fransa (£)
1869	24.444.442	61	13.200.000	6	Comptair D’Escompte (Fr)
1870	34.848.000	32,12	11.194.920	3	Baron Hirsck (Fr)
1871	6.270.000	73	4.577.100	6	Credit General Otoman (O.L.)
1872	5.302.220	98,5	5.222.686	9	Credit General Otoman (Fr)
1873	12.612.110	59,5	6.832.551	5	Credit General Otoman (O.L.)
1873	30.555.558	42	16.500.000	6	Credit General Otoman (Fr)
1874	44.000.000	43,5	19.140.000	5	Osmanlı Bankası (Fr)
Toplam	238.773.272		127.120.220		

* Kur: 22 Osmanlı Lirası 20 Sterlin (İnce, 2001, 183).

Kaynak: (Açba, 1995, 76) ve (DPT, 1973, 17) (Not: Kaynaklardan alınan bilgiler tarafından birleştirilmiştir.)

Çizelge-5 de görüldüğü gibi 1854–1875 yılları arasında Osmanlı Devleti 15 adet dış borç sözleşmesi yapıp olup, borçlanması 238.773.272 sterlin iken hazineye giren para bu meblağın yaklaşık % 53’ü olup 127.120.220 sterlindir. Bu da gösteriyor ki bu tarihlerde Osmanlı Devleti’nin borçlanma maliyeti çok yüksektir. 1875 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti borçlarını ödeyemeyeceğini anlayıp moratoryum (borç erteleme) ilan etti. Bu tarihte borçların faiz ve itfa (ödeme) bedeli 300 milyon Frank (13 milyon OL.) Devletin bütçe gelirleri ise; 570 milyon Frank (22 milyon OL.)’tır. 1863 yılında Osmanlı Devleti’nin dış borç anapara ve faiz ödemelerine ayrılan payı % 17 iken bu oran 1875’de % 59’a ulaşmıştır (Açba, 1995, 77). Moratoryumdan sonra borç anapara ve faizlerinin yarıya indirilmesi Osmanlı maliyesini rahatlatmış. Yapılan anlaşmaya göre 239,5 milyon OL. olan dış borçlar 125.3 milyon Osmanlı

Lirasına indirildi. Senelik ana para ve faiz ödemesi (dış borç servisi) de 13.2 milyon Osmanlı Lirasından 7.6 milyon Osmanlı Lirasına indirildi (Açba, 1995, 92).

1854 yılından 1879 yılına kadar geçen sürede Osmanlı İmparatorluğu 17 kez borç almış olup, alınan borçların sadece % 7,8'i yatırım harcamalarına yatırılırken diğeri cari harcamalara gitmiştir (Tabakoğlu, 2005, 212). 1880'de Sultan II. Abdülhamid, Avrupa Devletlerine borçlar konsolide (sağlamlaştırma) edilmez ve taksitleri azaltılmazsa hiç kimsenin hiç bir şey alamayacağını bildirdi. Avrupa'nın önde gelenleri anapara ve faiz ödemelerinin azaltılması fikrini kabul ettiler. Ancak Osmanlı gelirlerinin denetimini sağlamak için Düyun-u Umumiye'yi şart koştular. 20 Aralık 1881'de imzalanan Muharrem Kararnamesi ile tüm iç ve dış borçlar 212,5 Milyon Sterlinden 128,6 Milyon Sterline, yıllık borç ödemeleri de 13,6 milyon sterlinden 2,7 milyon sterline indirildi (Kıray, 1995, 34). Osmanlı gelirlerinin % 20'si Düyun-u Umumiye'ye bırakıldı (İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Avusturyalı ve Osmanlı alacaklıları ile Galata Bankerlerini temsilen birer üye) (İnce, 2001, 185). Düyun-u Umumiye idaresi Lozan Antlaşması ile Türkiye'den çıkartıldı.

1882 ile 1914 yılları arasında öncekilerden daha iyi koşullarda 26 borç sözleşmesi yapıldı. Bu sözleşmelerde imparatorluk 93 milyon sterlin borç alıp hazinesine 76 milyon sterlin girdi, faiz oranları % 3 – 5,5 arası olup emisyon kuru ise % 70–100 arasındaydı. Ortalama emisyon (sürüm) kuru alınan komisyonlarla % 80'e düşüyor, efektif faiz oranı da % 5,5 oluyordu (Kıray, 1995, 35).

Osmanlı Devleti 1903'den itibaren Muharrem Kararnamesi dışında kalan borç servislerini 1914 yılına kadar düzenli ödemiştir. 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin dış borçları toplamı 104.212 bin, (OL) Osmanlı Lirası olup yıllık borç servisi ise 13 milyon OL idi. Aynı yıl Osmanlı bütçesi 30 milyon OL. olup, borç servisi oranı % 43'tür. 1914 yılında Osmanlı Devleti'nde kişi başına borç yükü 216 franktır. Bu rakam Fransa'da 833, İngiltere'de 400, Almanya'da 393 Franktır. Lozan Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 06.08.1924 tarihinde toplam borç miktarı 161.303.833 OL.dır. Bu borçların %73.59'unu yeni Türk Devleti devralır (Açba, 1995, 126).

1854–1914 döneminde alınan borç tutarı 326 milyon sterlin olup hazineye giren 203 milyon sterlindir. Borç anapara ve faiz ödemeleri ise 213 milyon sterlin. Net fon çıkışı 10 milyon sterlindir (Kıray, 1995, 38).

Birinci Dünya Savaşına kadarki 60 yıllık sürede Osmanlı'nın dış borçlarını iki ayrı dönemde izleyebiliriz. 1854–1876 arası olan birinci dönemin en belirgin özelliği Osmanlı Devleti'nin büyük miktarda ve çok ağır koşullarla borçlanmasıdır. Bu dönemde Osmanlı maliyesinin durumu bozuldukça, Çizelge-5 de de görüleceği gibi Osmanlı hazinesine giren miktarlar azalmıştır. Daha sonraki yıllarda alınan borçlar eski borçların faiz ve anapara ödemelerinde kullanılmıştır. Osmanlı dış borçlanmasında ikinci dönemin (1882–1914) en belirgin özelliği ise kurulan güçlü denetim sayesinde net fon akımlarının yönü değişti. Bu dönemde hazineye giren miktarın iki katı borç ödemesi yapıldı. 1915–1922 yılları arasında ödenmesi gereken dış borçlar Düyunu Umumiye idaresince alacaklılara ödenmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra yeni Türk Devleti Duyun-u Umumiye idaresini ve uluslararası mali denetim komisyonunu tanımadığını, yetkinin T.B.M.M.'de olduğunu belirtmiştir.

1928 Yılında Lozan Anlaşması uyarınca Paris'te kurulan Türkiye Dış Borçları Komisyonu'nda ödemelerin hangi şekilde yapılacağı konusunda anlaşma imzalandı. 1929'da ortaya çıkan dünya iktisadi krizi nedeniyle Türkiye borçlarını ödemede güçlük çekmiş ve yıllık taksitlerinin azaltılmasını ve bir kısmının da TL. olarak ödenmesini istemiştir. Görüşmeler sonunda 1933 yılında imzalanan Paris Anlaşması ile yıllık taksitler indirilmiş, ödeme süresi otuz yıldan elli yıla çıkarılmış, borç miktarı da (79.820.563 TL.) 65 milyon dolar olarak belirlenmiştir (Açba, 1995, 127).

4.2. Cumhuriyet Dönemi Borçlanmaları

Cumhuriyet Dönemi her ne kadar 1923 yılı ile başlasa da Kurtuluş Savaşı sırasında yaşananlar bu dönemi de etkiler. 10 Ağustos 1920 de imzalanan Sevr anlaşması sonrası başlayan hızlı infaz Mustafa Kemal Paşa'nın işgal altındaki İstanbul'dan ayrılıp Anadolu'ya 9. Ordu Müfettişi olarak ayak bastığı günden sonra yaptığı çabalar ile de başarıya ulaşamamıştır.

Kurtuluş Savaşı başlarda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin halktan topladığı ayni ve nakdi yardımlarla finanse edilir. Zaman içinde büyüyen “gönüllü milis teşkilatının iaeş, ibate (barınma) ve silahlandırma” giderlerinin karşılanması bir esasa

bağlanması Erzurum ve Sivas Kongrelerinde görüşülür ve iç kaynaklar ile nasıl yapılacağı karara bağlanır.

Dış kaynaklar ile ise şöyle kullanılmıştır. Günün koşulları içinde Rusya ve ABD dışında kaynak için başvurulacak ülke yoktur. Ankara Hükümetine dışarıdan gelen yardımların en anlamlısı Hint kökenli müslümanların aralarında toplayıp Atatürk adına Osmanlı Bankası'na yatırdıkları 125 bin İngiliz Lirasıdır. Bu paranın çok miktarını kullanan Atatürk, geri kalanını Türkiye İş Bankası'na sermaye olarak tahsis etmiştir (Baş, 2002).

İkinci anlamlı dış kaynak ise Çarlık Rusyası'nı Ekim 1917 Devrimi ile yıkan Lenin'in Sovyet Rusyası'ndan gelmiştir. Dışişleri Bakanı Bekir Sami Beyin çabaları ile Temmuz 1920'den itibaren Kurtuluş Savaşı boyunca, Sovyet Rusya'dan çeşitli şekillerde çok önemli yardımlar alındı. Sakarya Zaferi sonrasında imzalana 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması uyarınca ve zaman zaman resmi taahhütlerin dışında çıkarak, deniz yoluyla Trabzon, Samsun ve İnebolu'ya Sovyetler yardım göndermiştir (Tokgöz, 2004, 39).

Diğer anlamlı bir yardım ise aynı zamanda Ankara Hükümetini tanıyan Fransa'dan gelir. Fransızlar iyi bir değerlendirme yaparak; işgal etmiş oldukları Antep, Urfa, Maraş, Adana ve Mersin'de savaşı durdurup Hatay'a kadar çekilip barış görüşmelerinin başlatılmasını isterler. 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması imzalanır. Bu anlaşma sonrası çekilme esnasında önemli bir miktar silah ve cephane Anadolu'da kalır ve gereken silah ve malzemenin satın alınma yoluyla elde edilmesine kolaylık göstermiştir.

Tokgöz'ün, Vedat Eldem'in hesaplarına dayanarak aktardığına göre; Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın finansmanında kullandığı kaynakların %26'sı Alman ve Avusturya avanslarından oluşurken, Kurtuluş Savaşı'nın finansmanında dış kaynağın payı ise %10 düzeyinde kalmıştır (2004, 41).

Bu yılların sonunda 3 Ekim 1922'de Mudanya'da Ateşkes Anlaşması imzalanır. Bu anlaşma Yunanistan ile yapılmaz. Birinci Dünya Savaşının galipleri İngiltere, Fransa ve İtalya ile yapılır.

4.2.1. Kalkınma Planları Öncesi Dönem (1923–1960)

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı borçlarının 1912 yılından önceki kısmının % 62, 1912'den sonra alınan borçların da % 74'ünü devralmıştır. 1925 yılında Paris'te yapılan toplantıda Osmanlı Devleti'nden intikal eden borçların Osmanlı topraklarında kurulan 16 devlet arasında paylaştırılmasına karar verilmiştir. Osmanlı Düyun-u Umumiye'si adını taşıyan bu borcun kesin miktarı 22 Nisan 1933'te Paris'te alacaklı devletlerle saptanmış olup bir ödeme planı hususunda anlaşmaya varılmıştır Türkiye'nin devraldığı borç 79,5 Milyon TL (Yaşa, 1980, 70) olup 65 milyon dolar etmektedir (Evgin, 2000, 35). Kişi başına düşen borç ise yaklaşık 6 dolardır. Başka bir bakış açısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğundan devraldığı borç 2005 yılı sonundaki dış borcunun (171 milyar dolar) 2630'da biri kadardır (TÜİK, 2006, 607).

Plan öncesi dönem; Cumhuriyetin kuruluş dönemi, Dünya ekonomik bunalımı dönemi, İkinci Dünya Savaşı dönemi ve 1950–1960 yılları arasındaki dönem olarak dört kümede incelenecektir.

4.2.1.1. Cumhuriyetin Kuruluş Dönemi (1923 – 1930)

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu dünyaya ilan edildiği zaman ülkenin ne kadar yoksul olduğu biliniyordu. Balkan Savaşı ardından Birinci Dünya Savaşı ve sonunda Kurtuluş Savaşı halkın her şeyini bitirmişti. Mustafa Kemal, Lozan Antlaşması ile elde edilen siyasal bağımsızlığın kaybedilmemesi için ekonomik bağımsızlığında sağlanması gerektiğinin bilincindeydi.

Cumhuriyet ilan edildiğinde, yönetim iktisat araçlarına sahip değildi. Yeni rejimi simgeleyen ilk araç bütçe olur. Vergi almak demek, devlet olmaya başlamak demektir. Cumhuriyet rejiminin inanıp benimsediği ilk ilke devlet ekonomisinin sağlamlılığıdır (Kuruç, 1987, 29).

İlk 'Türkiye İktisat Kongresi' İzmir'de bu amaçla toplandı. Kongre'ye bütün illerden tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi temsilcilerinden 1135 temsilci katılır. 17 Şubat 1922'de başlayıp, 4 Mart 1922'de tamamlanan Kongre'ye 40 milletvekili, Sovyet Rusya ve Azerbaycan'ın Ankara'da görev yapan büyükelçileri de katılır.

Kongre temel amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür(Tokgöz, 2004, 44):

- *Yeni kurulacak Türk Devleti'nin izleyeceği iktisat politikalarına ve oluşturacağı iktisadi sisteme ışık tutmak,*
- *Milli Mücadele yıllarında Ankara ile sağlıklı ve yararlı ilişkiler kuramayan İstanbul ve İzmir'deki sermaye çevrelerinin Ankara Hükümeti temsilcileriyle yakınlaşmasını sağlamak,*
- *Milli Mücadele'yi yöneten askeri ve siyasal kadroların, toplumdaki bütün kesimlerin sadece askeri-siyasi alanda değil, ekonomik alanda da tam desteğine sahip olduklarını, Lozan'daki taraflara göstermek ve kapitülasyonların devamını isteyenler millet olarak "hayır" diyebilmek,*
- *Batı Avrupa Ülkelerine, liberal düzenden komünist düzene geçilmeyeceği konusunda güvence vermek...*

Mustafa Kemal'in İzmir İktisat Kongresi'nin açış konuşmasında şöyle demektedir:

"Bir devlet ki kendi uyruğundaki halka koyduğu vergiyi yabancılara uygulayamaz; bir devlet ki kendi gümrük resimleri ve her türlü vergi işlemlerini düzenleme hakkından alıkonulur; bir devlet ki kendi kanunlarına göre yargı hakkını yabancılara uygulayabilmekten yoksundur; o devlete bağımsız denemez."

İzmir İktisat kongresine bakıldığında devletin izlemesi istenen iktisadi yol konusunda, hâkim ekonomik güçler birbirleriyle ciddi ihtilaflara düşmeden, orta mesajlarını siyasi kadrolara iletmişlerdir (Boratav, 2006a, 43).

Mustafa Kemal Paşa Türk tarihine bakarak şöyle demektedir:

"Gerçekten de Türk tarihi incelenecek olursa, gerileme ve yıkılma nedenlerinin ekonomik problemlerden başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır."

Mustafa Kemal kazanılan askeri veya siyasal zaferlerin Anadolu'da tam bağımsız bir devletin yaşaması için yeterli olmayacağını görerek şöyle demiştir:

“Ulusal egemenlik, ekonomik egemenlikle pekiştirilmelidir. Bu kadar büyük amaçlar, bu kadar kutsal ve ulu hedeflere, kâğıtlar üzerinde yazılı genel kurallarla, istek ve hırslarla dayanan buyruklarla varılamaz. Bunların bütün olarak gerçekleşmesini sağlamak için, tek kuvvet, en kuvvetli temel: Ekonomik güçtür”

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğundan devraldığı borçlar ve Duyun-u Umumiye'nin Osmanlı'yı ekonomik yönden için için kemirmesi ve siyasi çöküşü de hızlandırmasının verdiği deneyimle 1930 yılına kadar borçlanmaya gitmemiştir. Devlet kapitülasyonlardan kurtulmak için yabancıların elindeki şirketleri millileştirmeye başlamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet demiryolu yapımını ele almış, kaybedilen topraklar ve ekonomik kaynaklar nedeniyle kamu gelirleri büyük oranda azalmıştı. Kaynakların sınırlı olmasına rağmen kamu gelirlerinin ¼'ünü sağlayan Aşar Vergisi, 17 Şubat 1925'te yürürlükten kaldırılmış, Reji İdaresi'nin¹ imtiyaz sözleşmesine son verilmiştir. Lozan Anlaşması gereği 1929 yılına dek Türkiye, gümrük tarifelerini değiştiremeyecekti. Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarından payına düşen kısmını ödemeyi kabul etmişti. Yabancıların elinde bulunan şirketlerin millileştirilmesi için yapılması gereken ödemeler vardı. Merkez Bankası yoktu ve bu görevi Osmanlı Bankası yani yabancı bir banka yürütüyordu.

Lozan Anlaşması imzalandığı zaman 70 milyon liralık dış ticaret açığı ve 129,4 milyon lira dış borç vardır. Bu miktarın 85,6 milyon lirasının Türkiye'nin payı olarak karar verilmiştir. 1933 yılına kadar olan sürede bu borç 8 milyon lira olarak ödenmesine karar verilmiştir. Türkiye bu borçlarını 1954 Mayıs ayında tamamlamıştır (Kepenek, 2005, 36). İhracatın, ithalatı karşılama oranı % 40 civarındadır. Ülkenin dış ticareti yabancı bankalar aracılığı ile yürütülmektedir.

¹ Duyun-u Umumiye'nin kurulmasından sonra tütün tekeli oluşturmak maksadıyla ile kurulmuştur. Tütün İnhisarı İşletilmesi imtiyazı "Memaliki Osmaniye Duhanları Müsterek Menfaa REJİ Şirketi"ne devrolunmuştur. 1925 yılında devlete devredilir. Tekel Genel Müdürlüğünün kurulması ise 1946 yılına kadar sürmüştür (Tekel, 2007).

Lozan’da yaşanan bir olayın borçlar konusunda ne kadar hassas olunduğunu göstermesi açısından belirtilmesinde yarar vardır. İngiliz Baş delegesi ve İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon İsmet Paşayı davet eder ve ona şöyle der (Öymen, 2006):

“Konferansta bir neticeye varacağız. Ama memnun ayrılmayacağız. Hiç bir işte bizi memnun etmiyorsunuz. Hiç bir dediğimizi makul olduğuna, haklı olduğuna bakmaksızın kabul etmiyorsunuz. Hepsini reddediyorsunuz. En nihayet şu kanaate vardık ki, ne reddederseniz hepsini cebimize atıyoruz. Memleketiniz haraptır. İmar etmeyecek misiniz? Bunun için paraya ihtiyacınız olacaktır. Parayı nereden bulacaksınız? Para bugün dünyada bir bende var bir de bu yanımdakinde. Unutmayın ne red ederseniz hepsi cebimdedir. Nereden para bulacaksınız, Fransızlardan mı?...Para kimsede yok. Ancak biz verebiliriz. Memnun olmazsak kimden alacaksınız? Harap bir memleketi nasıl kurtaracaksınız? İhtiyaç sebebiyle yarın para istemek için karşınıza gelip diz çöktüğünüz zaman, bugün reddettiklerinizi cebimizden birer birer çıkartıp size göstereceğiz.”

İsmet Paşa’nın cevabı ise: “ Şimdi meseleleri halledelim. Para istemek için gelirsem o zaman gösterirsiniz” şeklinde olmuştur.

Lozan’a bağlı ‘Ticaret Sözleşmesi’ gereği gümrük tarifeleri 1 Eylül 1916 tarihli anlaşmaya uygun 5 yıl daha devam ettirilmesi gerekmekteydi. Bu dönemde liberal bir dış ticaret uygulanıyor ve Türk Lirası altına bağlı ve serbestçe diğer dövizlerle değiştirilebilir durumdaydı. Dış ticaret açığına rağmen 1929 yılına dek Türk Lirası değerini korudu. Çizelge 6’da 1923 -1929 yıllarının dış ticaret arasındaki fark ve dolar kuru görülmektedir.

Çizelge 6: 1923 – 1929 Yılları Arasında Dış Ticaret ve Dolar Kuru

Yıllar	İthalat		İhracat		Dolar kuru	İthalat/İhracat Farkı
	(milyon \$)	(~ milyon TL)	(milyon \$)	(~ milyon TL)		(~ milyon TL)
1923	86,9	145,0	50,8	85,0	1.67	-60,0
1924	100,5	194,0	82,4	159,0	1.93	-35,0
1925	128,9	242,0	102,7	192,0	1.87	-50,0
1926	121,4	235,0	96,4	187,0	1.93	-48,0
1927	107,8	211,0	80,7	158,0	1.96	-53,0
1928	113,7	224,0	88,3	174,0	1.97	-50,0
1929	123,6	256,0	74,8	155,0	2.07	-101,0

Kaynak: (TÜİK, 2006, 414)

Lozan Anlaşması sonrası, 1928 yılına dek tedavüldeki para miktarı 153 milyon liradır. Tokgöz'ün, V. Eldem'den aktardığına göre 1922 yılında ülkede 19 yabancı bankanın şubesi bulunmaktaydı. 1926 yılında ise Anadolu'da 11 mahalli, İstanbul'da 5 büyük banka ve Ankara'da 1 banka mevcuttur. Bu tarihte ise 8 yabancı banka mevcuttur (Tokgöz, 2004, 105).

Bütün bu olumsuz koşullara rağmen bir yandan demiryolu yapımı devam ederken; 5 Nisan 1925'te Şeker Fabrikası kurulması kanununun çıkarılması, 1927 yılında özel sanayi ve madenciliği teşvik eden önlemlerin getirilmesi, 'Ali İktisat Meclisi'nin oluşturulması gibi çabalarda gösterilmiştir.

Atatürk'ün ekonomiye yönelik tespitleri ise dikkat çekicidir;

"...EFENDİLER! Tarih, milletlerin, yükseliş ve çöküş nedenlerini ararken birçok siyasi, askeri, içtimai sebepler bulmak da ve saymaktadır. Şüphe yok, bütün bu sebepler, sosyal olaylarda da etkilidir. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselişiyle alakadar ve münasebetdar olan, milletin iktisadiyatıdır. Hakikaten Türk Tarihi tetkik olunursa bütün yükseliş ve çöküş nedenlerinin bu iktisat meselelerinden başka bir şey olmadığı anlaşılır.

EFENDİLER! Tarihimizi dolduran bunca muvaffakiyetler, zaferler ve yahut mağlubiyetler yıkılış ve felaketler bunların kâffesi vukua geldikleri devirlerdeki ekonomik durumumuzla münasebatdar ve alakadardır. Yeni Türkiye'mizin layık olduğu mertebeye ulaştırabilmek için behemehal iktisadiyatımıza birinci derecede önem vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız bir iktisat devresinden başka bir şey değildir."

4.2.1.2. Dünya Ekonomik Bunalım Dönemi (1930 – 1939)

1923–1930 ‘geçiş dönemi’ bu zorlukların yaşandığı bir dönem olmuştur. Hükümet bu yapısal sorunları aşmaya çalışırken, biri içeri, diğeri dışarı kaynaklı iki gelişme yaşanır.

Hükümet’in gümrük tarifelerini yükselteceğini anlayan ithalatçılar her türlü olanağı kullanarak ithalatı arttırdılar. Dış ticaret beklenmedik bir şekilde açık verdi. Bu durumun çözüm yolu ihracatın arttırılması olabileceken bu seferde Dünya da ‘1929 Büyük Buhranı’ başlar.

Dünya bu bunalımla bir şekilde içine kapandı ve Ortaçağın kapalı iktisat rejimini yeniden sahneye koymuş oldu (Ülgener, 2006, 5). Bu bunalım çok açık bir biçimde, alıcıların eksikliğinden dolayı yığıldığı bir zamandır (Galbraith, 2004, 179). Bu krizle beraber İkinci Dünya Savaşından sonra aynı miktarlarda devam eden üretimin fazla vermesi sonucunda genel olarak her alanda artan arz’a talebin düşmesi, özellikle tarım ürünleri piyasalarında fiyatların hızla düşmesine neden olur.

Türkiye bu durum karşısında savurganlıktan uzak, tutumlu ve yerli malı kullanmaktan başka bir çaresi kalmamıştır. İsmet İnönü TBMM’deki konuşmasında şöyle demektedir:

“... Şimdi iktisadi açığın girift olan, güç olan asıl milli kısmına geliyorum. Devlet hayatında olduğu gibi millet hayatında da kendi membaine yani istihsaline kifayet etmek endişesi; işte asıl büyük tedbir budur, Millet kendi istihsalinden fazla sarf etmeyerek kanaatkâr bir hayata girmek mecburiyetindedir...”

Hükümet takiben 12 Aralık 1929 dahir ‘Milli İktisad ve Tasarruf Cemiyeti’ kurulmasını kararlaştırır. Bugünkü adı Türkiye Ekonomi Kurumu olan bu oluşum şu amaçları gözetir (Tokgöz, 2004, 64).

- a. Halkı israfla mücadelele, tutumlu olmaya ve tasarruf etmeye alıştırmak,
- b. Yerli malları tanıtmak, sevdirmek ve kullandırmak,
- c. Yerli malların miktarını, kalitesini ve rekabet gücünü artırmaktır.

Yeni bu buhrandan kurtulmak için yapılan çabalara bakıldığında; 20 Şubat 1930’da ‘Türk Parasının Kıymetini Koruma’, 10 Haziran 1930’da ‘Ticarette Tağşişin² Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması’, 11 Haziran 1930’da ‘T.C. Merkez Bankası’, 22 Temmuz 1931’de ‘Türkiye’ye Bazı Ülkelerden Yapılacak İthalata Tahdit ve Takyitler’, 1932’de ‘Çay, Şeker ve Kahve İthalatının bir elden İdaresi’, 3 Haziran 1933’de ‘Sümerbank’ın kuruluş ve Görevleri’, 18 Haziran 1933’de ‘Ödünç Para Verme İşleri’ hakkında kanunların çıkartıldığı görülür.

Yine bu dönemde 19 Nisan 1925’te Türkiye Sinaî ve Maadin Bankasının kurulması, 11 Haziran 1933’te İller Bankası, 1933 yılında kurulan ve 1938 yılında faaliyete geçen Halk Bankası, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının (1934 – 1938) uygulamaya konulması, 1935’te Etibank’ın kurulması bu dönemin önemli olayları arasındadır.

1928–1933 arası yapılan millileştirmelerden dolayı Türkiye’nin dış borç toplamı 1933 yılında 84 milyon TL. ye yükselmiştir. Millileştirme dışında Türkiye ilk kez 14 Haziran 1930 tarihinde tek dış kaynak olarak ‘The American Turkish Investment Corporation’ aracılığı ile ABD’den 10 milyon Dolar borç istemiş, buna karşılık da ABD, Türkiye’de bir kibrit fabrikası kurmasında ısrar etmiştir. Sonuç olarak ABD’den %6,5 faizli 25 yıl vadeli 10 milyon dolar kredi alınmış olup karşılığında yirmi beş yıl süre ile kibrit inhisarı (tekeli) ABD’li şirkete verilmiştir (Evgin, 2000, 31 ve Kipal ve Uyanık, 2001, 85). 1934 yılında Sovyetler Birliği’nden 8 milyon dolar, 1938 yılında da İngiltere’den 16 milyon sterlin borç alınmıştır. 1939

² Madeni para sisteminin uygulandığı dönemlerde madeni paranın altın ya da gümüş içeriğinin; yani, saflık derecesinin azaltılmasına tağşiş denilmektedir ki, bugünkü ifade ile o zamanın devalüasyonu olarak kabul edebiliriz. Tağşiş yapmakla, devletin en azından fiyatların yükselmesi yönünde baskı yapacağı zamana kadar bir müddet söz konusu madeni para cinsinden yükümlülükleri azalıyor ve aynı miktar altın ya da gümüşle daha fazla ödeme yapma olanağı doğuyordu (Erdem, 2006, 12).

yılında Türkiye'nin uzun vadeli dış borcu 134 milyon TL. olup bunun 31 milyon lirası Osmanlı'dan devraldığı borçlardır. Kısa vadeli borç toplamı ise 58 milyon TL'dir (Evgin, 2000, 31 ve Yaşa, 1980, 605).

Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın kurulmasıyla Çizelge-7'den görüleceği gibi 1930 yılından itibaren alınan yasal ve idari önlemlerle dış ticaret devlet denetimine alınmış ve dış ticaret fazla vermeye başlamıştır. Dünyada yaşanan döviz darboğazını aşmak için 1933-1934'tan itibaren 13 ayrı ülke ile Kliring³ anlaşması imzalanmıştır.

1938 yılı itibari ile dolaşımda olan para miktarı 194 milyon lira civarındadır. Büyük Dünya Bunalımı ile beraber 1936 yılı sonuna kadar ülkede bulunan yabancı bankalar tek tek kapanmıştır.

Bu dönem içinde ekonomiye bakış gerçekten hayati öneme sahipti. Celal Bayar;

Çizelge 7: 1930 – 1938 Yılları Arasında Dış Ticaret ve Dolar Kuru

Yıllar	İthalat		İhracat		Dolar kuru	İthalat/İhracat Farkı
	(milyon \$)	(~ milyon TL)	(milyon \$)	(~ milyon TL)		(~ milyon TL)
1930	69,5	148,0	71,4	152,0	2.12	+4,0
1931	59,9	126,6	60,2	127,2	2.11	+0,6
1932	40,7	86,0	48,0	101,0	2.11	+15,0
1933	45,1	75,0	58,1	96,0	1.66	+21
1934	68,8	87,0	73,0	92,0	1.26	+5,0
1935	70,6	89,0	76,2	96,0	1.26	+7,0
1936	73,6	93,0	93,7	118,0	1.26	+25,0
1937	90,5	114,0	109,2	138,0	1.26	+24,0
1938	118,9	150,0	115,0	145,0	1.26	-5,0

Kaynak: (TÜİK, 2006, 414)

³ Malın malla ödenmesi. İki yanlı ticaretin bir türü olup takasa benzer. Ancak takastan farklı olarak kliringde farklı ülkelerin ithalatçı ve ihracatçıları aralarında, döviz kullanmadan, dolaylı biçimde bağ kurarlar. Kliring ülkeler arasında imzalanan ikili anlaşmalara göre yürütülür. Bu anlaşmalarla, ülkelerin birbirlerinden yapacakları ithalatın tutarı ve bileşimi belirlenir (Ekonomi Sözlüğü, 2007).

“ Türkiye için endüstrileşme bir milli varlık savaşıdır, bir milli müdafaa mücadelesidir ve hiçbir fedakârlık ve sıkıntı bu milli mücadelenin neticesiyle mukayese edilemez” (Afetinan, 1989, IX)

sözleriyle zaten ifade etmiştir.

4.2.1.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1939 – 1950)

Dünyada sıcak savaşın adım adım ilerlediği günlerde Türk ulusu 10 Kasım 1938’de Büyük Kurtarıcısını kaybetmiştir. İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiş, Celal Bayar başbakanlıktan istifa etmiş onun yerine Dr. Refik Saydam hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 1932 – 1939 yılları arasında Devletçilik uygulamaları çerçevesinde kamu iktisadi kuruluşu sayısı 31’den 111’e ulaşmıştır (Tokgöz, 2004, 115). Avrupa’da savaş başlayınca Türk Hükümeti yaklaşık bir milyon çalışma yaşındaki insanı silâh altına alır. Bir yandan işgücü aranırken, diğer yandan tüketim harcamaları yükselmek zorunda kalmıştır. Talep karşısında Arz azalınca enflasyon artışı hükümetin denetiminden çıkar. Çizelge 8’de büyüme hızı ve enflasyon oranları görülmektedir.

Çizelge 8: Savaş Yıllarının Büyüme Hızı ve Enflasyon Oranları

Yıllar	Büyüme Hızı	Enflasyon Oranı
1939	6,9	4,8
1940	- 4,9	22,7
1941	- 10,3	40,7
1942	5,6	92,1
1943	- 9,8	74,0
1944	-5,1	22,8
1945	-15,3	54,1

Kaynak: (TÜİK, 2006, 645)

İç fiyatlardaki artış, devletin her türlü tüketim mallarını piyasalarında büyük miktarlarda ve hacimde satın almalarda bulunmasından kaynaklanmaktadır. 1938’de 89 milyon olan kredi hacmi 1944’te 773 milyona, 1938’de 219 milyon olan para arzı

995 milyona çıkar. Denk bütçe ve sağlam para politikası iflas etmiştir. Çizelge-9’da savaş yıllarının dış ticareti ve dolar kuru gösterilmiştir.

Çizelge 9: Türkiye’nin Savaş Yıllarında Dış Ticareti ve Dolar Kuru

Yıllar	İthalat		İhracat		Dolar kuru	İthalat/İhracat Farkı
	(milyon \$)	(~ milyon TL)	(milyon \$)	(~ milyon TL)		(~ milyon \$ - TL)
1939	92,4	118,4	99,6	127,6	1.28	7,2 – 9,2
1940	50,0	69,0	80,9	111,7	1.38	30,9 – 42,7
1941	55,3	74,7	91,1	123,0	1.35	35,8 – 48,3
1942	112,9	147,9	126,1	165,2	1.31	13,2 – 17,3
1943	155,3	203,5	196,7	257,8	1.31	35,8 – 54,3
1944	126,2	165,4	177,9	233,1	1.31	51,7 – 62,7
1945	97,0	126,0	168,3	218,8	1.30	71,3 – 92,8
1946	118,9	223,5	214,6	431,3	1.88/2.0	95,7 – 207,8

Kaynak: (TÜİK, 2006, 414)

Dolayısıyla 1938 – 1943 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın uygulanması mümkün olamamıştır.

26 -27 Aralık 1939 Erzincan depreminde 32962 kişi ölür ve 100 bini aşan bina yıkımı ekonomik sorunlar doğuran diğer bir felaket olmuştur.

Bu dönemde İ. İnönü’nün 1942 yılında Meclis açış konuşması çok manidardır:

“Şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belası... Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metası yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar... Büyük bir milletin hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadır...”

Bu yılların uygulamasını değerlendiren İnönü “ Devletlerin iktisadi doktrinleri ne olursa olsun, ister kapitalist, ister sosyalist olsunlar ‘sava ekonomisine’ geçince ekmeği vesika ile dağıtmaya başlıyorlar. Biz de öyle yaptık. Yalnız dağıtım işi ciddi titiz bir örgütlenmeyi gerektiriyor. Biz bu örgütlenmede başarılı olamadık.” diyerek durumu özetlemiştir.

Yine bu dönemde IMF ve Dünya Bankası kurularak Dolar ve ABD’ye endeksli dünya ekonomisi oluşmaya başlar. Türkiye’de bu akışa uyarak ABD kaynaklı telkin ve isteklere uygun yeni düzenlemelere gitmek durumunda kalır.

Savaş yılları boyunca Türkiye’nin dış ticareti toplam olarak gelişmiştir. Fakat Çizelge-10’dan da anlaşılacağı üzere 1950 yılına kadar olan dönemde bu durum aleyhte bir seyir izler.

Çizelge 10: 1947–1950 Yıllarının İthalat ve İhracatı

Yıllar	İthalat		İhracat		Dolar kuru	İthalat/İhracat Farkı
	(milyon \$)	(~ milyon TL)	(milyon \$)	(~ milyon TL)		(~ milyon \$ - TL)
1947	244,6	684,9	223,3	625,3	2,80	- 21,3
1948	275,1	770,3	196,8	551,0	2,80	- 78,8
1949	290,2	812,6	247,8	693,8	2,80	- 42,4
1950	285,6	799,7	263,4	737,6	2,80	- 22,2

Kaynak: (TÜİK, 2006, 412)

Dönemin yani devletçiliğin son dönem büyüme ve enflasyon oranları ise Çizelge-11’de gösterilmiştir.

Çizelge 11: 1946 – 1950 Yılları Arası Büyüme ve Enflasyon Oranları

Yıllar	Büyüme Hızı	Enflasyon Oranı
1946	31,9	104,4
1947	4,2	1,1
1948	15,9	7,5
1949	-5,0	8,0
1950	9,4	- 10,2

Kaynak: (TÜİK, 2006, 645)

İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan dış borçlanmalara baktığımızda genellikle savaş malzemesi ihtiyacı için yapılmıştır. 1939 yılında İngiltere ve Fransa'dan üç taraflı yardım paktına dayanarak kredi alınmış olup bu kredilerde üç grupta toplanmaktadır.

- a. İlki (1939) İngiltere'den alınan 20 milyon TL.'lik silahlanma kredisidir.
- b. İkinci grup İngiltere ve Fransa'dan (1940) alınan 15 milyon Sterlin tutarındaki altın borçlanması,
- c. Son grupta ise (1940) 2 milyon sterlin ve 264 milyon franklık kliring deblokaj⁴ (yabancı mallar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması) borçlanmasıdır.

Ayrıca 1942 yılında Almanya'dan 100 milyon marklık bir kredi alınmış olup tamamı askeri teçhizat alanında kullanılmıştır. Savaş yıllarında Türkiye 127 milyon doları ekonomik, 187 milyon doları askeri kredi ve hibe olarak 314 milyon dolar kredi kullanmıştır. 1945 yılı sonunda dış borç 356 milyon liraya çıkmıştır (Ulusoy, 2004, 122).

Savaş yıllarında sağlanan dış krediler ve gerçekleştirilen dış ticaret fazlası nedeniyle rezervlerde artış olmuştur. Ancak bu rezervler üretim için kullanılmayıp

⁴ Blokağın kaldırılması, bloke edilmiş bir bölge ya da değerin kurtarılması. Bir çeşit özel takastır. Dış ülkelerden alacağın tahsili için başvurulur. Alacağın uzun süre tahsil edemeyen ülkeler, borçlu ülkeye yeniden mal göndermekten kaçınırlar. Bu durum ihracat olanaklarını daraltır (Ekonomi Sözlüğü, 2007).

stokta tutulmuş, savaş sonrası dönemde ithal edilmek istenen yatırım malları maliyetinin hızlı yükselmesi eldeki rezervlerin erimesine neden olmuştur.

1946 yılında yapılan devalüasyon (kur ayarlaması)⁵ sonunda dış borçlarımız 707 milyon TL.'ye çıkmıştır. Devalüasyon dövizle ödenecek dış borçlarımızda 276 milyon TL. artış meydana getirmiştir (Evgin, 2000, 32 ve Yaşa, 1980, 611). Kalkınmaya yönelik krediler ise 1947 yılından itibaren alınmaya başlamıştır.

- a. 1947'de IMF'den 5 milyon dolar
- b. 1948'de Amerikan hükümetinden 24 milyon dolar,
- c. 1950 yılında ise dünya bankasından 25,4 milyon dolarlık üç kredi alınmıştır.
- ç. Avrupa Tediye (Ödeme) Birliği'nden (EPU)⁶ de 55 milyon dolarlık iki kredi alınmıştır.

1949 yılında İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinin paralarını % 30,52 oranında devalüe etmeleri neticesinde dış borçlarımızda 203,6 milyon TL.'lik bir azalma olmuştur. Buna rağmen dış borçlarımız 1949 yılı sonunda 703 milyon, 1950 sonunda 775 milyon TL.'ye (277 milyon Dolar) ulaşmıştır (İnce, 2001, 191).

Bu dönemin önemli olaylarından biri olan IMF ve Dünya Bankasının varlığı üzerinden ABD'nin ağırlığının ekonomi alanında da ön plana çıkması olmuştur. Dünya ticareti ABD egemenliği altında geliyordu. Türkiye IMF'ye 1947 yılında üye olmuştur. Takiben Marshall yardımları kapsamında kurulan ve Türkiye dahil 16 ülkenin üye olduğu Avrupa İktisadi ve İşbirliği Teşkilatı kurularak 1948 – 1961 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Bu teşkilat 30 Eylül 1961 yılında statü değiştirilerek İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) olmuştur.

Marshall Planı çerçevesinde:

⁵ Seçim sonrasında istifa eden Ş. Saraçoğlu Hükümeti yerine kurulan Recep Peker Hükümeti dünyada meydana gelen yeni siyasi, askeri ve ekonomik dengeleri de dikkate alarak ülkenin dış ekonomik ilişkilerinde ve sanayileşme hedeflerinde yeni düzenlemelere girişir ve 7 Eylül 1946'da % 54 oranında bir devalüasyon kararı alır (Tokgöz, 2004, 128).

⁶ Avrupa Tediye Birliği (Epu = European Payment Union) uzun dönemde üye ülkelerin uygulamakta oldukları dış ticaret sınırlamalarının giderek azalan bir şekilde kaldırılmasını, bir başka ifadeyle, liberasyona gidilmesini ve bunun yanında üye ülkelerin paralarının konvertibl hale gelmesini amaçlamıştır. EPU Avrupa ülkeleri arasındaki dış ticaretin geliştirilmesi hususunda sınırlı olsa da bir başarı sağlayabilmiştir. EPU hedeflerine ulaştığı için feshedilmiş ve yerine “Avrupa Para Antlaşması” (European Monetary Agreement, EMA) geçmiştir (Hiç, 1994, 117).

- a. 1947 - 48 döneminde 100 milyon askeri yardım,
- b. 1948 – 52 döneminde ABD piyasasından 175 milyon dolar doğrudan, 176 milyon dolar ise Teşkilata üye olan ülkelerden yapılacak ithalat için dolaylı olmak üzere 351 milyon dolar kredi sağlandı. Bu gelişme ABD'nin payının dış ticarete hızla artmasına ve 1950'li yıllarda da hızlanarak devam etmesine yol açtı.

Ayrıca Marshall Planı özel teşebbüs fonundan da:

- a. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası proje,
- b. Karayolları Genel Müdürlüğü malzeme ve eğitim,
- c. Devlet Su İşleri teçhizat,
- ç. Elektrik Etüd İdaresi sondaj makinesi kredileri kullanmışlardır.

4.2.1.4. 1950 – 1960 Dönemi

Bu dönemin Türkiye Cumhuriyeti için özel bir yeri vardır. İkinci Dünya Savaşının sıkıntılarından ve CHP Hükümetlerinin yaptığı haksızlık ve yanlışlardan bıkan halkın güvenini yitirmesi sebebiyle bir kurtarıcı olarak Demokrat Parti'ye yöneldiği farklı ve dinamik bir dönem olmuştur (Cem, 1989, 389).

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da ise liberal kapitalizm uygulamaları bir kenara bırakılarak müdahaleci ve devletin yol gösterici olduğu bir dönem başlar. Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg bir araya gelerek Avrupa Kömür ve Çelik Birliğini 1951 yılında kurarlar. Amaçları bu alanda oluşabilecek tekellerin bir daha oluşmasını önlemektir.

Ortadoğu'da ise 14 Mayıs 1948 yılı itibari ile kurulan İsrail Devleti sonrası çıkan Arap-İsrail savaşı sonrası İslam Dünyası'nda sömürgeci ülke yönetimlerine ve onların işbirlikçilerine karşı örgütlü, siyasal eylemler ön plana çıkar.

1950'li yıllarda iktisatçılar ve uluslararası kuruluşlar geri kalmış ülkelerin kalkınma sorunlarını inceleyip açıklayan eserler yayınlamaya başlarlar. Ortak sonuç ise kıt kaynakların etkin ve yerinde kullanımı için devletin rolünün ön planda olması gerektiği ve kalkınma planlarının hazırlanması yönünde oluşmaktadır. Türkiye ise Anti-devletçi bir görüşle halk desteğini yanına alarak iktidara gelen bir hükümet ile

bu dönemde ülkenin yönetimini devralmıştır. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes Programında şöyle ifade etmektedir.

“İktisat ve mali görüşlerimizin esası bir taraftan Devlet müdahalelerini asgariye indirmek, diğer taraftan iktisadi sahada Devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna mukabil emniyet vermek suretiyle hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek diye ifade olunabilir.”

Menderes Hükümeti'nin ordu tarafından iktidardan düşürülmesine kadar geçen süre içinde aldığı tüm kararlar genel olarak geçerli de olmuştur (Bağcı, 2001, 37).

1950 yılından sonra yapılan dış borçlanmaya baktığımızda ise hızlı bir artış gözlemlenmektedir. 1950 yılında dış ticarete liberasyon (serbestlik) sisteminin tatbik edilmesiyle dövizler erimiş, ticaret açığı 1951 yılında 23 milyon dolar, 1952'de 88, 1953'de de 193 milyon Dolara yükselince Türkiye sürekli artan dış ticaret açıkları nedeniyle döviz darboğazına girmiş dolayısıyla enflasyonist baskı artmıştır. 1953 yılında dışarıdan kredi alınamaz olmuş, 1954 yılında ise devalüasyon yapılarak dolar karşısında TL'nin değeri 2,30 TL,'den 5,20 TL, ye çıkarılmıştır. (Evgin, 2000, 33–34).

İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye NATO ve OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü)'ye üye olmuştur. OEEC'nin Avrupa'nın yeniden imarı için yardıma gerek olduğuna dair hazırladığı rapor üzerine başlatılan Marshall yardımından Türkiye'ye 225 milyon dolar düşmüştür (Tandırcıoğlu, 2000, 3). 1953 yılında dışarıdan kredi almak zorlaşmıştır. 1958 yılına gelindiğinde borç yükü ağırlaşmış ve Türkiye ödemeleri zamanında yapamadığı için moratoryum (borç erteleme) ilan etmek zorunda kalmıştır.

İsmet İnönü'nün 1958 yılında Kadıköy Süreyya Sineması'nda bir muhalefet olarak durumu şöyle açıklar;

“Osmanlı İmparatorluğu Düyunu Umumiye'ye yol açan istikrazları 1854 -1875 arasında 21 yılda yapmıştır. Bu müddet zarfında devletin eline 127 milyon altın geçmişti. Faiz dolayısıyla millet 238 milyon Osmanlı altını borçlanmıştı... Demokrat Parti İktidarı sekiz yılda dışarıya 1 milyar 100 milyon dolar borçlandı. Amerika'dan hibe şeklinde 800 milyon dolar yardım gördü. Eski iktidardan 127 ton altın, yani 150

milyon dolar devir aldı. Nedir hesap 2 milyar 50 milyon dolar. Yani 280 milyon Osmanlı altını. Bu asgari hesaptır. Buna askeri yardımlar dahil değildir. Demek ki DP iktidarı sekiz senede Osmanlı İmparatorluğunun meşhur Düyunu Umumiye'ye yol açan 238 milyon altın borçlanmasına karşın 280 milyon Osmanlı altın lirasını yemiştir. Ne var meydana? Eline 280 milyon altın geçmiş, ama vatandaş geçinemeyecek kadar ıstırap, bunalı, buhran içerisinde” (Çavdar, 2003, 397).

4 Ağustos 1958 tarihinde OEEC, IMF ve ABD hükümeti ile Türkiye arasında istikrar programı yapılmıştır. 1958 yılı dönem içinde en fazla borçlanılan yıl olmuştur. 1960 yılında dış borçlarımız 6.210 milyon TL.'ye yükselmiştir (1.139 Milyon dolar). Çizelge 12’de görüldüğü üzere 1950 yılı ile karşılaştırıldığında % 410 bir artış gerçekleşmiştir. Bu rakama aynı tarihte 648 milyon TL. olan kredili ithalat borçları ve faizi ile birlikte 3.389 milyon TL. olan mütedahil (transferi gecikmiş)-ariyere (*ing:arrearage, fr:arriéré*) borçlar dahil değildir. Bunlarla beraber borç 10.247 milyon TL.'ye ulaşmıştır (Evgin, 2000, 37 ve İnce, 2001, 199).

Çizelge 12: 1950 – 1960 Sonu Dış Borç Karşılaştırması (milyon \$)

1950	1960	Fark	Artış Oranı %
277	1139	862	410

Kaynak: (Evgin, 2000, 37)

1960 yılı sonunda 1.139 milyon dolar olan dış borçlarımız Çizelge–13 de açıklandığı üzere üç borç çeşidinden oluşmuştur.

Çizelge 13: 1960 Sonunda Dış Borçların Sınıflandırılması (milyon \$)

Borcun Çeşidi	Miktarı
Devlet Borçları	690
Ariyere Borçlar ⁷	377
Kamu Sektörü Kredili İthalat Borcu	72
Toplam	1,139

Kaynak: (Evgin, 2000,34)

Ariyere borçlar, dış ticarete liberasyon (serbestlik) sisteminin tatbik edilmeye başlamasıyla (Eylül 1950) ithalatçılar, liberasyon listesine dahil siparişlerinin bedellerini TCMB'na yatırarak mal ithal ediyorlardı. Yabancı satıcılar da sipariş bedelinin TL ile bankaya gönderildiğinin bildirilmesi üzerine mal gönderiyordu. 22 Eylül 1952'de hükümet döviz transferini fiilen durdurmuş olup, transferi durdurduğuna dair açıklamayı Mayıs 1953'de resmen kabul etmiştir. Bu arada ithalata sınırlama getirileceğini gören ithalatçılar bu dönemde siparişlerini artırmışlardır. Karşılığı bloke edilip döviz transferi nedeniyle ödenemeyen bu borçlar birikmiştir. Bu borçlar özel sektör borcu olmasına rağmen dövizle tasfiye edilememesi nedeniyle devlet bu borçların sorumlusu haline gelmiştir. Faiz ve döviz kuru farklı bütçeden ödenen bu borçların son taksidi 1971 yılında ödenmiştir (İnce, 2001, 199–202).

2 Ağustos 1958 yılında 1 dolar 2,80 TL'den 9, 02 TL.'ye yükselmiştir. Bugünün vergi sisteminin temel taşlarından biri olan 193 sayılı vergi kanunu hazırlanır (Doğan, 1987, 108). Devalüasyon oranı % 322 gibi gözüксе de artışın % 221'i bulduğu açıklanır (Sönmez, 2004, 31).

4.2.2. Kalkınma Planları Dönemi (1960 ve Sonrası)

Planlı dönemde iç ve dış finansman açıklarının karşılanması sorunu en önemli meselelerin başında gelmektedir. Ülke içinde vergi gayretlerinin yetersiz kalması,

⁷ Ariyere borçlar doğuş itibarıyla devlet ile ilgisi yoktur. Bu borçlar karşılıkları özel firmalarca Merkez Bankası'na yatırılmış olup, döviz transferi yapılamayınca kur farkı ve faizi devlet bütçesinden ödenmiştir (Evgin, 2000, 34).

buna mukabil amaçlanan kalkınma hızını sağlayabilmek için kamu harcamalarının belirli bir hızda artırılması gereği karşısında önemli bir derecede iç finansman açığı doğmuştur. Dış ticaret dengesi ile dış ödemeler dengesinin kronik açıkları da dış borçlanmayı sürekli bir mecburiyet haline getirir. Planlı dönemin ihtiyacı kendini kaynak israfları ile göstermiştir (Avcıoğlu, 2003, 985). şimdi yaşanan yıllara göre ayırarak incelemeye çalışacağız.

4.2.2.1. Geçiş Dönemi (1960–1962)

Türkiye, 1960 yılından sonra da yüksek oranda yatırım politikası izlemesi ve bazı gıda maddelerinin üretiminde zaman zaman görülen yetersizlikler nedeniyle borçlanmaya devam etmiştir. Ayrıca dış borç alma nedenlerine 1960 yılına kadar birikmiş olan dış borçlarda eklenir. Kalkınma planlarının gerçekleşmesi için Eylül 1960 da Devlet Planlama Teşkilatı kurulur. Bu kuruluşa 15 yıllık perspektif ile 5'er yıllık kalkınma planı hazırlama görevi verilir (Evgin, 2000, 38).

Bu dönemde zırai mahsul fazlası ithali sureti ile borçlanma kesintisiz devam etmiş, 1961 yılında 26, 1962 yılında o zamana kadar görülmemiş en büyük yıllık değer olan 126.9 milyon dolarlık ithalatta bulunulmuştur.

Bu dönemde alınan en önemli Amerikan kredisi Kalkınma İstikraz Fonundan (DLF) (daha sonra Milletlerarası Kalkınma Ajansı (AID) adını almıştır) alınan Ereğli Demir Çelik Fabrikaları için 1961 yılında alınan 129.6 milyon dolarlık kredidir.

Milletlerarası kuruluşlarda ise Avrupa Para Anlaşması'ndan (EMA) sağlanan ve tamamı 1961 yılında alınan 50 milyon dolarlık kredidir (Evgin, 2000, 39).

Bu dönem için önce ABD tarafından yürütülen dış kredi ve yardımlar, savaş sonrası sorunların çözümü için konsorsiyum aracılığı ile yapılmaya başlanmıştır. 1961 yılında Hindistan ve Pakistan ile başlamış, 1962 yılında ise Türkiye ve Yunanistan için kurulmuştur. Bu konsorsiyumların amacı borçlu ülkelerle alacaklıları zaman zaman bir araya getirmek ve borçlu ülkenin ekonomik ve sosyal durumu ile ilgili güvenilir bilgileri sağlamaktır.

4.2.2.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963 – 1967)

Türkiye İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi sonunda (1973) kalkınmayı dış borçlara gerek duymadan sürdürmeyi öngörüyordu. Bu gerçekleşmediği gibi borçlanma daha hızlı arttı. 1963–1967 döneminde konsorsiyumun verdiği krediler bağlı yardım türünden olmuştur. Bu dönemde Türkiye'ye yapılan yardımların % 53,96'sı konsorsiyum, % 40,66'sı da ABD tarafından yapılmıştır. BBYKP döneminde kullanılan konsorsiyum kredilerinin 890 milyon doları program, 330 milyon doları da proje kredisi olmak üzere toplam 1.218 milyon dolardır (Evgin, 2000, 40).

Çizelge 14: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Kullanılan Konsorsiyum Kredileri (milyon \$):

YILLAR	PROGRAM	PROJE	TOPLAM
1963	164	84	248
1964	159	41	198
1965	215	56	271
1966	179	63	242
1967	173	86	259
TOPLAM	890	330	1218

Not: Borç erteleme ve röfinansman kredileri dâhil

Kaynak: (Evgin, 2000, 40)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma dönemi sonu olan 1967 yılında 1.286 milyon dolara yükselmiştir (TÜİK, 2006, 594).

4.2.2.3. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968 – 1972)

Bu plan dönemi ekonominin darboğaza girdiği bir dönemdir. İstikrar kararlarının alındığı tarihte döviz rezervleri en düşük düzeye inmiştir (Kafaoğlu, 2004, 242).

İkinci plan dönemi içinde iki olay önemlidir. Bunlardan birincisi 1970 yılında yapılan devalüasyondur. Bu devalüasyonla dolar 15 TL ye çıkarılmıştır. İkincisi 12 Mart 1971 askeri muhturasıdır. 12 Mart muhturası ile siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar baş göstermiştir. Bu dönem içinde Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı'dır.

3 tanesi Demirel ve 2 tanesi Nihat Erim olmak üzere 5 kez hükümet değişikliği yaşanır (Oran, 2005 a, 655).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye, Çizelge-15’de de görüleceği gibi, 651 milyon dolar program, 693 milyon dolar da proje kredisi olmak üzere toplam 1.342 milyon dolar konsorsiyum kredisi kullanmıştır.

Çizelge 15: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Kullanılan Konsorsiyum Kredileri (milyon \$):

YILLAR	PROGRAM	PROJE	TOPLAM
1968	144	109	253
1969	102	117	219
1970	160	146	306
1971	126	189	315
1972	117	132	249
TOPLAM	651	693	1342

Not: Borç ertelemesi ve röfinansman kredileri dâhil

Kaynak: (Evgin, 2000, 41)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi başında 1.286 milyon dolar olan dış borçlarımız, dönem sonu olan 1972 yılına gelindiğinde ise 2.291 milyon dolara ulaşmıştır (TÜİK, 2006, 594). 5 yılda borçlarımız 1.005 milyon dolar artmış olup, artış oranı % 78'dir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminin son üç yılında ithalattaki daralmalar nedeniyle borç ödemelerinin gecikmesi alacaklıları IMF ve Uluslararası Kuruluşlar nezdinde harekete geçirdi. Baskılar sonucunda IMF ile stand-by anlaşması imzalandı. 1970 yılında devalüasyona gidilerek 1 dolar 9 TL.'den 15 TL.'ye yükseldi (Evgin, 2000, 43).

4.2.2.4. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973 –1977)

Üçüncü plan döneminde; dünyada petrol fiyatlarının artması dünya ekonomilerini etkilediği kadar Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. 1974 yılında

yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı da bu kalkınma planı döneminde gerçekleşmiştir. Harekât sonrası borçlar artmış, ambargo sonrası siyasal istikrarsızlıklar yaşanmıştır.

1971–1980 arası ise Türkiye ekonomisi büyük sıkıntılar yaşamıştır. 1974 yılında petrol fiyatlarının dört kat artması, zaten açık veren Türkiye'nin dış ödemeler dengesi açığını büyütmüş ve mevcut rezervler hızla erimiştir. Petrol ithalatçısı olan Türkiye, petrole 1973 yılında 222 milyon dolar ödemişken 1974 yılında 752 milyon dolar ödedi. Petrole ödenen miktar ise, ihracat gelirlerimizin %16,8'den %49,1'e yükseldi. Türkiye 1974 krizinde ithalatı gerçekleştirebilmek için sermaye piyasasından kısa vadeli borçlanmaya başladı. 1973 yılında 250 milyon dolar olan kısa vadeli dış borçlarımız, 1975 yılında 1.155 milyon dolara, 1977 yılında ise 6.600 milyon dolara ulaştı. Kısa vadeli borçların borç stokuna oranı 1973 yılında % 10 iken, 1975 yılında %24,5'e, 1977 yılında ise %57,9'a yükseldi (Gümüş, 2001, 44). Akaryakıt ithalatı 1973 yılında toplam ithalatımızın %10,6'sı iken, 1974 yılında %19,8'e, 1975 yılında %17'ye, 1976 yılında %21,5'e ve 1977 yılında da %24,5'e ulaşmıştır.

Dış ticaret açığı ise, 1973 yılında 769,1 milyon dolar iken, 1974 yılında 2245,4 milyon dolara, 1975 yılında 3337,5 milyon dolara, 1976 yılında 3168,4 milyon dolara, 1977 yılında da 4043,3 milyon dolara yükselmiştir. 1973–1977 arası ihracatımız %34 oranında artarken, ithalatımız %178 artmıştır (TÜİK, 2006, 413). Çizelge-16'da ise, 1972 yılı sonunda 2.291 milyon dolar olan dış borçlarımız 1977 yılında 10.935 milyon dolara yükseldiği görülmektedir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde dış borç artışı 8.644 milyon dolar olup artış oranı %377'dir. 1977 yılında borç ödemeleri 1.500 milyon dolar olup o dönemde Türkiye'nin toplam döviz gelirlerinin %53'üdür. Türkiye kısa vadeli borçlanma ile krizi üç yıl erteleyebildi. 1978 yılına gelindiğinde Türkiye'nin kredi bulması güçleşti ve Türkiye borçlarını ödeyemeyecek duruma geldi. Dönemin başbakan Süleyman Demirel'in tanımlamasıyla 'Türkiye 70 sente muhtaç' kalmıştır.

4.2.2.5. Ara Dönem (1978 – 1979)

Guadelopue'de yapılan zirvede iflas durumunda olan ülkelere yardım kararı alınmış, ancak IMF ile anlaşmaları şart koşulmuştur, İlk borç erteleme anlaşması 20

Mayıs 1978'de imzalandı. Bu anlaşmayla 1,2 milyar dolar dış borç 6–9 yıl arası ertelendi. Mayıs 1979'da alınan kararla 16 OECD ülkesi Türkiye'ye 962 milyon dolarlık yardım taahhüdünde bulunmuş ve 1 milyar dolarlık da dış borç ertelemesi karara bağlanmıştır (Karluk, 2005, 164 ve Evgin, 2000, 45).

1960 yılı sonunda 1.139 milyon dolar olan dış borçlarımız Çizelge-16'da görüleceği gibi 1979 yılı sonunda 13.439 milyon dolara ulaşmıştır. 20 yılda 12.300 milyon dolar artmış olan dış borçlarımızın artış oranı ise %1080'dir. Yaklaşık 11 kat artmıştır. 20 yılda 12.300 milyon dolar olan borç artışı, Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nden devraldığı borcun 190 katına eşittir.

Çizelge 16: 1960 – 1980 Dönemi Türkiye'nin Dış Borçları (milyon \$)

	1960	1964	1967	1972	1975	1976	1977	1978	1979
Toplam Dış Borç	1.139	964	1286	2291	4291	6920	10.935	13.925	13.439
Artış		- 175	322	1005	2000	2629	4015	2.990	- 476
Orta-Uzun Vade	964	1286	2291	3256	4214	4819	6749	9.883	9883
Kısa vade		0	0	0	1035	2706	6116	7176	3556

Not: Kaynaklardan alınan bilgiler tarafımdan birleştirilmiştir.

Kaynak: (TÜİK, 2006, 594) ve (Evgin, , 2000, 34)

1975 – 1978 yılları arası dış ticaret göstergeleri ve dolar kuru Çizelge-17 olduğu gibidir.

Çizelge 17: 1975 – 1980 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (milyon \$)

	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİC.DENG.	Dolar Kuru
1975	1401	4739	- 4599	14,33
1976	1960	5129	- 3169	15,70
1977	1753	5796	- 4043	17,88
1978	2288	4599	- 2311	24,19
1979	2261	5069	- 2808	33,50
1980	2910	7909	- 4999	76,11

Kaynak: (TÜİK, 2006, 413)

4.2.2.6. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979 – 1983)

Türkiye'nin siyasal istikrarsızlığının sürdüğü bir dönemdir. 1977 yılı genel seçimleri yapılmış olmasına karşın siyasal istikrar sağlanamamıştır. Dördüncü planın devreye girmesinden kısa bir süre sonra 12 Eylül 1980 ihtilali olmuş, parlamenter yaşama son verilmiş ve 24 Ocak 1980 istikrar kararları uygulamaya konulmuştur. Bu kararlarla içe dönük sanayileşme stratejisinden dış dönük sanayileşmeye geçilmiştir (Seyidoğlu, 2006,152).

24 Ocak sıkı para politikası en çok tartışılan konulardan birini oluşturur. Bu kararların değerlendirmesi yapıldığında gelişmekte olan ülkelerde istikrarsızlık ve enflasyon baskısı olduğunda uygulanan tedbirlerin bir uygulanmasıdır. İç talep kısalmış, kemerler sıkılmış, uygun döviz kurları ile dış ödeme dengesi ayarlanarak, üretim çarkı döndürülmeye çalışılmıştır (Kılıçbay, 1999, 172).

Türkiye 1980 yılına ekonomik açıdan ciddi sorunlarla girmiştir. 1979 yılı sonunda Türkiye'nin dış borçları 13.722 milyon dolardır. 1980 yılında ise 15.734 milyon dolar olan borcumuzun 13.229 doları, (% 84'ü) orta-uzun vadeli, 2.505 milyon dolar da kısa vadelidir. Bu tarihte dış borçlarımız GSMH'nın % 27'sine eşit olup dış ticaret açığı 5 milyar dolara yaklaşmaktadır. Türkiye 24 Ocak 1980 tarihinde Ekonomik İstikrar Programını uygulamaya koyarak, bu tarihe kadar izlediği ekonomi politikalarını terkedip, daha liberal ve dışa açık ekonomi politikaları yürürlüğe koymuştur (Karluk, 2005, 165).

Döviz, darboğazı ve dış tıkanıklığı aşmak için ihracatı teşvik politikaları, turizmi teşvik ve yurt dışındaki işçi dövizlerinin Türkiye'ye akışını sağlayıcı teşvikler uygulamaya konmuştur.

Bu dönemde alınan önlemlere rağmen dış ticaretteki dengesizlikler ortadan kaldırılamamış, ihracatın ithalatı karşılama oranı 1980'de %37 iken 1983 %62, 1985'de %70, 1987'de %72, 1989'da %74 ve 1990'da %58 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1980 yılından 1985 yılına kadar dış borçlardaki artış 9926 milyon dolar olup artış oranı %63 civarındadır (TÜİK, 2006, 415 ve 594). 1985 yılından itibaren dış borçlarda daha hızlı bir artış yaşanmıştır.

4.2.2.7. Ara Dönem (1983 – 1985)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının bittiği, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının başladığı bir dönemdir. 12Eylül 1980 İhtilali sonrası kurulan yönetimin sona

erdiği ve sivil otoritenin yeniden kurulduğu bir dönemdir. Çizelge-18’de dış borçların 1981’den 1986’ya kadar olan artışları gösterilmiştir.

Çizelge 18: Dış Borç Artışları (1981-1986) (milyon \$)

	1981	1982	1983	1984	1985	1986
1. Nominal Dış Borç Artışı	911	669	2.076	1.198	4.817	6.625
2. Nedenleri:						
- Cari İşlemler Açığı	1.669	835	1.828	1.439	1.013	1.465
- Rezerv Artışı	263	302	229	997	(484)	572
Merkez Bankası	(149)	152	173	(14)	(219)	348
Ticari Bankalar	412	150	56	1.011	(265)	224
- Verilen Krediler	-	-	105	573	296	253
- Kur Farkları	(684)	(464)	(875)	(1200)	2.509	3.344
- OECD Faiz Ertelemeleri	720	100	69	-	-	-
- FMS Röfinansmanı ve Borç	(145)	(234)	1.076	-	-	-
- Dünya Bankası Pool Fark.	-	-	-	-	605	333
- Ödemeler Dengesindeki Net Hata ve Noksan	649	(75)	507	469	(837)	(118)
TOPLAM	2.472	464	2.957	2.278	3.102	5.849
FARK (1-2)	(1.561)	205	(881)	(1.080)	1.715	776

Parantez içindekiler (-) değerlidir.

Kaynak: (Erçel, 1993, 38’den aktaran: Gümüş, 2001, 47)

Bu dönem Özal ve ANAP hükümetinin görevi devraldığı bir dönemdir. İç talebin kısılması ve ihracatın özendirilmesi uygulamaların temel özellikleri olmuştur. Dış ticaretin artmaya başladığı, özellikle IMF ve büyük devletlerin bu zamana kadar görülmemiş kolaylıkları ile dışa açılma programlarının başladığı yıllardır (Oran, 2005 b, 17).

4.2.2.8. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985 – 1989)

Liberal ekonomi kurallarının uygulandığı, ekonominin dışa açıldığı ve yaprak tütünden başlamak üzere bir çok KİT'in özelleştirilmeye başlandığı bir dönemdir.

Çizelge 19: Dış Borç Artışları (1987–1990) (milyon \$)

	1987	1988	1989	1990	TOPLAM
1. Nominal Dış Borç Artışı	8.127	494	1.049	7.284	33.230
2. Nedenleri					
- Cari İşlemler Açığı	806	(1.596)	(961)	2.611	7.100
- Rezerv Artışı	773	1.268	2.731	1.984	8.635
Merkez Bankası	351	588	2.524	1.141	
Ticari Bankalar	422	680	207	843	
- Verilen Krediler	842	607	(390)	(156)	2.130
- Kur Farkları	4.567	(2.088)	(341)	3.124	7.910
- OECD Faiz Ertelemeleri	-	-	-	-	889
- FMS Röfinansmanı ve Borç	-	1.503	430	-	2.603
- Dünya Bankası Pool Fark.	738	(659)	(275)	-	742
- Ödemeler Dengesindeki Net Hata ve Noksan	(506)	515	971	(411)	1.164
TOPLAM	7.220	(450)	(2.138)	7.152	33.182
FARK (1-2)	907	944	(1.109)	132	48

Parantez içindekiler (-) değerlidir.

Kaynak: (Gümüş, 2001, 47)

1985–1990 döneminde ise dış borçlarımız 28.212 milyon dolar artmıştır. 1984 yılı sonunda 20.823 milyon dolar olan dış borçlarımız Çizelge-22'den görüleceği üzere 1990 yılı sonunda 49.035 milyona yükselmiş olup % 135 artmıştır.

1980–1990 dönemini ele aldığımızda dış borçlarımız 15.734 milyon dolar iken on yılda % 220 oranında ve 33.300 milyon dolar artarak 49.035 milyona yükselmiştir. Dış borçların artış nedenlerinden biri dış borç kullanımındaki artış, diğeri de diğer dövizlerin ABD doları karşısında değer kazanmasından kaynaklanmaktadır.

Dünya Bankası üyelerine borç verirken genelde uluslararası para piyasalarını kullanmaktadır. Bankanın kredi anlaşmaları ABD Doları bazında yapılmakta ve banka ödeme günü elindeki dolar dışı dövizleri dolara çevirerek ülkelere vermekte,

geri ödemelerde ise ödemenin yapıldığı para cinsleri ülkelerden talep edilmekte olup Dünya Bankası kendini çapraz kur riskinden koruyup riski borç alan ülkelere bırakmaktadır. Türkiye 1987 yılında dolar olarak aldığını varsaydığı borçlarını çizelgelerinde 4,4 milyar dolar gösterirken aynı borç Dünya Bankasında 6,5 milyar dolar gözükmekteydi (Gümüş, 2001, 49). 2.1 milyar dolarlık fark diğer paraların ABD doları karşısında değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca FMS kredilerinin faiz maliyetlerinin çok yüksek olması nedeniyle Türkiye bu kredilerin maliyetini azaltmak için ABD'nin garantisi ile 1988 yılında 1.503 milyon dolar ve 1989 yılında da 403 milyon dolar kredi sağlamıştır. Dış borç çizelgelerinde yer almayan FMS borçlarını ticari borçlarla değiştirerek çizelgelerinde göstermesi nedeniyle de dış borçlarda 2.603 milyon dolar artış olmuştur (Gümüş, 2001, 49).

Kur farkları dış borç artışında önemli etkenlerin başında gelmektedir Türkiye'nin dış borçlarında; ABD doları dış borçların çoğunluğunu oluşturması nedeniyle ABD doları değer kazandığında Türkiye dış borçlarında dolar olarak azalma, doların diğer paralar karşısında değer kaybetmesi durumunda da artış olmaktadır. 1981–1990 yılları arasında ABD dolarının değerinde meydana gelen değişiklikler nedeniyle borçlarımız net 7,9 milyar dolar artmıştır (Gümüş, 2001, 51). Türkiye'nin 1980–1990 döneminde Çizelge-20'de de görüleceği üzere borçları 33.723 milyon dolar artarken, 22.487 milyon doları faiz ve 27.513 milyon doları da anapara olmak üzere 50 milyar dolar dış borç ödemesinde bulunmuştur.

Çizelge 20: Dış Borç Ana Para ve Faiz Ödemeleri (milyon \$)

Yıllar	Toplam Dış Borç Ödemeleri	Dış Borç Ana Para Ödemeleri	GSMH'ya Oranı %	Dış Borç Faiz Ödemeleri	GSMH'ya Oranı %
1980	2.766	1.627	2.8	1.138	2
1981	2.732	1.289	2.2	1.443	2,4
1982	3.168	1.603	3	1.565	2.9
1983	3.647	2.136	4,1	1.511	2,9
1984	3.493	1.907	3.1	1.586	2,6
1985	3.961	2.208	3,2	1.753	2.6
1986	4.387	2.253	2,9	2.134	2,8
1987	5.074	2.687	3,1	2.387	2,7
1988	6.726	3.927	4,3	2.799	3,1
1989	6.930	4.023	3,7	2.907	2,7
1990	7.202	3.938	2,6	3.264	2,1
TOPLAM	50.086	27.598		22.487	

Kaynak: (Gümüş, 2001,50)

1979 sonundan 1983'e kadar toplam dış borçlarımız 13,8 milyar dolardan 18,4 milyar dolara çıkarken Türkiye yaklaşık borçlarındaki bu artış kadar dışarıya borç faizi ödemiştir (Gümüş, 2001, 51).

Dış borçlarımızı vadelerine göre incelediğimizde toplam dış borçlar içinde kısa vadeli borçların payının arttığını görüyoruz (Bakınız Çizelge-22). 1980 yılında %16 olan kısa vadeli borçların toplam borçlara oranı 1985 yılında %19, 1986 yılında %19,8'e yükselmiştir. 1990 yılında 49.035 milyon dolar olan dış borçların 39.535 milyon doları uzun (%81), 9.500 milyon doları da (%19) kısa vadelidir. Kısa vadeli borçların döviz stoku gerektirmesi nedeniyle oranlarının yüksek olması risklidir. Ayrıca faiz oranları da orta-uzun vadeli borçlara oranla daha yüksek olduğundan bütçeye ek yük getirirler. Orta ve uzun vadeli borçlar 1980 yılında dış borç stokunun %84'üne eşit iken bu oran 1985'de %81, 1986'da %80, 1988'de %84 ve 1990'da %81'dir. Yine 1985 yılında dış borçların %85'inin kamuya %15'inin özel sektöre ait olduğu görülmektedir bu oran 1988'de de aynı olup, 1990 yılında %78,7'si kamu %21,3'ü de özel sektöre aittir. Orta ve uzun vadeli borçlanma içinde kamu sektörünün payı 1981 yılında %92 iken 1985 yılında %95, 1988'de %96 ve 1990

yılında %95,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu, kamu sektörünün dış borçlarının büyüklüğünü gösterir.

Çizelge 21: Dış Borç Stoku (1980 – 1990) (milyon \$)

Yıllar	Toplam Dış Borç	Orta-Uzun Vadeli	Dağılımı %	Kısa Vadeli Borçlar	Dağılımı %	Bir önceki yıla göre Borç Artışı
1980	15.734	13.229	84	2.505	16	2.295
1981	16.627	14.448	87	2.179	13	893
1982	17.858	16.094	90	1.764	10	1.231
1983	18.814	16.533	88	2.281	12	956
1984	20.823	17.643	85	3.180	15	2.009
1985	25.660	20.901	81	4.759	19	4.837
1986	32.206	25.857	80	6.349	20	6.546
1987	40.326	32.703	81	7.623	19	8.120
1988	40.722	34.305	84	6.417	16	396
1989	41.751	36.006	86	5.745	14	1.029
1990	49.035	39.535	81	9.500	19	7.284

Kaynak: (TÜİK, 2006, 600 – 601)

Kısa vadeli borçların ise 1981 yılında % 53'ü kamu % 47'si özel sektöre aittir. Kamu sektörünün payı 1985'de %35, 1988'de %29, 1990'da %9'dur. Özel sektörün payı ise 1985'de %65 iken 1988'de %71'e ve 1990'da da %91'e yükselmiştir. Çizelge 22'de borçlara göre Türkiye'nin dış borç profili (görünüşü) yer almaktadır.

Çizelge 22: Borçlulara Göre Türkiye'nin Dış Borç Profili (milyon \$)

Yıllar	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Toplam Borç	25,660	32,206	40,326	40,722	41,751	49,035
Orta Uzun Vade	20,901	25,857	32,703	34,305	36,006	39,535
Konsolide Bütçe	12,557	15,489	19,161	20,745	21,212	23,659
Diğer Kamu Sek.	7,450	9,417	12,269	12,034	13,188	14,078
Özel Sektör	0,894	0,951	1,273	1,525	1,606	1,798
Kısa Vade	4,759	6,349	7,623	6,417	5,745	9,500
Merkez Bankası	1,646	1,757	2,539	1,830	0,799	0,855
Ticari Bankalar	1,021	1,937	2,873	2,767	3,118	5,373
Özel Kesim Kred.	2,092	2,655	2,211	1,820	1,828	3,272

Toplam Dış Borçlar İçindeki Payı (%)

Orta-Uzun Vade	81,5	80,1	81,1	84,2	86,2	80,6
Konsolide Bütçe	49	48,1	47,6	50,9	50,8	48,3
Diğer Kamu	29	29,2	30,4	29,6	31,6	28,7
Özel Sektör	3,5	3	3,1	3,7	3,8	3,6
Kısa Vade	18,5	19,8	18,9	15,8	13,8	19,4
Merkez Bankası	6,4	5,5	6,3	4,5	1,9	1,7
Ticari Bankalar	4	6	7,1	6,8	7,5	11
Özel Kesim Kred.	8,1	8,3	5,5	4,5	4,4	6,7

Kaynak: (TÜİK, 2006, 600 – 601)

Türkiye'nin dış borçlanması ile ilgili en ciddi değişikliklerden birisi 1989'da yapılmıştır. Hazinesin dış borçlanmayı dış borç servisi ile sınırlandırılması ilkesini titizlikle uygulaması neticesinde dış borç/GSMH oranı düşmeye başlamıştır. Dış borç yükü ve dış kredibilite (güvenirlilik) açısından olumlu olan bu gelişme, iç denge açısından benzeri önlemlerin alınmaması nedeniyle bu kez iç borçlarda yükselme olmuştur (Tandırcıoğlu, 2000, 8). Sonuç olarak Türkiye'nin dış borçları 1980 -1990 döneminde 33,7 milyar dolar artarak 49,035 milyon dolara ulaşmıştır.

4.2.2.9. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990 – 1994)

1990 Yılında Türkiye'nin dış borçları 49.035 milyon dolardır. Türkiye'nin dış borç artışı 1990'lı yıllarda artarak devam etmiştir. 1991 Yılında 50.489 milyon dolar

olan dış borçlarımız % 9,2'lik artışla 1992'de 55.592 milyon dolara, 1993'te 12 milyar dolarlık bir artışla 67.356 milyon dolara yükselmiştir. 1994 krizinde kısa vadeli özel sektör borçlarında meydana gelen azalma nedeniyle dış borç stokunda 1.755 milyon dolarlık bir düşüş olmuştur. Ayrıca kriz döneminde Türkiye'nin kredibilitésinin düşmesi ve dış borçlanma olanaklarının azalması nedeniyle artış olmamış, kamu açıkları iç borçlanma ile finanse edilmiştir.

Dış borçların vade yapısını incelediğimizde vade yapısının bozulduğunu ve kısa vadeli borçların oranının arttığını görüyoruz, 1990 yılında 9.500 milyon dolar olan kısa vadeli dış borçlarımız 1991 yılında 9.117 milyon dolara gerilemiştir. Toplam dış borç içinde kısa vadeli borçların oranı % 18'dir. Bu oran 1992'de % 23, 1993'de % 28'e yükselmiştir.

4.2.2.10. Ara Dönem (1994 – 1995)

1993 yılına gelindiğinde ihracatımız da büyük bir artış gözlemlenmezken ithalatımızda önemli bir artış gerçekleşmiştir. Bu dönem ihracatımız 15.3 milyar dolar, ithalatımız ise 29.4 milyar dolar olmuştur (TÜİK, 2006, 413). İç talepteki canlanma ile artan ithalat sonucu cari işlemler dengesi 6.4 milyar dolar açık verir. Borç stoku büyük bir artışla 68 milyar dolar düzeyine çıkar. Yatırımların sadece 5 milyar dolar olduğu bir yılda alınan bu borçların kalkınma amaçlı olmadığı açıktır. Eski borçların finansmanında kullanılan yeni dış borçlar 1994 krizinin temellerini oluşturmuştur denebilir.

Çizelge 23: Dış Borç Stoku (milyon \$)

	TOPLAM	KISA VADELİ	ORTA VE UZUN VADELİ
1991	50,486	9,117	41,372
1992	55,592	12,660	42,932
1993	67,356	18,533	48,823
1994	65,601	11,310	54,291
1995	73,278	15,701	57,577

Kaynak: (TÜİK, 2006, 600 – 601)

1994 yılında yaşanan kaos ortamı hükümet tarafından alınan yüksek oranlı devalüasyon ve ekonomik politikalar ile aşılmaya çalışılmıştır. 1994 ve 1995 yıllarında ihracat %18 ve %19.5 artmıştır.

4.2.2.11. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 – 2000)

5 Nisan kararlarından sonra bir canlanma emaresi gösterse de 1997 yılında Uzak Doğu Asya ve takiben de Rusya ve Brezilya'da yaşanan ekonomik kriz ülkemizi etkilemiştir. Henüz bu krizlerin etkileri sürerken 1999 yılında yaşanan Marmara ve Düzce depremleri ile yeniden sarsılmıştır. 1999 yılı sonunda Merkez Bankasının ve Hazine Müsteşarlığının düzeltme çabaları gösterdikleri gözlenir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerine kadar hazırlanan bu para programının kararlı bir şekilde uygulandığı görülür (İnce, 2001, 217). Kısaca döviz kurunun 'çıpa' olarak kullanılması üzerine kurulan bu politika enflasyonun düşürülememesi, TL'nin aşırı değerlenmesine bu da ihracatın olumsuz yönde etkilenmesine sebebiyet verir. Dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı önemli boyutlara ulaşır (Tokgöz, 2004, 282).

1990 yılında 49 milyar dolar olan dış borçlarımız on yıl sonra 118 milyar dolara ulaşmıştır (Bakınız Çizelge-23). Kuruluşundan 1990 yılına kadar bütün faaliyetlerini 49 milyar dolar borçla 65 yıl boyunca yürüten Türkiye'nin on yılda borçlarının 65 milyar dolar artması düşündürücüdür.

Çizelge 24: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yıllarındaki Ekonomik Göstergeler

	1996	1997	1998	1999	2000
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (Milyon \$)	79.386	84.234	96.264	103.125	118.503
Kısa vade	17.072	17.691	20.774	22.921	28.301
Orta-uzun vade	62.314	66.543	75.490	80.204	90.202
DIŞ BORÇ STOKU GSMH'YA ORANI (%)					
Toplam	43,2	43,8	46,6	55,7	59,3
Kısa Vade	9,3	9,2	10,1	12,4	14,2
Orta-Uzun Vade	33,9	34,6	36,5	43,3	45,1
FİNANSAL GÖSTERGELER (%)					
Toplam dış borç stoku / İhracat (FOB)	341,8	320,8	356,9	387,9	426,7
Dış borç servisi / GSMH	6,2	6,5	8,0	9,9	11,0
Dış borç servisi / İhracat (FOB)	49,2	47,3	61,2	68,9	79,0
Özel sektör/İhracat (FOB)	115,5	127,8	161,5	186,6	200,9
Faiz / GSMH	2,3	2,4	2,3	2,9	3,2
Faiz / İhracat (FOB)	18,1	17,5	17,8	20,5	22,7
MAKRO EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER (Milyon \$)					
GSMH (Milyon \$)	183.601	192.383	206.552	185.267	200.002
İhracat (FOB) (2) (3)	23.225	26.261	26.973	26.587	27.775
İthalat (CIF) (3)	-43.627	-48.559	-45.922	-40.671	-54.503
Cari İşlemler Dengesi (3)	-2.437	-2.638	1.985	-1.336	-9.823
TCMB Rezervler (BRÜT)	16.273	18.419	19.721	23.177	22.172
TCMB Rezervler (NET)	17.614	19.513	20.726	24.183	23.153
Dış Kredi Kullanımları (3)	6.048	9.905	11.505	11.842	20.898
Dış Borç Servisi (3)	11.418	12.418	16.504	18.313	21.939
Anapara	7.218	7.830	11.690	12.866	15.638
Faiz	4.200	4.588	4.814	5.447	6.301

Kaynak: (Hazine Müsteşarlığı, 2007)

4.2.2.12. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001 – 2005)

Koalisyon hükümetinin hazırladığı bir plandır. Özellikle 58 nci hükümet ile beraber mali yapının bozukluğunun düzeltilmesi için bir çaba harcandığı görülür. Sürdürülebilir bir büyüme ortamının oluşmasına katkıda bulunacak, enflasyonla mücadeleyi destekleyecek ve kamu borç stokunu makul seviyelere çekmeye yetecek düzeyde faiz dışı fazla verme politikasına yürütülmeye çalışılmıştır. Özelleştirmeler yapılmaya başlanmıştır (Tokgöz, 2004, 293).

Sekinci Kalkınma Planı hedefleri Kasım 2000 bankaların batması ile oluşan kriz ile aslında bir bakımdan ortadan kalkmıştı. Ocak 2001 yılına gelindiğinde ilk

ihalede % 67 ile hazine borçlanabilmiştir. Şubat 2001 yılı itibari ile Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında Milli Güvenlik Kurulunda yaşanan kriz ağır bir ekonomik kriz ile sonuçlanmıştır (Tokgöz, 2004, 295–296).

Bu dönemde ekonomini iyileşmesi için gösterilen çabalar önemlidir. Dışardan Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş'in görevlendirilmesi, Siyasi Partilerin içteki durumları, ABD'nin büyük bir terörist saldırıya uğraması gibi olaylar bu dönemde yaşanmıştır.

2001 yılında 2000'e göre dış borç stokunda 5 milyar dolar azalma, kısa vade dış borçlanma da %42.4 oranında bir azalma ile 16.403 milyar dolar olmuştur. Ancak 2002 yılında dış borç stoku yeniden 130.092 milyar dolar olmuştur. 2001 yılı sonu itibari ile %9-10 küçülen ekonomi, GSMH'nın % 13'üne ulaşan işsizlik, vergi gelirlerini aşan iç borç ve dış borç ödemeleri, toplanamayan vergiler, kontrol edilemeyen fiyat artışları vb. (Kızılot, 2002, 95). 2001 yılında 24.623 milyar dolarlık dış borç servisi yapılırken, bunun 17.489 milyarı anapara, 7.134 milyar doları ise faiz olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2006, 593).

Çizelge 25: 2001 – 2005 Yıllarının Ekonomik Göstergeleri

	2001	2002	2003	2004	2005
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (Milyon \$)	113.592	129.720	144.319	160.835	168.849
Kısa Vade	16.403	16.424	23.013	31.880	37.103
Orta-Uzun Vade	97.189	113.296	121.306	128.955	131.746
DIŞ BORÇ STOKU GSMH'YA ORANI (%)					
Toplam	78,0	71,7	60,3	53,7	46,8
Kısa Vade	11,3	9,1	9,6	10,6	10,3
Orta-Uzun Vade	66,7	62,6	50,7	43,1	36,5
FİNANSAL GÖSTERGELER (%)					
Toplam Dış Borç Stoku / İhracat (FOB)	362,5	359,7	305,4	254,6	229,8
Dış Borç Servisi / GSMH	16,9	15,9	11,6	10,2	10,1
Dış Borç Servisi / İhracat (FOB)	78,6	80,0	58,9	48,3	49,8
Özel Sektör/İhracat (FOB)	137,7	122,3	106,8	103,9	116,0
Faiz / GSMH	4,9	3,5	2,9	2,4	2,2
Faiz / İhracat (FOB)	22,8	17,8	14,8	11,3	10,8
MAKRO EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER (Milyon \$)					
GSMH (Milyon \$)	145.693	180.892	239.235	299.475	360.876
İhracat (FOB) (2) (3)	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476
İthalat (CIF) (3)	-41.399	-51.554	-69.340	-97.540	-116.774
Cari İşlemler Dengesi (3)	3.393	-1.521	-8.036	-15.601	-22.603
TCMB Rezervler (BRÜT)	18.787	26.807	33.616	36.009	50.515
TCMB Rezervler (NET)	19.799	28.071	35.162	37.643	52.429
Dış Kredi Kullanımları (3)	23.931	28.124	16.324	22.827	34.018
Dış Borç Servisi (3)	24.623	28.852	27.811	30.480	36.612
Anapara	17.489	22.450	20.824	23.338	28.653
Faiz	7.134	6.402	6.987	7.142	7.959
Kişi Başına GSMH Büyüme Oranları	-11,1	6,4	4,2	8,2	7,2

Kaynak: (Hazine Müsteşarlığı, 2007)

2002 yılında ise 28.6 milyar dolarlık dış borç servisi yapılırken bunun 22.3 milyar doları anapara, 6.4 milyar dolarının faiz olduğu görülür.

2001 - 2005 yılı itibarı ile Türkiye'nin dış borç stoku 171 milyar dolara yükselirken, GSMH'ya oranı ise %78 seviyesinden %47 lere gerilemiştir.

4.2.2.13. Ara Dönem (2005 – 2006)

1999 yılında Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin AB üyeliğine aday bir ülke olduğuna ve diğer aday ülkeler gibi desteklenmesine karar verilmiştir. 2001 yılı Ekim ayında ise Türkiye'den AB'ye ekonomik ve sosyal uyumuna yönelik, katılım öncesi mali yardımların programlanmasına bir çerçeve oluşturacak bir kalkınma programı hazırlamasını talep etmiştir. Aynı talep 2002 ve 2003 yılları ilerleme raporlarında da yapılmıştır. Kurumsal bağımlılık yolu ile ahtapotun uzanan kolları gibi... (Manisalı, 2004, 8).

Çizelge-25'te büyüme oranlarına bakıldığında kesintisiz büyüme cari işlemler bilançosunda açık ile beraber, bu süreçte açığın finansman ihtiyacının ötesinde bir dış kaynak girişi ve artan dış borçlanma ortaya çıkarmıştır (Sönmez, 2006, 147).

2002 seçimleri ve 58 nci hükümet ile başlayan atılım döneminde dış borç servisinin 24 milyar dolar civarında seyretmesi engellenememiştir. Bu dönem için Sinan Sönmez'in tespitlerine göre, dış borçlanma süreklilik kazanmış, artan borçlanma ile dış borç servisi ve net transfer süreklilik kazanmıştır. Yatırımlar ise denilebilir ki 'yabancı sermaye' ya da 'dış borçlanmaya' devredilmiştir (Ekzen, 2006,187). Özel sektör yatırım paylarını arttırmaya devam etmiştir.

Çizelge-25'te görüleceği üzere; Türkiye'nin 2003 başında, yani AKP iktidarının ilk aylarında, toplam dış borç stokunun 130 milyar dolar olduğu görülmektedir. En son veri dönemi olan (Çizelge-26) 2007 birinci çeyreğine göre toplam dış borç stoku 213 milyar dolara ulaşmış, yani Türkiye'nin dış borç stoku üç buçuk sene içerisinde toplam 83 milyar dolar artış göstermiştir. Söz konusu dolar bazında borçta ki büyüme, milli gelirin reel artış hızını aşmaktadır (Yeldan, 2007).

4.2.2.14. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007 – 2013)

1 Temmuz 2007 sayılı mükerrer resmi gazetede yayınlanan dokuzuncu beş yıllık kalkınma planı vizyonu aynen şöyledir;

2007–2013 dönemine ilişkin uluslararası gelişmeler ve temel eğilimler doğrultusunda, Türkiye ekonomisine ilişkin geçmiş dönemdeki gelişmeler ile mevcut ekonomik ve sosyal gelişmeler dikkate alınarak hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planının vizyonu, “istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2006).

Çizelge 26: 2005 ve Sonrası Yılların Ekonomik Göstergeleri

	2005	2006	2007 Q1
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (Milyon \$)	168.849	207.436	213.441
Kısa Vade	37.103	42.046	36.898
Orta-Uzun Vade	131.746	165.390	176.543
DIŞ BORÇ STOKU GSMH'YA ORANI (%)			
Toplam	46,8	51,9	
Kısa Vade	10,3	10,5	
Orta-Uzun Vade	36,5	41,4	
FİNANSAL GÖSTERGELER (%)			
Toplam Dış Borç Stoku / İHRACAT (FOB)	229,8	242,6	237,1
Dış Borç Servisi / GSMH	10,1	12,8	
Dış Borç Servisi / İhracat (FOB)	49,8	44,9	47,3
Özel Sektör/İhracat (FOB)	116,0	142,7	140,5
Faiz / GSMH	2,2	2,0	
Faiz / İhracat (FOB)	10,8	9,4	11,1
MAKRO EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER (Milyon \$)			
GSMH (Milyon \$)	360.876	399.673	
İhracat (FOB) (2) (3)	73.476	85.502	90.005
İthalat (CIF) (3)	-116.774	-138.295	-143.584
Cari İşlemler Dengesi (3)	-22.603	-31.654	-32.072
TCMB Rezervler (BRÜT)	50.515	60.912	63.036
TCMB Rezervler (NET)	52.429	63.285	65.408
Dış Kredi Kullanımları (3)	34.018	51.075	52.096
Dış Borç Servisi (3)	36.612	38.388	42.608
Anapara	28.653	30.317	32.645
Faiz	7.959	8.071	9.963

Kaynak: (Hazine Müsteşarlığı, 2007)

Temel İlkeler

Bu vizyona ulaşılırken aşağıdaki ilkeler temel alınacaktır:

- Ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara bütüncül bir yaklaşım esastır.*

- b. *Toplumsal diyalog ve katılımcılık güçlendirilerek, toplumsal katkı ve sahiplenmenin sağlanması esastır.*
- c. *İnsan odaklı bir gelişme ve yönetim anlayışı esastır.*
- ç. *Rekabetçi bir piyasa, etkin bir kamu yönetimi ve demokratik bir sivil toplum gelişme sürecinde birbirini tamamlayan kurumlar olarak işlev görecektir.*
- d. *Kamusal hizmet sunumunda; şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, verimlilik ve vatandaş memnuniyeti esastır.*
- e. *Devletin ticari mal ve hizmet üretiminden çekilerek, politika oluşturma, düzenleme ve denetleme işlevlerinin güçlendirilmesi esas olacaktır.*
- f. *Politikalar oluşturulurken kaynak kısıtı göz önünde bulundurularak önceliklendirme yapılacaktır.*
- g. *Uygulamanın vatandaşa en yakın birimlerce yapılması esastır.*
- h. *Toplumsal yapımızın ve bütünlüğümüzün ortak miras ve paylaşılan değerler çerçevesinde güçlendirilmesi esastır.*
- i. *Doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması esastır.*

5. DİŞ BORÇ YÖNETİMİ VE TÜRKİYE

Dış borç yükü hem yaşayan nesiller üzerinde, hem de sonraki nesiller üzerinde bir yük oluşturmaktadır. Dış borç yönetimi ile bu yükün hafifletilebileceği kabul edilmektedir. Dış borç yönetimi, para politikası ve maliye politikası araçlarının bir arada ve uyumlu bir şekilde yürütülmesi ile sağlanabilir. Temel amaç ekonomik dengenin sağlanması ve devam ettirilmesidir.

İdeal devlet düşünüldüğünde devletin kamu hizmetlerinin yerine getirmesinden sorumlu olduğu ve belli bir dönem için yapacağı giderler ile bunların nasıl finanse edileceğine dair hazırlanan bütçelere uyması gerekmektedir. Ancak, dünya uygulamalarına tarihsel süreçte baktığımızda, 1929 yılında ortaya çıkan Ekonomik Buhran sonrasında gelişen müdahaleci ve bunun gerektirdiği bütçe açıklarının giderilmesi yönünde uygulamalar görülmektedir. Özellikle birçok ülke bu uygulamalarda ipin ucunu kaçırmış ve sıkı mali politikalar uygulamaya koymuştur.

Dış borç yönetimi adı ile de adlandırılan bu önlemler, çok genel anlamıyla devletin çeşitli makro ekonomik hedeflere ulaşabilmek amacıyla borcun miktar ve bileşiminde değişiklikler yapılmasıdır. Dış borç yönetimi devletin sadece bütçe açığını gidermek amacıyla borçlanma işlemlerini yapmasını değil, aynı zamanda ülkede ekonominin yönetimini ve piyasayı da kontrol etmesidir. Bu nedenle dış borç yönetimi sadece mali açıdan yönetimi değil aynı zamanda ekonomik yönetimi de içermektedir. Dolayısıyla borç yönetimi oldukça karmaşık, zaman zaman birbiri ile de çelişebilecek birçok iktisat ve maliye politikası araçlarını bir arada ve ustalıkla kullanılmasını gerekli kılan bir yönetim sanatıdır (Orbay, 2004, 106).

Dış borç yükü ve bu borçların sınırlandırılması günümüzde ülkelerin ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Artık kabul edilen husus dış borçların belli bir sınırı olması gerekliliğidir. Ekonomik anlamı ile dış borç yükü, alınan borçların kullanımı ile ilgilidir. Alınan borçlar verimli üretken yatırımlar için kullanıldığı takdirde, bunun ilerleyen yıllarda faiz ve anapara ödemelerinde kolaylık sağlayacağı bilinmektedir. Eğer, devletin sağladığı dış borçlar tüketim harcamalarına gitmekte ise, bu durumda borçların ödenmesinde ekonomik güçlükler ortaya çıkmaktadır. Dış borçların verimli bir şekilde kullanılacağını varsaysak bile bunun her zaman gerçekleşmediği bilinmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin borçlanmaya karşı önlem almaları hayati önem taşır. Ülkemizde de yaşandığı gibi milli dış borç tutarının giderek yükseldiği bir süreçte borçlanmayı sınırlamamak ilerde oluşabilecek bir krizi peşinen kabul etmek demektir.

Dolayısıyla dış borç yönetimi, ekonominin içinde bulunduğu koşulları da dikkate alarak borç yapısının düzenlenmesi demektir. Dış borçlanmaya gidilirken hangi piyasalardan ve hangi koşullarda borçlanılacağı da borç yönetimi içindedir. Dış borç yönetimi ilkeleri kesin olmalıdır. Bu ilkelerin başında da borç yönetimi ekonomiye en az zarar fakat maksimum faydayı sağlamakla gelir (İnce, 2001, 46).

Borç veren ülkeler düşünüldüğünde çoğu zaman borç veren ülkeler ekonomilerini yönlendirmek isterler ve kendi çıkarlarına yönelik yatırımları özendirirler. Buna Türkiye de yaşanmış bir örneği vermek konuyu daha iyi açıklayacaktır. Ek'te verilen bu alıntı Kemal Kurdaş'ın Türkiye Bilimler Akademisinin Akademi Forumu dizisinden alınmıştır (2002, 55–61).

Ülkemizde borçların yönetimi için koordinasyonu ve yürütülmesi için gerekli mevzuat mevcuttur (4749 Sayılı Kanun, (2004) ve Borç ve Risk Yönetiminin..., 2004). Hazine'nin çalışmasına yönelik yapılacak işler ayrıntılı yazmış olsa da bunun mevzuat ile çözülebilecek bir durum olmadığı da açıktır.

Türkiye'nin son durumuna bakıldığında özellikle AKP hükümetleri tarafından dış borcun sürdürülebilirliğinin sağlanabildiği ve bir sorunun olmadığı gibi bir havanın yaratıldığı görülmektedir. Bu yanıltan bir an önce dönülerek acilen; dış borç artış hızını yavaşlatıp, vadeyi uzatıp, sağlanan kaynakları, toplumsal ve ekonomik yapı değişikliği sağlayarak yatırımlar ve projeleri hayata geçirmelidir. Bunu sağlamanın yolu, cari işlemler açığını azaltacak önlemlerin yaratılarak, Türk parasının faizi ile dış değeri arasındaki uyumsuzluğun giderilmesidir. Bir paranın hem yabancı paralara karşı değer kazanması hem de faizinin çok yüksek olması, bırakın finansman ülkelerini, mantığa aykırıdır (Akgüç, 2007).

6. BAĞIMSIZLIK VE DIŞ BORÇLARIN ETKİLERİ

Bu bölümde bağımsızlığın tanımı ve dış borçların etkileri açıklanmıştır.

6.1. Türkiye Cumhuriyetinin Bağımsızlığı

Toplum üyelerinin genel davranışlarını saptayan, toplumun tarihinin biçimlendirdiği toplumsal geleneklerdir. Topluca incelendiği vakit, iki toplum üyelerinin davranış ayrılıklarının bu iki toplumun farklı tarihlerinden doğduğu görülür (Childe, 2006, 165). Ülkemiz tarihini inişler çıkışlar olsa da hep bağımsızlık üzerine kurmuştur. Bu bağımsızlık ekonomik açıdan da bağımsızlık ile bir arada gelmiştir.

Ülkemizin bir diğer ihtiyacı da bugüne kadar gelen bilgisizlikle savaştır. Elde hammadde ve işgücü olması yeterli değildir. Bilimsel bilgi birikimi de gereklidir (Tuncay, 1996, 223). Bağımsızlığın elde edilmesi ve sürdürülmesi için bunu gören Mustafa Kemal Atatürk önce Ekonomi ile başlayarak bu devrimlerini sırayla uygulayacaktır.

Mustafa Kemal 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İktisat Kongresi açış konuşmasında bu başlangıcın önemini şöyle anlatır:

“Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferle taçlandırılmazlarsa, husule gelen zaferler sürekli olamaz, az zamanda sönerler. Bu nedenle, en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi temin edebildiği ve daha edebileceği faydalı sonuçları muhafaza için iktisadiyatımızın, iktisadi egemenliğimizin güvenlik altına alınması, sağlamlaştırılması ve genişletilmesi lazımdır. Geçmişte ve özellikle Tanzimat devrinden sonra, yabancı sermaye memlekette seçkin bir mevkie malik oldu. Ve ilmi manasıyla denilebilir ki; devlet ve hükümet yabancı sermayenin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medeni millet gibi yeni Türkiye de buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptıramaz... Efendiler, görülyor ki bu kadar kat'i ve yüksek bir askeri zaferden sonra dahi barışa kavuşmamızı engelleyen sebepler, doğrudan doğruya iktisadidir. Çünkü, bu devlet, bu millet iktisadi egemenliğini temin ederse, o kadar kuvvetli temel üzerine yerleşmiş ve yükselmeye başlamış olacaktır. Ve artık bunu yerinden kımıldatmak mümkün olamayacaktır. İşte, düşmanlarımızın, hakiki düşmanlarımızın muvafakat ve bir

türlü rıza gösteremedikleri budur.” diyerek günümüze taşımıştır (Tunçkanat, 2001, 9).

Lozan görüşmelerinin kesilmesinden iki hafta sonra yapılan bu konuşmada Türk Devletin karşılaştığı güçlüklerle ve bunlardan çıkış yollarını işaretlerle düşmanların gerçek niyetlerini ortaya koyuyordu.

Mustafa Kemal, kapitülasyonların her türüsüne karşı idi. 23 Şubat 1921 tarihinde başlayan Londra Konferansına Anadolu Hükümeti adına katılan Dışişleri bakanı Bekir Sami Bey’in Fransız ve İtalyanlar ile yapılan imtiyaz anlaşmalarının sonrası 9 Haziran 1921’de Fransız Hükümeti’nin temsilcisi olarak Ankara’ya gelen Bay Franklen Buyon’a tam bağımsızlıktan ne anladığını şöyle açıklıyor:

“Tam Bağımsızlık elbette siyasal, parasal (mali), ekonomik, yargısal, askeri, kültürel ve diğer her hususta tam bağımsızlık, tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulus ve memleketin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir” (Bek, 2005, 573).

Bu sözlerde tanımlanan bağımsızlığın Fransız temsilci tarafından kabul edilmesi ancak Türk – Yunan orduları arasında 22 gün süren kanlı Sakarya Meydan Savaşı ile mümkün olduğu ise durumun diğer bir boyutudur.

Ülkelerin Bağımsızlık kavramları ülkelere göre biraz farklılıklar gösterse de genel açıdan bakıldığında şu noktalar ön plana çıkmaktadır.

Atatürk’e göre esas olan “tam bağımsızlığın (istiklal-i tam)” kazanılmasıdır. Bağımsız olmayan bir ulus ancak uşak düzeyindedir.

“ Yabancı bir devletin koruyuculuğunu ve yardımını kabul etmek insanlık niteliğinin yokluğunu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir... Türk’ün haysiyet ve onuru ve yeteneği çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun, daha iyidir. O halde ya istiklal ya ölüm” (Bek, 2005, 48)

Atatürk tam bağımsızlığın öğelerini yukarıda belirtmişti; Tam Bağımsızlık siyasal, parasal (mali), ekonomik, yargısal, askeri, kültürel ve diğer her hususta tam bağımsızlık, tam özgürlük demektir ve Bu sayılanların herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulus ve memleketin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir.

Atatürk, bağımsızlık bilincinin gelecek nesillere aktarılmasını da düşünmüştü. Kendi kurduğu Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nce yazılan ve 1931-1941 yılları arası okullarda okutulan tarih kitabında, Osmanlı’nın Batı’ya karşı askeri olarak üstün olduğu sürede, aynı zamanda ekonomik ve bilimsel olarak da üstün olduğu gerçeğini özellikle vurgulamış; çöküşün askeri alandan önce ekonomik, bilimsel ve teknolojik alanlarda başladığını açık ve kesin biçimde ortaya koymuştur. 1949 yılında Milli Eğitim’e egemen olan Amerikalı uzmanlar bunları bize çoktan unutturdular (Özakıncı, 2005, 348).

Atatürk’e göre Her ulus, başka bir ulusla işbirliği yapmak zorunda kalabilir ve bu doğaldır. Tam bağımsızlık kazanıldıktan sonra bu ilkelere aykırı olmamak üzere, ileri devletlerden yardım istenebilir:

“Ulusumuz insani modern amaçları kutsal bilir ve fen, sanayi ve ekonomik durum ve ihtiyaçlar takdir eder. Öyle ise devlet ve ulusumuzun iç ve dış bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak koşulu ile... memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi bir devletin fenni, ekonomik, sanayi yardımını hoşnutlukla karşılarız.” (Bek, 2005, 137).

Öyle ise devletlerarası hukuk kurallarına denklik, karşılılık esaslarına uyulmak üzere, bir devlet bir başka devletten yardım veya dayanışma isteyebilir.

Atatürk dış siyasetinde de ittifaklardan uzak durmuştur. Batı devletleriyle işbirliği, dostça ilişkileri arzu etmiş fakat beraber başa baş ittifak etmeyi hiç düşünmemiştir (Aras, 2007, 202). Alınan bir borç karşısında getirilen dayatmaların kabul edilmesini düşünmek bile mümkün değildir.

Yine Atatürk’ün bağımsızlığın önemini 1928 yılında şöyle açıkladığı görülür.

“Bağımsızlık ve özgürlüklerini her ne pahasına ve her ne karşılığında olursa olsun zedeleme ve kısıtlamaya asla hoşgörölü davranmamak; bağımsızlık ve özgürlüklerini bütün anlamıyla koruyabilmek ve bunun için gerekirse, son bireyinin son damla kanını akıtarak insanlık tarihini şanlı örnek ile süslemek; işte, bağımsızlık ve özgürlüğün gerçek niteliğini, geniş anlamını, yüksek değerini, vicdanında kavramış milletler için temel ve ölmez ilke.! Ancak bu ilke uğrunda her türlü özveriyi, her an yapmaya hazır milletlerdir ki, devamlı olarak insanlığın değer verilışine ve saygısına layık bir topluluk olarak düşünölebilirler.” (Kocatürk, 2005, 141).

Türkiye Cumhuriyeti’nin bağımsızlığı bizim elimizdedir. Osmanlı Tarihi’ni çocuklarımıza Amerikalıların istediğı gibi meydan muharebeleri tarihi olarak değil de Atatürk döneminde olduğı gibi gerçek yönüyle öğretmeliyiz. Bağımsızlığımızı istiyorsak çocuklarımıza gerçekleri öğretmeliyiz. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı ile aynı güçler, aynı nedenler, aynı yöntemler ve aynı biçimde yıkılışın eşiğindedir (Özakıncı, 2005, 370).

6.2. Dış Borçların Etkileri

Devlet borçlarının, borç yönetimine, borçların bileşimi ve ödenmesine bağılı olarak ekonomi yapı üzerinde çeşitli etkileri olduğı açıktır. Borçlanmanın özellikle ekonomik kalkınmada doğru kullanılması durumunda pozitif etki yarattığı kuşku götürmez. Bu borçlanma doğru kullanılmadığında ise ters etki yaratır. Borcun ekonomik kalkınmada etkili olabilmesi için kalkınma amacına uygun kullanılmalıdır.

Dış borçlanmanın yarattığı etkiler aşağıdaki alt başlıklarda açıklanmıştır.

6.2.1. Ekonomik Kalkınmaya Etkisi

Kalkınma çabası içinde olan gelişmekte olan ülkeler için dış kaynak özellikle yakın geçmiş ve günümüzde büyük önem kazandı. Sermaye gereksinimleri için gelişmiş ülkelere başvuran bu ülkeler yarattıkları borç yükünü geri ödemesi geldiğinde büyük güçlüklerle karşı karşıya kaldılar.

İdealde ülke gereksinimlerini kendi kaynakları ile karşılamalıdır. Ancak ülkelerin kalkınmışlık düzeylerindeki fark ve kaynakların eşit olmayan dağılımı ülkelerin sahip olduğu yurtiçi kaynaklarını kullanamamaları veya verimsiz kullanmalarına sebebiyet verir. İlaveten gelişmekte olan bu ülkelerin teknoloji, sermaye ve nitelikli insan gücü yetersizlikleri bu ülkeleri dış kaynak arayışına sürükler (Orbay, 2004, 52).

Bir ülkenin sermaye birikiminin eksikliğini ek bir girdi gibi dış borçlanma yükseltir. Artan bu sermaye birikimi ise yatırımları dolayısıyla büyüme oranını arttırır. Bu artış gelir düzeyini ve yaşam standardını da arttırır. Artan gelir düzeyi ile enflasyon ve ithal mallar artar. Burada zarar görmeden dış borcun kullanılmasının tek çaresi alınan dış borcun verimli kullanılmasıdır.

Dış borç devlete gelir sağlamak amacıyla kullanıldığı gibi dış ticaret açığını kapatmak için de kullanılır. Alına bu kredilerin özellikle ülkeye döviz girişi sağlayacak alanlarda rekabet gücü yüksek ve verimli alanlarda değerlendirilmesi önemlidir.

Dış kredilerde diğer bir önemli konuda emme (massetme) kapasitesidir. Bu kapasite sermayeyi verimli kullanabilme yeteneği olup; tasarrufların yatırımların genişletilmesinde kullanılabilmesi buna bağlıdır. Bu kabule göre dış borçlanma ekonomide verimlilik var ise yapılmalıdır. Her yeni yatırımın üretim hacminde ki katkısı azalarak devam eder. Hatta bir noktada üretim artışının reel değeri borcu ödemedede gerekli ana para ve faiz toplamının altına düşebilir (Orbay, 2004, 53) .

Gelişmekte olan ülkelere bakıldığında emme kapasitelerinin düşük olduğu görülmektedir. Nedenlerine bakıldığında ise;

- Tamamlayıcı diğer üretim faktörlerinin (işgücü ve girişimciler) yetersiz olması,

- Yapılan yatırımı verimli kılacak altyapı tesislerinin (ulaştırma, haber ve enerji gibi) yetersizliği

- Yatırımın iç piyasaya yönelik yapılması durumunda iç piyasanın darlığı ön plana çıkmaktadır.

Özellikle kısa dönemlerde yapılan borçlanmada verimlilik düşmekte ve emme kapasitesi çok sınırlı olmaktadır. Fakat orta ve uzun vadede borçlanmalarda işgücü eğitici programları ve altyapı tamamlamaları ile bu verimliliği azaltıcı kısıtlamalar yumuşatılabilir.

Dış borçlanma, borçlanan ülkelerde üretim faktörleri ile arzında da etkisi vardır. Alınan dış borç ithalat için kullanılıyorsa fiyatlarda düşme, sermaye olarak kullanılıyorsa kullanılmaması durumuna göre emek, toprak ve girişimci oranında düşme olacağına fiyatlarda artma etkisi gösterir.

Eğer devlet dışarıdan borç alırsa ülkenin döviz açığı azalır, böylece döviz kuru düşer ve ülkenin parası değer kazanır. Eğer arz talebe ulaşır ise de talep nedenli fiyat artışı azalarak dış borçlanma kaynaklı deflasyonist etki yaratılmış olur.

6.2.2. Gelir Dağılımına Etkisi

Dış borçlanma genel olarak gelir arttırıcı gibi gözüktse de ödeme yıllarında gelir azaltıcı bir yük oluşturur. Gelecek yılların harcamalarında kısıntı yapılmasına neden olur. Dış borç yapılması ile beraber borcun ödenmesi sırasında toplumun bir kısmına ödenen faiz ödemesi ile genelden alınan vergilerin sonucu yaratılan fayda veya maliyet, toplumun gelir dengesinde etkili olmaktadır.

Faiz elde edenler, vergi ödeyenlerden farklı ve varlıklı bir grup olduğundan gelirin yeniden paylaşımı ile ilgili olarak önemli etkileri ortaya çıkar. Geleceğin üretim olanakları, dış borçların geleceğe daha az sermaye malı bırakacak ve sınırlanmış bir sermaye birikimi politikası güdüldüğünde etkilenecektir (Orbay, 2004, 55).

Devletlerin dış borçlanması, nesiller itibarıyla geliri yeniden dağıtıcı etki yaratabilmektedir. Alınan borç bugünkü nesile yönelik olmasına rağmen gelecek nesilleri de uygulanan politikaların başarısına göre az veya çok etkileyecektir.

6.2.3. Üretim Faktörlerine Etkisi

Mal ve Hizmet arzında diğer faktörler nazarında bir artış oluşturacağından fiyat artışlarında azaltıcı bir etki yaratacaktır. Eğer dış borç, sermaye yatırımlarına yönlendiriliyor ise; daha önceki sermaye, doğal kaynak, emek ve girişimci oranında düşüş görülebilecektir. Dolayısıyla bu faktörlerin fiyatlarında yükselme eğilimi olacaktır(Orbay, 2004, 55).

6.2.4. Döviz Kurlarına Etkisi

Döviz kurlarının sabit olması durumunda, ihracata göre ithalatın nisbi olarak azalması nakdi satın alma gücünü ve talebini artıracaktır. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik koşullarda esneklik olmaması durumunda iç fiyat ithalat fiyatına göre artacaktır.

Döviz kurlarının dalgalı olması durumunda, dış ticaret bilânçosunun fazlalık vermesi yabancı para değerinin ulusal paraya göre değer kaybetmesine yol açar.

İki durumda da dış ticaret bilançosu fazlalık veriyor ise, ticaret hadleri önem kazanmaktadır. Ticaret hadlerinin az gelişmiş ülke lehine dönmesi gelişmiş ülkelerden, ülkeye sermaye akımının girmesi gibi bir sonuç doğurmaktadır. İhraç maddelerindeki fiyat artışları ülkenin ihracat gelirlerini arttıracak dolayısıyla kalkınma için gerekli olan sermaye mallarını satın alma olanağı da artacaktır (Orbay, 2004, 56).

6.2.5. Politik Etkileri

Gelişmekte olan ülkeler için çeşitli tavizler vererek borç bulmak hiç de zor değildir. Böylece bu ülkeler dışa bağımlı olarak yaşamayı tercih edebilirler. Bu ülkelerin bu bağımlılıktan dereceleri bilinçli hareket etmelerine bağlı olarak değişkenlik gösterecektir.

Borç veren ülkeler geliştirmekte olan ülkelerin gerektiğinde politik kararlarına karışabilmektedirler. Niyet mektupları ülkemiz için bir örnek olarak verilebilir. Bu mektuplarda “Kamu Yönetimi Reformu” ile ilgili taahhütlerde bulunulmuştur. Ancak özellikle 2002 yılında başlayan dönemde, kamu yönetimi reformları gözden geçirmelere konu edildiğinden, bu alanda “acele” çabalara girişilmiştir. Konu ile

ilgili olarak, 18 Ocak 2002 tarihli niyet mektubunda yer verilen önemli konu başlıkları aşağıya çıkartılmıştır (Günaydın, 2007, 10);

a. Kamu sektörü reformu ile, kamu kaynaklarının idaresinin ve etkinliğinin kalıcı bir şekilde artırılması amaçlanmaktadır.

b. Kamu hizmetlerini reforma tabi tutmak amacıyla 2002 sonuna kadar Bakanlar Kurulu bir kamu hizmetleri reform stratejisini kabul edecektir. Hazırlık çalışmalarının bir parçası olarak, kamu işlevlerinin gözden geçirilmesi amacıyla 2002 yılı Mart ayı sonuna kadar bir Bakanlar komitesi oluşturulacak olup, söz konusu gözden geçirme 2002 yılı Eylül ayı sonuna kadar tamamlanacaktır. Bu tarihe kadar, genel kamu sektörü ve KİT istihdam düzeyini üçer aylık bazda inceleyecek bir entegre sistem hayata geçirilecektir (yapısal kriter).

c. Program süreci sonunda, tüm büyük KİT'lerin yeniden yapılandırmalarının tamamlanması ve bir çoğunun özelleştirilmesi öngörülmektedir.

Bu durumu uluslararası kuruluşlardan sağlanan borçlarda bile gözlemlemek mümkündür. Örneğin; az gelişmiş ülkelere sağlanan proje kredilerinde ön koşul olarak projeyi üstenecek olan ülke veya firma krediyi veren ülke veya firma tarafından belirlenir. Beşinci bölümde bu konuda bir Türkiye örneği de verilmiştir.

Dış borçlanmanın, gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için önemli bir yere sahip olmasının bilincinde olamayan gelişmekte olan ülkelerin bir de bu borçları yanlış kullanmaları borçlanmayı bir kriz haline dönüştürebilmektedir.

Borç verenlerinde bu duruma vakıf olmaları nedeniyle verilen borçlarda kendi istek ve planlarını taviz vermeden uygulama gayreti sergilemektedirler. Bu az gelişmiş ülkelerin daha fazla ödün vermelerine yol açmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ekonomi politikalarında özgür olamadıkları için de başarı şansları düşmektedir (Orbay, 2004, 57).

Türkiye bu ülkeler sınıfında olmaya devam etmektedir. Ülkenin özellikle siyasal boyutta bu küme içinde olmamayı tercih etmelidir. IMF ile devam eden borçluluk ilişkisi her iki tarafın istediği bir sonuçtur (Manisalı, 2003, 159).

6.2.6. Dış Borçların Sonraki Nesillere Etkileri

Devlet borçlarının alındığı dönem ile geri ödemesinin yapıldığı dönem birbirinden farklı dönemler olması itibari ile yükün kime ait olduğu yönünde iki görüş hâkim olduğu görülmektedir.

İlki borçlanma devlete anında gelir sağlar fakat ödemesini vergi gelirleri ile yapacağından bugünkü nesillere değil sonraki nesillere devredilen bir yüküdür. Diğer görüş ise borçlanma bir kamu geliridir. Alınan borç ile hizmetler üretildiğini ve bunun sonraki nesillerin yükünü hafifleterek yük oluşturmadığını savunmaktadırlar (Şataf, 2002, 3).

İç borçlar için düşünüldüğünde vergiler ile kamu kesimine aktarılan satın alma gücü ve alınan iç borcun geri ödemesi sırasında paranın toplumun bireyleri arasında el değiştirmesi gibi bir durum yaratıldığından bu şekilde sonraki nesillere aktarılan bir yükten bahsetmek doğru olmayacaktır. Fakat dış borçlar için aynı varsayımın düşünülmesi mümkün gözükmemektedir.

Borçlanma, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, tasarruf yetersizliği ile birlikte döviz eksiliğini kapatmakta kullanılmaktadır. Ne var ki alınan borcun geri ödeneceği gerçeği unutulmamalıdır.

6.2.7. Dış Borçların Bağımsızlığa Etkileri

Özellikle Dünya Savaşları sonunda kurulan ulus devletlerini günümüz küresel hayatında dışa bağımlı olmadan kendilerini idame etmeleri mümkün değildir. Günümüz ülkelere bakıldığında (Harita-1'e bakınız) en borçlu ülkelerin gelişmiş ülkeler olduğu görülecektir. Alınan borç sonrası borcu alan ülke borç aldığı ülke veya uluslararası kuruluşun güdümü altında olmamalıdır. Aksi durumda borç alan ülke için bağımsızlıktan söz etme imkânı kalmayacaktır.

Dış borçlarda ve dış yardımlarda politik çıkarların her zaman ağırlığı görülür. Dış borç ilişkilerinde, yardım yapan gelişmiş ülkeler açısından siyasi çıkarları ile ekonomik çıkarların örtüştüğü görülür. Genel manada dış borçlanmalar veren ülke yararına 'siyasi nüfuz' sağlar denebilir. 'Kardeşlik', 'dostluk', 'birlikte yaşama arzusu', 'gerçek barışın kurulması', 'karşılıklı iyi niyet' vb. başlıklar altında asıl niyet hep saklıdır (İnce, 2001, 143). Bazı devletlerin bu çeşit borçlanmalar sonunda

siyasi bağımsızlıklarını zedeledikleri borç aldıkları devletlerin pazarı ya da uydusu haline düştükleri görülmektedir. İnce'nin aktarımıyla, ABD'nin kurucusu George Washington'un sözleri özellikle önemli ve düşündürücüdür.

“...bir ulus, bir başka ulustan çıkar aramayan lütuflar istemenin çılgınlık olduğunu daima hatırd tutmalıdır. Bir ulus, bu şekilde kabul edemeyeceği her lütfun bedelini, mutlaka bağımsızlığın bir parçasıyla ödeyecektir. Başka bir ulustan gelecek lütufları beklemek ya da lütuflara göre tasarılar hazırlamak kadar büyük bir kötülük olamaz...”

Ulus devlet aslında halk çıkarlarını her şeyin üstünde tutan, temel hedefi çağdaşlaşma yolunda ülkenin sanayileşme ve gelişmesini sağlayan, ulusun varlığı ve benliğini ulusal adalet ile sahip çıkan devlettir (Dura, 2006, 47). Küreselleşme ise, ulus devlet temellerini oluşturan dayanışma, aidiyet, sosyal devletin birliktelik bağı gibi bazı değerleri zayıflattığı açıktır. Ulus devletler uyguladıkları neoliberal politikalarla, ekonomilerini ülke dışında alınan kararların etkilerine maruz bırakılmaktadırlar. Bu etkiler sonucu zaten kırılgan yapıları zarar görebilmektedir. Ülkeler kendi kaderlerine bırakılmamaktadır (Somel, 2006, 43).

İktisadi kalkınmasını kendi kaynaklarına dayandırmayı amaç edinen yeni Türkiye yabancı sermaye, dış yardım ve dış borçlanmalar gibi konularda isteksiz ve çekingen davranmıştır. Tam bağımsızlık, ulusallaşma ve millileştirme ilkeleri temel politika olarak 23 Şubat 1945'e kadar uygulanmıştır. Bu tarih TC Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında ilk Yardım Anlaşması'nın imzalandığı ve temel politikalardan ilk sapmanın da başlangıcıdır (Tunçkanat, 2001, 260).

Ülkemizin 2007 yılı Mayıs ayı itibarı ile borç durumu Çizelge-26'da gösterildiği gibidir. Ülkemizin 2007 ilk çeyreğinde toplam dış borç stoku 213 milyar doları aşmıştır. 32 milyar dolar cari açık ve dış borç stokunun GSMH oranı % 50'nin üzerindedir.

Boratav'ın bağımlılık ile ilgili tespiti konuyu biraz daha açacaktır. Küreselleşme herkesin yararına savı ile sürdürülürken Türkiye Cumhuriyeti'nin büyüme hızlarına bakıldığında bu süreçte pekte ülke yararına olmadığı

görülmektedir. Çizelge- 27’de bu GSMH büyüme oranları guruplar halinde irdelendiğinde durum daha açık hale gelmektedir (2006b, 34).

Çizelge 27: Dönemlere Göre Büyüme Hızları

Dönemin Niteliği	Yıllar	Ortalama Büyüme (%)
Cumhuriyetin 82 yılı	1924-2005	4,9
a. İlk 25 yıl	1924-1948	3,8
aa. Yeniden inşa ve devletçilik	1924-1939	6,6
ab. Savaş yılları ve sonrası	1940-1948	0,0
b. Öncesi ve sonrası ile Demokrat Parti	1949-1961	5,9
c. Karma, müdahaleci ekonomi	1962-1979	6,5
ç. Neoliberalizimin aşamaları	1980-2005	4,0
ça. Kısmi liberalleşme	1980-1989	4,8
çb. Serbest sermaye hareketleri	1990-1997	4,4
çc. Kesintisiz IMF güdümü	1998-2005	2,5

Kaynak: (Boratav, 2006b, 41)

Dışarıdan gelecek herhangi bir yaptırımda ekonomik dengelerimizin sarsılacağı ve ülke kalkınmasında ki çabaların birden yok olması mümkündür. Bu bilinçe borç ülkenin karar verme mekanizmalarını etkilemeyecek düzeyde tutulmalıdır. Herhangi bir olumsuz durumda bundan etkilenen bir ülkede ulusal bağımsızlığa yönelik politikaları uygulamak söz konusu olmayacaktır (Sobel, 2006, 46).

Ülkemizde borsanın %70’den fazlası yabancıların elinde ve özelleştirmeler çare olmazken yeni stand-by anlaşmaları ile ülkemiz IMF’nin elindedir. Latin Amerika ülkelerinin ekonomik modellerinin başarıya ulaşmasında önemli bir noktanın yabancı sermayeye kapalı devletçi bir yapıyı hayata geçirmeleridir (Soydan, 2007).

Latin ülkelerinin bunu başarmada siyasi iradenin teslimiyetçi duruştan uzak durması ve bu durumda ki ülkelerin tek bir tavır ile hareket etmeleri önemlidir ve bağımsızlıklarına katkıları olmuştur.

DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME

Bu kesim araştırma sırasında ulaşılan bulgular ve önerileri içermektedir. Ayrıca konunun işlenmesi sırasında saptanan olgular sonuç başlığı altında özetlenmiştir.

7. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

Bu bölümde araştırmanın sonucunda elde edilen Bulgular ve Öneriler ile Sonuca yer verilmiştir. Bulgular ve Öneriler Matrisi aşağıdaki çizelge ile gösterilmiştir.

Çizelge 28: Bulgular ve Öneriler Matrisi

	Ö 1	Ö 2	Ö 3	Ö 4	Ö 5	Ö 6	Ö 7	Ö 8	Ö 9	Ö 10	Ö 11	Ö 12	Ö 13	Ö 14
Bulgu 1	X	X	X	X	X	X								
Bulgu 2	X	X					X							
Bulgu 3	X	X	X	X	X	X	X	X						
Bulgu 4									X					
Bulgu 5										X				
Bulgu 6											X			
Bulgu 7												X		
Bulgu 8													X	
Bulgu 9														X

7.1. Bulgular

Bulgu 1: Dış Borç kullanımının belli bir sınırı yoktur. Borç alımlarında devlet ve özel sektör limitsizce borçlanabilmektedirler.

Bulgu 2: Hükümetle denk bütçe için çaba harcamamaktadırlar. Bütçelerin hazırlanmasında denk bütçeye önem verilmesi borcun yönetimini kolaylaştıracaktır.

Bulgu 3: Türkiye yüksek oranda borçlu bir ülkedir. Bu ekonomik bir sorun olmaktan çıkmış, siyasi ve sosyal bir sorun halini almıştır. Hatta ülkenin bağımsızlığını ve meclisin egemenliğini tartışılır hale getirmektedir. Öyle ki bütçelerin hazırlanmasında ve uygulanmasında borç verenlerin meclisten daha hükümran duruma geldiği görülebilmektedir. Niyet mektupları geleceği teminat altına almada güzel bir örnek olarak gösterilebilir.

Bulgu 4: Duyun-u Umumiye getiren şartlar ile günümüz şartları birbirine çok benzemektedir. Özelleştirmeler ile verimsiz kuruluşlar elden çıkartılmak

istenmektedir. Ama özelleştirmeler her alanda yapıldığında kendi ülkemizde bizleri yöneten olmaktan çıkarıp, sadece maaşlı çalışanlar durumuna düşürmektedir.

Bulgu 5: Türkiye de dış borçlanma sürekli artarken, vergi gelirleri düzenli olarak azalmıştır. Türkiye kendi yağı ile kavrulmak yerine sürekli artan dış borçla iktisadi faaliyetleri sürdürme politikası gütmektedir. Liberalleşme politikaları bir taraftan toplumun beklentilerini yükseltirken devletin büyük altyapı faaliyetlerine girişmesi iç kaynakların yetersiz kalmasına ve dış borcun artmasına yol açmıştır.

Bulgu 6: Latin Amerika ülkelerinin ekonomik modellerinin başarıya ulaşmasında önemli bir noktanın yabancı sermayeye kapalı devletçi bir yapıyı hayata geçirmeleridir.

Bulgu 7: Uygulamaya konulan IMF programları borç yükümüzün hafifletilmesini değil, ekonomik kurumlarımızın ve ekonomik işleyişimizin yönlendirilmesinde değil, siyasal egemenliğimizin kullanımına müdahale şeklini almıştır. Osmanlı çöküş nedenleri gelecek nesillere tüm açıklığıyla anlatılmalıdır. Osmanlı hangi güçler tarafından, neden ve nasıl yıkıldıysa, Türkiye Cumhuriyeti de aynı güçler tarafından, aynı nedenlerle, aynı yöntemle ve aynı biçimde yıkılışın eşğine gelmiştir.

Bulgu 8: Kamu kesimi borç yükü ile özel sektör borç yükü karşılaştırmasında özel sektör artan bir yükselme grafiği sergilemektedir.

Bulgu 9: Türk parası yabancı paralar karşısında değer kazanırken hem de faiz yüksektir.

7.2. Öneriler

Öneri 1: Dış Borç Yönetimi ile mali ve ekonomik politikalar ışığında ekonomi sürekli kontrol edilmelidir.

Öneri 2: Hükümetlerin dış borçlanma yetkisi anayasal olarak sınırlama getirilebilir.

Öneri 3: Dış borçlanma GSMH ile ilişkilendirilmelidir. Ülke toplam dış borç stoku bir önceki yılın GSMH'nin % 40'ını aşmamalıdır.

Öneri 4: Dış Borçlanma yatırım harcamaları dışında kullanılmamalıdır.

Öneri 5: Vatandaşın devlet tahvillerine yönlendirilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

Öneri 6: Vatandaşı tasarrufa yönlendirici ve tüketim alışkanlıklarını azaltıcı gereken önlemler alınmalıdır.

Öneri 7: Ekonomik büyüme hedefinde uzaklaşmadan makul bir büyüme hedefi için çaba gösterilmeli. Fakat bu büyüme hedefi için çaba harcanırken denk bütçe anlayışından feragat edilmemelidir.

Öneri 8: Ekonomik istikrarın yolu siyasi istikrarın sağlanmasından geçmektedir. Kısa vadeli önlemler yerine gerekirse hükümetler üstü uzun vadeli önlemler uygulamaya konmalıdır. Diğer bir ifade ile borçlanma politikaları üzerinden siyasi gölgenin kaldırılması gereklidir. IMF politikaları uygulaması yürürlüğe girecekse bunu IMF dayatması gibi değil de halk desteği sağlayarak belirgin bir mali disiplin içinde uygulandığı inandırılmalıdır.

Öneri 9: Atatürk dönemi uygulamalar unutulmuştur. Tarih tekerrür etmektedir. İktidara sahip olanlar bağımsız bir ülke yönetiminin temel değerlerini sürekli göz önünde tutmalı ve bu değerleri korumalıdır. Ülkenin refah seviyesini yükseltmede emin adımlar ile yürünmede taviz verilmemelidir. Dışardan yardım alınmasının kuralları çiğnenmeden yapılmasında herhangi bir sorun yoktur. Sadece oy kaygısı ile hareket edilmemeli ülke çıkarları her zaman her konuda önde tutulmalıdır.

Öneri 10: Mali disiplinin sağlanmasında temel koşul olan adalet olgusu içinde vergi kayıplarına izin verilmemelidir. Kayıt dışı ekonomiye en kısa zamanda denetim altına alınmalı ve bu denetimler sürdürülmelidir. Aksi takdirde ilerde dış borcun yarattığı olumsuz etkileri ortadan kaldırmak olası olmayabilir.

Öneri 11: Latin Amerika günümüz şartlarında zoru başarmıştır. Bu ülkeler ayrı bir araştırma konusu olacak derecede önemlidir. Bu ülkeler incelendiğinde Brezilya ve Arjantin hariç ülkemiz kadar çok borçlu olmadıkları görülmektedir. Fakat bu iki ülke bile ayrı ayrı incelenmeye değerdir. Siyasi duruşları örnek alınacak düzeydedir.

Öneri 12: Atatürk dönemi şartları ve alınan kararlar ve uygulamalar örnek alınacak düzeydedir. Duyun-u Umumiye şartları oluşturulmamalı ve Osmanlı Tarihi

çocuklarımıza ‘meydan muharebeleri tarihi’ olarak değil, Atatürk döneminde yapıldığı gibi gerçek yönleriyle öğretilmelidir.

Öneri 13: Özel sektör borçlanması özellikle iktidarda ülkenin bir borcu değilmiş gibi gösterse de bu borç bu milletin borcudur. Elbette ekonomik istikrar sürdürüğü sürece bu borcun ödenmesinde bir sorun yaratmayacaktır. Fakat ekonomik istikrarın sürdürülmesi elemanları ülkenin elinde olması şartı ile bir tehlike yaratmayacaktır. Fakat ülkemiz sermaye hareketleri yabancılar elindedir. Herhangi bir kriz yaratılması durumunda bunun etkisinde kalacak olan özel sektörün borcunu geri ödemesi mümkün olmayacaktır.

Öneri 14: Türkiye borç tuzağından bir an önce kurtarılmalıdır. Öncelikle dış borç artışı durdurulmalıdır. Toplumsal, ekonomik ve yapısal değişiklik sağlayıcı politikalar üretilmelidir. Türk parasının faizi ile değeri arasındaki uyumsuzluğu giderilmelidir.

7.3. Sonuç

Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biride, kalkınmanın finansmanın sağlanmasıdır. Bu finansman sorunu içinde dış finansmanın özel bir yeri vardır. Gelişmekte olan ülkeler çeşitli yollarla iç finansman açıklarını kapatmak olanağına sahip olsalar bile, kalkınma ve büyümenin devamını sağlamak için dış kaynak sağlamanın hayati önemi vardır. Dış açıklarını kapatmayı amaçlayan bu ülkeler dünya piyasasına borç talepçisi olarak çıkmaktadırlar. Gerek uluslararası finansman kuruluşlarının örgütleniş ve işleyişi, gerekse uluslararası para piyasasının oluşmuş belirgin kuralları, bu ülkelerin arzuladıkları kaynakları kolaylıkla temin edebilmelerini olanaklı kılmaktadır.

Bu araştırmada Türkiye Cumhuriyeti’nin dış borç sorununu inceledikten sonra bunları hangi kanallardan ve ne şekilde karşılayabildiği ortaya konmuştur. Bu fonları kullandıran uluslararası finansal kuruluşlar ve bunların işleyişleri incelenmiştir. Bu kuruluş ve fonların işleyişlerine baktıktan sonra bu kuruluşların gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının çözümünde ne ölçüde yardımcı olabileceği ile borç çeşitleri ve bu borçların sürdürülebilirliği ve yönetimi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Daha çok batılı ülkeler tarafından yönetilen sermaye ve borç hareketleri, gelişmekte olan ülkelerin yetersiz kalan temsil sorunları nedeniyle; borç verme mekanizmaları, bu kurumlarda etkili olan ülkelerin belirlediği kurallara göre oluşmaktadır.

Ayrıca gerek uluslararası para piyasasının, gerekse de borç veren uluslararası kuruluşların işleyişleri, önümüzdeki yıllarda da dünya piyasasına daha büyük borç talepçisi olarak çıkacak olan gelişmekte olan ülkelerin sağlamayı umdukları dış kaynakları kolaylıkla sağlayamayacakları gibi bir endişe de mevcuttur. Bu durumun bir sonucu olarak ta borç yönetimi daha fazla önem kazanmaktadır.

Bağımsız bir devlet için borç almak belli sınırları aşmamak ile bir sorun yaratmamakla beraber bu sınırların dışında hareket ise tam tersi bir durum yaratacağı da kaçınılmazdır.

Kurtuluş Savaşı sonrası yarattığımız ve Osmanlı son dönemi ile aynı yolu izlemiş gibi duran günümüz borç batağından bir an önce silkinip mali bir disiplin ile kendi kaynaklarımızı kullanarak ekonomik büyümemizi sağlamamız gerekmektedir. Ekonomik gücün sağlanmasının bağımsızlığımızı korumamız da en büyük katkıyı yapacağı değerlendirilmektedir.

7.3.1. Katkının Özeti

Bu çalışma ile borçların seyrinin Osmanlı son dönemleri ile aynı süreci takip eden bir seyir izlediği ortaya konmuştur. Bağımsızlığın önemi bir kez daha belirtilirken, bu bağımsızlığın kolay kazanılmadığı ve ekonomik bağımsızlıkla örtüşmesi gerektiğinin göstergeleri son bilgilerle desteklenmiştir.

Kişisel olarak en büyük katkısı ekonomik bilgilerin gözden geçirilmesi ve yeniden öğrenilmesinin yanında kitap okuma alışkanlığının pekiştirilmesi olmuştur.

7.3.2. Yeni Araştırmacılara Öneriler

Devlet borçlarını, yeni araştırmacılar Türkiye Cumhuriyeti açısından farklı yönlerden ele almalıdırlar. Özellikle de;

Osmanlının 1877 -1919 dönemini ayrıntılı bir biçimde bilimsel verilere dayalı olarak incelemelidirler. Çünkü 1854'ten itibaren borçlandırma yöntemleri benzerlik göstermektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonra; Atatürk dönemi, İnönü dönemi, Menderes Hükümetleri dönemi, bunları izleyen planlı kalkınma dönemi ve AKP iktidarları dönemi incelenmelidir. Ayrıca, bu dönemlerin borçlanma yönünden farklılıkları ve benzerlikleri karşılaştırmalı olarak ortaya konmalıdır.

Atatürk döneminde uygulanan ekonomi politikaları ile 24 Ocak 1980'den sonraki liberal politika uygulamaları; borçlanma yöntemleri yönünden incelenmelidir.

Türkiye'nin, 2002 yılı sonrası uluslararası borç veren kuruluşlardan alınan borçlar ve ödenen faizleri, gelişmekte olan benzer diğerkölkelerle karşılaştırılarak ortaya konmalıdır.

Türk Lirası, hem yabancı paralara karşı değerlidir, hem de faiz oranı yüksektir. Bu durumun dış borca etkisi kamu yönetimi açısından incelenmelidir.

Ekonomik yapıları açısından benzerlik gösteren Latin Amerika ölkelerinin durumu yine araştırmacıların dikkatle üzerinde durması gereken konular olarak değerlendirilmelidir ve Türkiye ile karşılaştırılması yapılmalıdır.

EK: Türkiye’de Borç Yönetimi Üzerine Bir Örnek

1961’in ilk yarısında, ekonomimizdeki gelişmeler önceden belirttiğimiz hedeflere uygun olarak seyir etti. Hükümet olarak gidişten memnunduk.

1961 yaz ortalarında bir gün, Alman Büyükelçiliği’nden bir telefon aldım. Sayın Büyükelçi beni ziyaret etmek için randevu talep ediyordu. Bana bir mesajı varmış. Sesinin tonundan vereceği mesajın hayli önemli olabileceği izlenimini aldım. Buluşmamızın gününü tespit ettik. Sayın Elçi o gün Maliye Bakanlığı’na geldi. İnce uzun, zarif bir zat Sn. Haas. Hoş beşten sonra mesajını bana aşağı yukarı şu kelimelerle ilettiler. “Kemal Bey, hükümetim Maliye Bakanlığı olarak sizin yaptığınız çalışmaları ilgi ile izliyor. Hepimiz sizi, bilimsel, içtenlikli, başarılı buluyoruz. Hükümetim size karşı taktirlerini belirtmek için sizin şahsınızda Türkiye’ye önemli bir kredi vermek istiyor. Size 50 milyon Mark’lık bir kredi vermeyi planlamışlar. Bunu size iletmekle beni memur ettiler. Krediyi ne kadar hızlı işleme koyarsanız, o kadar daha çok memnun olacaklarını belirtiyorlar...”

Elçinin beyanını büyük memnuniyetle fakat, bir o kadar da şaşkınlıkla dinledim. Elçiye Hükümetlerinin şahsıma gösterdiği takdir ve iltifatlarına çok teşekkür ettiğimi içtenlikle belirttikten sonra, “ Fakat Ekselans, biliyorsunuz ben yılbaşındaki bütçe konuşmamda ve bugüne kadar verdiğim demeçlerde sık sık bu yıl Türkiye’nin ekonomik politikasında dış yardım veya borçlanmaya gitmeyeceğini, ekonominin kendi imkanlarını, tasarruflarını harekete geçirerek dış borç ve yardımsız kalkınmaya yöneleceğini söyledim; bu politikaya isteyerek angaje oldum. Bu yıl dıştan yardım ya da borç almaksızın, enflasyona başvurmaksızın, ekonomimizi makul bir kalkınma hızına kavuşturmak istiyorum. Onun için, âlicenap teklifinizi kabul edemeyeceğimi üzülerek söylemek zorundayım,” dedim. Bu defa şaşırma sırası Elçiye geldi. Üzgün bir eda ile, “Aman Sayın Bakan, hükümetimden kesin talimat aldım. Sizi takdir ediyoruz, beğeniyoruz, sizi onurlandırmak istiyoruz... Bu krediyi size vereceğiz. Almazsanız çok zor bir durum olmaz mı?” gibi bir şeyler söyledi. Ben hayır diyorum; o ayıp olur diyor. Baktım bu gidişle bir politik skandal çıkacak. Biraz daha konuştuktan sonra Elçiye, “Peki Ekselans, alicenap teklifinizi kabul ediyorum,” dedim. Adeta sevindi. “Şimdi kredinin şartlarını siz söyleyin,” dedi. Not defterini eline aldı; ben söyledim o yazdı:

a. Dediğiniz gibi kredinin miktarı 50 milyon Mark olsun. Yarısını bu sene kullanalım, diğer yarısını seçimle iş başına gelecek yeni hükümet önümüzdeki sene alsın, kullansın.

b. Kredi 20 yıl vadeli %3 faizli olsun.

c. Ana para geri ödemeleri ilk 5 yıldan sonra başlasın.

d. Kredi nakit ve bütün dünyada kullanılabilir nitelikte, yani ‘cash’ ve ‘worldwide’ kullanıma açık olsun. Sadece Almanya’da kullanılabilir şartı olmasın.

Ben konuşmamı bitirince Elçi not defterine yazdıklarını yukarıdan aşağı gözden geçirip bana döndü, “Bu şartları Hükümetime bildireceğim. Zannederim nakit ve dünyanın her yerinde kullanım şartı hariç, diğerlerini kabul edeceklerdir. Ama nakit ve dünyaya açık kullanılabilir olma koşulunu zannederim kabul etmezler” dedi. Ben bu son şartın benim için çok önemli olduğunu söyleyince de, “Ben bütün isteklerinizi Bonn’a aktarayım; bakalım ne diyecekler?” deyip, benden müsaade istedi ve Bakanlıktan ayrıldı. Samimi ayrıldı. Üç-dört gün sonra Sayın Elçi tekrar beni görmeye geldi. Bonn, nakit hariç isteklerimizin tamamını (kredinin 20 yıl vadeli; ilk 5 yıl ödemesiz; %3 faizli olmasını...) kabul etmiş. Elçi, bazılarını epey tartışmışlar sonunda kabul ettiler diyor. Fakat, kredinin nakit ve özellikle bütün dünyada kullanılabilir şartını kabul etmiyorlarmış. Bonn, nakit ve dünyada kullanılabilme şartı için, “Bizim sistemimizde, yasalarımızda böyle bir kredi yok,” diyormuş ve ret ediyormuş. Sayın Elçiye verdiği bilgiler için teşekkür ettikten sonra, “Çok üzgünüm, ama ben, nakit ve bütün dünyada kullanılabilir olma maddesinde ısrar edeceğim,” dedim. Israrımın sebebini de kendisine açık açık şöyle anlattım:

“Ekselans, biliyorsunuz 1950’li yıllarda Türkiye ile Almanya arasında pek çok kredi ilişkisi oldu. Ben 1950’lerin başlarında Hazine Dış İlişkilerden sorumlu Genel Müdür Yardımcısı idim. Bu krediler bize hep Hermes sigorta şirketi kanalıyla verilirdi ve hep Almanya’da kullanılması şartı ile bağlanırdı. Görünümde krediler düşük faizli olurdu. Fakat kredi sadece Almanya’da kullanılabildiğinden, uygulamada teklif alırken bazen karşımıza sadece bir Alman firması çıkardı. İki üç firma da çıksa onlar aralarında kolayca uyuşurlardı. Fiyatlarda büyük şişirmeler olurdu. Kağıt üzerinde düşük faizli krediler fiiliyatta bize çok pahalıya gelirdi. Ben Türkiye’nin bu sıkıntıları tekrar yaşamasını istemiyorum. Onun için dış alımlarımızda devreye yaygın dış rekabeti getirecek, bütün dünyada kullanılabilir nakit kredi sisteminde ısrar ediyorum.

Şimdi siz büyük bir devletsiniz; Harbin sıkıntı ve tahribatından mucizevi bir yükselişle kurtuldunuz. Böyle bir büyük devletin sisteminde ‘worldwide’ nakit kredisi verecek bir mekanizması olmalıdır. Yasal mani varsa onu kaldırırız ya da yeni bir madde ile sisteminize nakit kredi mekanizması ekleyin, idarenin önünü açın.”

Sayın Elçi söylediklerimi büyük bir dikkatle dinledi. Notlarını aldı. Bunların hepsini Hükümetine (Bonn’a) aktaracağını söyledi. “Ama ya kabul etmezlerse...” dedi. Endişeli ve üzgündü. Sayın Elçinin bu son ziyaretinde sonra hayli uzun bir süre geçti. 15-20 gün geçti tahmin ediyorum...

Bir gün Tahran'dan bir telefon aldık. Eski ve sevdiğim bir Alman dostum – Kurt Daniel (ilk tanıştığımızda Almanya Ticaret Bakanlığı'nda bir daire müdürüydü. O günlerde yanılmıyorsam müsteşarlık görevindeydi...) – beni arıyordu. Hatır sorduktan sonra bana söylediği şeydi;

“Kemal; bir müzakere için İran'dayım, yarın veya öbür gün Almanya'ya döneceğim. Geçerken Ankara'ya uğrayıp seni görebilir miyim?...” “Çok memnun olurum, bekliyorum,” cevabını verdim. Telefonu kapattıktan sora kendi kendime sordum; Kurt beni niçin şimdi arıyor? Üzerinde düşündükçe şu senaryo aklıma yakın geldi: Alman Elçisiyle son görüşmemizden sonra, Elçi benim düşünce ve ısrarlarımı Almanya'ya bildirince, Bonn'daki yetkililer arasında bir şaşkınlık olmuş. Her halde kendi kendilerine, eskiden Türkiye'ye bir kredi vermek söz konusu olunca, söz gelişi bize bir değil on bakan başvurur, onlar ve daha başkaları krediyi bize verin, bize verin diyerek krediye kendileri talip olur, ısrar ederlerdi. Şimdi olan ne! Ankara'da Kemal Kurdaş adında bir Maliye Bakanı var; aksi bir herif; krediyi veriyoruz, parayı veriyoruz istemiyor. Sonra diretiyor, bir sürü şartlar ileri sürüyor. Kim bu adam; nasıl bir adam? Hiç alışılmamış davranışın gerisinde neler var!... Sonra Almanya'da Kemal Kurdaş'ı tanıyan, bilen birini araştırmışlar. Bu aşamada Tahran'da Kurt Daniel'i bulmuşlar. Ankara'ya git, Kurdaş'ın niyetini anla talimatını vermişler. Kurt beni onun için aramış. Hoş gelmiş, sefa getirmiş.

Hakikaten 2-3 gün sonra Kurt Daniel Ankara'ya geldi. Çok eski, birbirini seven iki dost olarak yemeğe oturduk. Yemeğin ortalarında Kurt konuyu açtı. “Kemal, bizimkiler seni çok takdir ediyorlar. Sana 50 milyon Mark'lık bir kredi vermeyi teklif etmişler; evvela reddetmişsin; sonra şartlar ileri sürmüşsün; en sonunda da, nakit ve dünyada serbestçe kullanılmasında ısrar etmişsin. Bir iyi niyet hareketi neredeyse bir çekişmeye dönüşecekmiş. Dünyada serbestçe kullanılabilir bir nakit kredisi hususunda niye ayak diretiyorsun?” Ben niye ısrarlı olduğumu, elçiye cevap verdiğim bütün bilgileri de kapsayacak şekilde uzun uzun anlattım. Konuşmamı şöyle bitirdim: “Kurt, sen benim eskiden beri bir memlekete verilen bağlı kredilere, nakit de olsa, hep itiraz ettiğimi bilirsin. Aynı (mal) kredilere de sempati göstermezdim. Bu tip krediler rekabeti ortadan kaldırdığından ya da çok kısıtladığından, Türkiye aleyhine fiyat abartmalarına ya da kalite düşüklüğüne yol açarlar. Onun için, ben ‘worldwide’ nakit şartında direniyorum. Ama, Almanya'daki dostlarımız benim bu isteğimi uygun görmüyorlarsa, krediyi hiç vermesinler. Katiyen üzülmem. Bana başlangıçtan beri çok hayırhah, çok kıymetli bir yakınlık gösterdiler, jest yaptılar; ona hep müteşekkire kalırım.”

Kurt bu noktada konuşmama müdahale etti. “Almanya'daki yetkililer sen Maliye Bakanı iken bu krediyi Türkiye'ye vermeyi çok istiyorlar. Seni çok takdir ediyorlar. Anlattıkların beni çok tatmin etti. Zaten böyle düşündüğünü biliyordum. Bana müsaade et,

hemen Bonn'a döneyim, ilgililerle sorunu yüz yüze görüşeyim. Pürüzleri herhalde temizleriz," dedi. Almanya'ya döndü. 10 gün kadar sonra telefon etti. Almanya'nın yasal düzeninde, dışa nakit 'worldwide' kredi vermelerine olanak vermeyen boşlukların düzeltilildiğini; benim teklifimi de nakit kredi dahil bütünüyle aynen kabul ettiklerini; bir protokol taslağı hazırlandığını; bu taslağı elçinin bana getireceğini ve ilgililerin protokolün imzalanmasına intizar ettiklerini söyledi. 3-4 gün sonra da elçi protokolün taslağını bana getirdi. Bonn'da olup bitenler hakkında topladığı bilgileri bana aktardı. İlk defa duyuyormuş gibi sevinç ve ilgi gösterdim. Kendisine bu çok hassas konuda bana yaptıkları yardımlar için teşekkür ettim. Protokolü imzaladık. Daha doğrusu parafe ettik. Almanlar ilk 25 milyon Mark'lık dilimi hemen verdiler. Ben onu Merkez Bankasına devir ettim. Merkez Bankası da markları Londra'da, hatırladığıma göre City Bank'a yılda %4 dolayında faizle yatırdı. Böylece, kredini ödenmesi sürecinde Merkez Bankası City Bank'tan %4 faiz aldı; Almanya'ya %3 faiz ödedi. Bir zararı olmadı.

1960'lı yıllarda Türkiye'de dış borçlanma kanunla olurdu. Yukarıda size hikayesini anlattığım Alman kredisiyle ilgili kanun tasarısını, parafe ediliş tarihinden sonra fazla vakit geçirmeden hazırlayıp meclise sevk ettik. Tasarı Mecliste önce bir miktar direnme ile karşılaştı. Fakat kanunun kapsadığı kredinin 20 yıl vadeli, 5 yıl geri ödemesiz, %3 faizli; bütün dünyada kullanılabilir serbest bir nakit kredisi olduğu; faiz ödemeleri dolayısıyla da Türkiye'nin bir yükü olmayacağı, bilakis karı olacağı anlatılınca itirazlar duruldu. Tasarı oybirliğine yakın bir çoğunlukla kanunlaştı. Görüşmelerin ayrıntıları meclis zabıtlarında kayıtlıdır." (Kurdaş, 2002, 55–61)

KAYNAKÇA

- AÇBA, Sait, (1995), **Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması**, Afyon, Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- AFETİNAN, (1989), **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ALP, Ali, (2002), **Uluslararası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye**, Ankara, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları.
- AKAR, Şevket K., Hüseyin AL, (2003), **Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayını.
- AKDOĞAN, Abdurrahman, (2003), **Kamu Maliyesi 9. Baskı**, Ankara, Gazi Kitabevi.
- AKGÜÇ, Öztin, (1991), **Ekonomide Gerçeği Arayış**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- AKGÜÇ, Öztin, (2006), "Türkiye'nin Dış Borçları", <http://arama.yore.com.tr:8081/sayfa.cgi?w+30+/cumhuriyet/cumhuriyet2006/0604/28/t/c1209.html+borç>, Erişim Tarihi: 18 Ekim 2007.
- AKLAN ADANUR, Nejla, (2007), "Dış Borçlanma, Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Etkin Bir Finansman Yöntemi midir?", <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/disborclanma.doc>, Erişim Tarihi: 25.05.2007.
- ARAS, Tevfik Rüştü, (2003), **Atatürk'ün Dış Politikası**, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- AVCIOĞLU, Doğan, (2001), **Türkiye'nin Düzeni - Dün Bugün Yarın - Birinci Kitap**, İstanbul, Tekin Yayınevi.
- AVCIOĞLU, Doğan, (2003), **Türkiye'nin Düzeni - Dün Bugün Yarın - İkinci Kitap**, İstanbul, Tekin Yayınevi.
- ATO, (2004), **Dünden Bugüne Kapitülasyonlar**, Ankara, ATO Yayınları.
- BAĞCI, Hüseyin, (2001), **Türk Dış Politikası 1950'li Yıllar**, Ankara, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim.
- BAL, Harun, (2001), **Uluslararası Finansman, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği Yayını.
- BAŞ, Yaşar, (2002), " Milli ve Mali Mücadele", <http://www.osmanli.org.tr/yazi-4-322.html>, Erişim Tarihi: 01.02.2007).
- BEK, Kemal (haz.), (2005), **Nutuk**, İstanbul, Bordo Siyah Yayınları.

- Borç ve Risk Yönetiminin Koordinasyonu ve Yürütülmesine İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik, (2004), http://www.alomaliye.com/borc_risk_yonetmelik.htm, Erişim Tarihi: 03.06.2007.
- BORATAV, Korkut, (2002), **Türk Ekonomisinin Son Durumu**, Ankara, Tübitak Yayınları.
- BORATAV, Korkut, (2006a), **Türkiye’de Devletçilik**, İstanbul, İmge Kitabevi.
- BORATAV, Korkut, (2006b), “Ekonomik Bağımlılığın Göstergeleri ve Analizi”, **Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı**, Malatya, İ.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını ss:27-42.
- CEM, İsmail, (2002), **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, Can Yayınları.
- CHILDE, Gordon, (2006), **Kendini Yaratan İnsan (İnsanın Çağlar Boyu Gelişimi)**, İstanbul, Varlık Yayınları.
- CIA, (2006), “Map of countries by external debt in \$US”, <http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Debt.PNG>, Erişim Tarihi: 26.05.2007.
- COŞKUN, Gülay, (2000), **Devlet Bütçesi; Türk Bütçe Sistemi**, Ankara, Turhan Kitabevi.
- ÇAVDAR, Tevfik, (2003), **Türkiye Ekonomisi Tarihi 1900–1960**, İstanbul, İmge Kitabevi.
- ÇİZAKÇA, Murat, (2007), “Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Borçlanmanın Evrimi - (15 nci Yüzyıldan, 19 ncü Yüzyıla)”, <http://www.mcizakca.com/pub%20Osmanli%20da%20Ic%20Borclanmanin%20evrimi.pdf>, Erişim Tarihi: 25.05.2007.
- DOĞAN, Yalçın, (1987), **IMF Kıskaçında Türkiye 1946–1980**, İstanbul, Tekin Yayınevi.
- DURA, Cihan, (2006), “Küreselleşme ve Ulus-Devlet”, **Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı**, Malatya, İ.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını ss:47-64.
- Dünya Bankası, (2006), “ Türkiye’ye Genel Bakış”, http://devdata.worldbank.org/AAG/tur_aag.pdf, Erişim Tarihi: 26.05.2007.
- Dünya Bankası, (2007 a), “ Ülkelerin Gelir Düzeylerine Göre Sınıflandırılması”, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:20420458~menuPK:64133156~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419,00.html>, Erişim Tarihi: 26.05.2007.
- Dünya Bankası, (2007 b), “ Borçlu Ülkeler Sıralaması”, http://www.chp.org.tr/index.php?module=bulletins&page=show_bulletins_contents&content_id=217&sid=e1c411fcf58dd6f556436ea9566f822e, Erişim Tarihi: 26.05.2007.

- DPT, (1973), (haz: Tefvik avdar, Melek Düzgüneş), **Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı**, Ankara, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- DPT, (1997) “Uluslararası Ekonomik Göstergeler Bölüm V Dış Borç”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ueg/1997/>, Erişim Tarihi: 30.05.2007.
- EĞİLMEZ, Mahfi, (1997), **Hazine**, İstanbul, Diyalog Yayınları.
- EĞİLMEZ, Mahfi, (2001), **Kur Rejimi ile Dış Borçlanma İlişkisi**, http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_6.htm, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2007.
- ERDEM, Ekrem, (2006), “Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası: Dönemsel Bir Analiz”, Bankacılık Dergisi, Sayı 56, <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi56/Osmanl%C4%B1%20Para%20Sistemi.pdf>, Erişim Tarihi: 10 Haziran 2007
- ERGİNAY, Akif, (2003), **Kamu Maliyesi**, Ankara, Savaş Yayınları.
- EVGİN, Tülay, (2000), “Dünden Bugüne Dış Borçlarımız”, Ankara, **Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi**, http://www.hazine.gov.tr/arastirma_inceleme.htm. Erişim:05.12.2006.
- FALK, Richard A. (çev: Neşenur Domaniç, Nusret Arhan), (2005), **Dünya düzeni nereye?**, İstanbul, Metis Yayınları.
- EKONOMİ SÖZLÜĞÜ, (2007), [http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/kliring ve deblokaj](http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/kliring%20ve%20deblokaj), Erişim Tarihi: 05.05.2007.
- EKZEN, Nazif, (2006), “1980-2005: İç – Dış Borçlanma Tercihleri”, **Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı**, Malatya, İ.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını ss:177-190.
- GALBRAITH, John Kenneth, (çev: Müfit Günay), (2004), **İktisat Tarihi**, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- GÜMÜŞ, Niyazi, (2001), **Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve Dış Borçların Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- GÜNAYDIN, Gökhan, (2007), “Küreselleşme Sürecinin Kamu Yönetimi Üzerine Etkileri ve ZMO’nun Duruşu”, <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/ktts02/29.pdf>, Erişim Tarihi: 02.06.2007.
- H.BAĞCI, Hamdi, (2001), **Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını.
- Hazine Müsteşarlığı, (2007), “Dış Borç Stokunun Profili”, <http://www.hazine.gov.tr/stat/ti87.htm>, Erişim Tarihi: 07.07.2007.

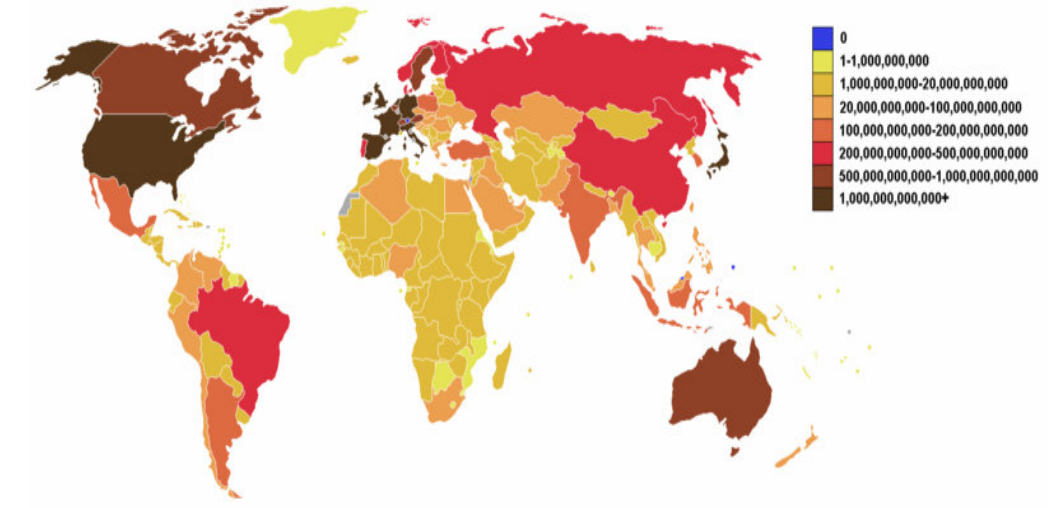
- HİÇ, Mükerrerem, (1994), **Para Teorisi ve Politikası**, İstanbul, Filiz Kitapevi.
- ILO, (2005 a), “Küresellesme yeni ve kaliteli isler yaratmada veya yoksulluğu azaltmada başarısız kalıyor”, <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/press/2005-3.pdf>, Erişim Tarihi: 24.04.2007.
- ILO, (2005 b), “Yeni yayınlanan ILO raporuna göre işyerlerinde yetersiz beslenme işçilerin sağlığını ve verimliliği olumsuz etkiliyor”, (2005),Ankara, Uluslararası Çalışma Örgütü Yayınları, http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/ankara/newsletr/2005_3.pdf, Erişim Tarihi: 11.04.2007.
- İNALCIK, Halil, Şevket Pamuk (ed.), (2001), **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, Ankara, DİE Yayını, 2001, <http://www.bilkent.edu.tr/~oozel/av1.doc>, Erişim Tarihi: 02.02.2007.
- İNCE, Macit, (2001), **Devlet Borçları ve Türkiye**, Ankara, Gazi Kitabevi.
- KAFAOĞLU, A. Başer, (2004), **Türkiye Ekonomisi Yakın Tarih-1**,İstanbul, Kaynak Yayınları
- KAPANİ, Münci, (2005), **Politika Bilimine Giriş**, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- KARAKILÇIK, Yusuf, (2007), “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Borçlanma Politikası ve Günümüze Yansımaları”, **Türkiye’de Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Uygulanan Kamu Politikaları -1**, Ankara, Detay Yayıncılık ss:61-90.
- KARLUK, Rıdvan, (2002), **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Ankara, Turhan Kitabevi.
- KARLUK, Rıdvan, (2005), **Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Değişim**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- KEPENEK, Yakup, Nurhan Yentürk, (2005), **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- KILIÇBAY, Ahmet, (1999), **Türk Ekonomisi**, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi
- KIRAY, Emine, (1995), **Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- KIZILOT, Şükrü, Mustafa Durmuş, (2002), “Ekonomik Kriz ve Kamu Maliyesi”, **Kriz ve IMF Politikaları**, İstanbul, Alkım Yayınevi, ss:95–153.
- KİPAL, Ulaş, Özgür Uyanık, (2001), **Türkiye Milli İktisat Tarihi (Devletçilik)**, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- KOCATÜRK, Utkan, (2005), **Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- KURDAŞ, Kemal, (2002), **Türkiye Ekonomisindeki Çöküş ve Geleceğe Bir Bakış**, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi.
- KURUÇ, Bilsay, (1987), **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- MANİSALI, Erol, (2003), **Ahtapot**, İstanbul, Derin Yayınları.
- MANİSALI, Erol, (2004), **Atilla İlhan'la Siyaset Güncesi**, İstanbul, Derin Yayınları.
- MARSHALL, Gordon, (çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), (2003), **Sosyoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- MUMCU, Ahmet, (2000), **Atatürkçülükte Temel İlkeler**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- ORAN, Baskın, (2005 a), **Türk Dış Politikası Cilt I**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ORAN, Baskın, (2005 b), **Türk Dış Politikası Cilt II**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ORBAY, Özgür, (2004), **Kalkınmanın Dış Finansman Kaynağı Olarak ‘Dış Borç Sorunu’**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÖNEN, Z.Sacit, (1990), **Uluslararası Mali Kuruluşlar**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları No:136.
- ÖYMEN, Onur, (2006), “CHP Altınoluk Belde Örgütü'nün Düzenlediği Lozan konulu Panel”, <http://www.onuroymen.com/index.php?p=s>, Erişim Tarihi: 05.05.2007.
- ÖZAKINCI, Cengiz, (2005), **Türkiye'nin Siyasi İntiharı ‘Yeni-Osmanlı’ Tuzağı**, İstanbul, Otopsi Yayınları.
- PARVUS Efendi, (2005), **Türkiye'nin Mali Tutsaklığı**, İstanbul, İleri Yayınları.
- PUR, Hüseyin Perviz, (2006), **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'nin Borç Prangası**, İstanbul, Otopsi Yayınları.
- Resmi Gazete, (2006), “Sayı: 26215 1 Temmuz 2006 Mükerrer”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, Erişim Tarihi: 07.07.2007.
- SARI, Müslüm, (2004), **Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**, <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/muslimsari.pdf>, Erişim Tarihi: 02.06.2007.
- SEYİDOĞLU, Halil, (1999), **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük 2. Baskı**, İstanbul, Güzem Can Yayınları.

- SEYİDOĞLU, Halil, (2006), “Türkiye’de Yabancı Sermaye ve Dış Ödemeler Bilançosu”, **Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı**, Malatya, İ.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını ss:151-161.
- SOMEL, Cem, (2006), “Modernleşme ve İktisadi Bağımsızlık”, **Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı**, Malatya, İ.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını ss:43-46.
- SÖNMEZ, Mustafa, (2004), **Türkiye Ekonomisinin 80 yılı**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası.
- SÖNMEZ, Sinan, (2006), “Yetmiş Sent’ten Günümüze: Dış Borçlanmada Ne Değişti”, **Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı**, Malatya, İ.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını ss:133-150.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, (2005), **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- SOYDAN, Macit, (2007), “ Türkiye Ne Yapmalı?”, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/haberdetay.php?hit=418>, Erişim Tarihi: 6 Kasım 2007.
- ŞATAF, Ceyda, (2002), “Borç Yükü ve Gelecek Kuşaklara Etkisi”, Isparta, **Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Semineri**, Erişim Tarihi: 26.10.2006.
- TABAKOĞLU, Ahmet, (2005), **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- TANDIRCIOĞLU, Haluk, (2000), Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 2, Sayı 2, Erişim Tarihi: 05.05.2007.
- TANİLLİ, Server, (2006), **Uygarlık Tarihi**, İstanbul, Alkım Yayınevi.
- TEKEL, (2007), “Tarihçe”, <http://www.tekel.gov.tr/default.asp?islem=tarihce>, Erişim Tarihi: 05.05.2007.
- TOKGÖZ, Erdinç,(2004), **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914 – 2004)**, Ankara, İmaj Yayınevi.
- TUNCAY, Çağlar, (1996), **Uygarlığın Seyir Defteri**, İstanbul, Arkadaş Yayınevi.
- TUNÇKANAT, Haydar, (2001), **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- TÜİK, (2006), **İstatistik Göstergeler 1923 – 2005**, Ankara, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu.
- ULUATAM, Özhan, (1988), **Kamu Maliyesi**, Ankara, Teori Yayınları.

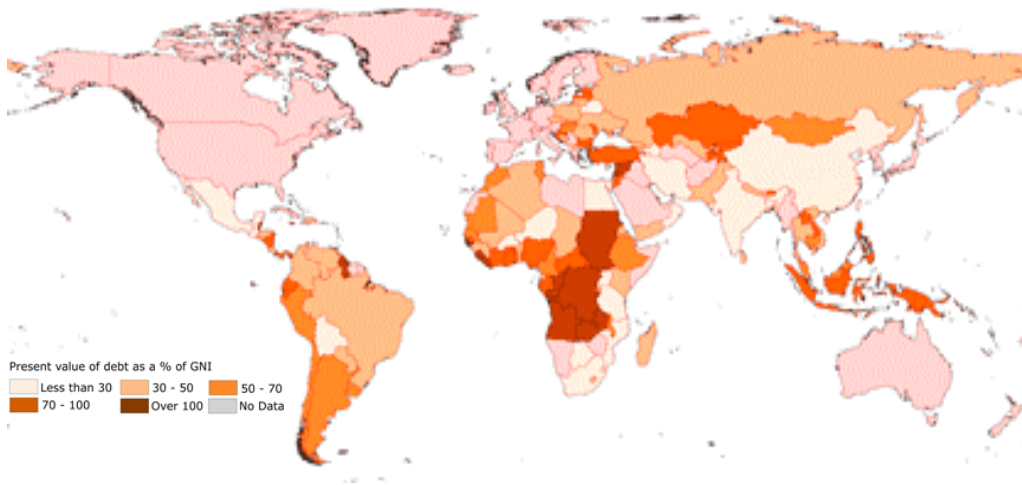
- ULUSOY, Ahmet, (2004), **Devlet Borçlanması**, Trabzon, Üçyol Kitabevi.
- ÜLGENER, Sabri F., (2006), **Tarihte Darlık Buhranları**, İstanbul, Derin Yayınları
- YAVİLİOĞLU, Cengiz, (2002), “Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri”, Sivas, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, Erişim Tarihi: 11.04.2007
- YAŞA, Memduh, (1980), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923–1978**, İstanbul, Akbank Kültür Yayınları.
- YAŞA, Memduh, (1971), **Devlet Borçları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:421.
- YELDAN, Erinc, (2007), “Rekor Büyüme Rekor Borçlanma”, <http://arama.yore.com.tr:8081/sayfa.cgi?w+30+/cumhuriyet/cumhuriyet2006/0610/18/t/c1308.html+rekor+buyume> Cumhuriyet Erişim Tarihi: 18 Ekim 2007.
- ZILLİOĞLU, Osman Nedim, (1984), **Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu**, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- WRI, (2002), “Debt: Present value of debt as a percent of GNI 2002”, <http://earthtrends.wri.org/text/economics-business/map-500.html>, Erişim Tarihi: 26.05.2007.
- WRISTON, Walter B.,(çev: Mehmet Harmancı) (1994), **Ulusal Egemenliğin Sonu**, İstanbul, Cep Kitapları A.Ş. Yayınları.
- 4794 Sayılı Kanun, (2004), Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, http://www.alomaliye.com/4749_sayili_kanun.htm, Erişim Tarihi: 03.06.2007.

Harita 1: Dünya Ülkelerin Aldıkları Dış Borçların Harita Üzerinde Gösterimi

Kaynak: (CIA, 2006)

Harita 2: Ülkelerin Dış Borçların Toplam Gelirlerine (GSYİH-GNI) Oranları

Kaynak: (WRI, 2002)